

Vztahy mezi generacemi a význam mezigeneračního učení v současné české společnosti

Bc. Silvie Hrdinová

Diplomová práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Silvie Hrdinová**
Osobní číslo: **H140233**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Vztahy mezi generacemi a význam mezigeneračního učení v současné české společnosti**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek vztahujících se k problematice vztahů mezi generacemi, mezigeneračnímu učení a charakteristice jednotlivých věkových období v životě člověka.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CIBULEC, Jindřich. Soužití tří generací. Praha: Práce, 1980.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. Sociální gerontologie. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.

JEŘÁBEK, Hynek. Mezigenerační solidarita v péči o seniory. Praha: Slon, 2013. ISBN 978-80-7419-117-6.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-455-X.

RABUŠICOVÁ, Milada a kol. O mezigeneračním učení. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5750-0.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Zuzana Hrnčířiková, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

1. prosince 2015

Termín odevzdání diplomové práce:

15. dubna 2016

Ve Zlíně dne 1. prosince 2015

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 18.3.2016

Hrdina

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce je zaměřena na vztahy mezi generacemi a význam mezigeneračního učení. V teoretické části se věnujeme mezigeneračnímu soužití v rodině. Charakterizujeme mezigenerační rozdíly z pohledu vývojové psychologie. Zabýváme se mezigenerační solidaritou, mezigeneračními konflikty a ageismem. Popisujeme demografické stárnutí populace. Zaměřujeme se na vysvětlení pojmu mezigenerační učení, na mezigenerační učení v rodině a na mezigenerační kurzy a programy. V praktické části diplomové práce je realizován kvantitativní výzkum, který je proveden technikou dotazníku. Cílem výzkumu je zjistit, jak příslušníci jednotlivých generací vnímají své vzájemné vztahy. Budeme zjišťovat, jak probíhá mezigenerační učení a vzájemná pomoc v rodinách. Objasníme, jaké jsou zkušenosti s věkovou diskriminací a jak lidé vnímají stáří. Na závěr budeme zjišťovat, jaký je zájem o mezigenerační kurzy.

Klíčová slova: ageismus, generace, mezigenerační solidarita, mezigenerační učení, mezigenerační vztahy, stárnutí společnosti

ABSTRACT

Dissertation is concerned with the relationships between generations and the importance of intergenerational learning. The theoretical part is focused on intergenerational coexistence in the family. We characterize the generational differences in terms of developmental psychology. We concerned intergenerational solidarity, conflict and ageism. We describe the demographic aging of the population. We focus on the explanation of concept of intergenerational learning, intergenerational family learning and courses and programmes. In the practical part of the thesis is realized the research that is carried out a questionnaire. The research aims to find out how members of different generations perceive their relationships. We will investigate how is going on intergenerational learning and mutual assistance in families. We will explain what are the experience with age discrimination and how people perceive old age. In conclusion , we will examine what is the interest of intergenerational courses.

Keywords: ageism, generation, intergenerational solidarity, intergenerational learning, intergenerational relation, ageing society

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Zuzaně Hrnčířikové, Ph.D. za vstřícnost, odborné vedení a metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 MEZIGENERAČNÍ SOUŽITÍ A SOLIDARITA	12
1.1 MEZIGENERAČNÍ SOUŽITÍ V RODINĚ OD HISTORIE PO SOUČASNOST	13
1.2 MEZIGENERAČNÍ ROZDÍLY Z POHLEDU VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE	17
1.3 MEZIGENERAČNÍ SOLIDARITA TZV. SENDVIČOVÉ GENERACE	23
2 MEZIGENERAČNÍ VZTAHY A POPULAČNÍ STÁRNUTÍ.....	27
2.1 MEZIGENERAČNÍ KONFLIKTY	27
2.2 AGEISMUS	30
2.3 DEMOGRAFICKÉ STÁRNUTÍ POPULACE	34
3 MEZIGENERAČNÍ UČENÍ	38
3.1 CHARAKTERISTIKA MEZIGENERAČNÍHO UČENÍ	40
3.2 MEZIGENERAČNÍ UČENÍ V RODINĚ	41
3.3 MEZIGENERAČNÍ PROGRAMY A KURZY, PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE	44
II PRAKTICKÁ ČÁST	49
4 METODOLOGIE VÝZKUMU.....	50
4.1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY A STANOVENÍ HYPOTÉZ.....	50
4.2 POJETÍ VÝZKUMU	51
4.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	51
4.4 TECHNIKA VÝZKUMU	52
4.5 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	52
5 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝZKUMU	54
5.1 CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ	54
5.2 VYHODNOCENÍ VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	57
5.3 TESTOVÁNÍ HYPOTÉZ.....	72
5.4 SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A INTERPRETACE DAT	82
ZÁVĚR	89
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	91
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	96
SEZNAM OBRÁZKŮ	97
SEZNAM PŘÍLOH.....	99

ÚVOD

Tématem diplomové práce jsou „*Vztahy mezi generacemi a význam mezigeneračního učení v současné české společnosti.*“ Problematika mezigeneračních vztahů zde byla vždy a v každé době v minulosti. Mezigenerační vztahy jsou často velmi komplikované, protože každá generace má vlastní specifické názory a pohledy na svět. Tyto náhledy mohou být značně vyhraněné a pro druhou generaci těžko pochopitelné. Rozdílnost v myšlení, vnímání a vidění situací spočívá zejména v nestejných životních a historických zkušenostech, tradicích a zvycích, ve kterých generace vyrůstaly, ale i v odlišných potřebách, které jsou typické pro jednotlivé věkové kategorie. Nezanedbatelnou úlohu v mezigeneračních vztazích hrají i předsudky.

Každá generace se od té předchozí v něčem liší. Mladší generace mívají tendenci své zkušenosti přeceňovat a zveličovat. Naopak zkušenosti, které jsou předávány starší generací, jim mohou připadat nemoderní a nevyužitelné. Vůči starším lidem bývají poměrně kritičtí. Starší generace jsou spíše konzervativnější, mající sklon lpět na svých zásadách a zvyklostech, které však již byly mnohdy časem překonány. Svě nabyté zkušenosti leckdy absolutizují, někdy i neúmyslně nedávají svým potomkům možnost samostatně si tvořit vlastní cestu životem. Neuvědomují si, že i oni před lety žádali od svých rodičů toleranci a respektování svých názorů, přesvědčení a stanovisek.

Ke zlepšování vztahů mezi generacemi a jejich vzájemnému sbližování významně napomáhá mezigenerační učení. Jeho cílem je přispívat k většímu porozumění, toleranci, respektu, předávání zkušeností mezi generacemi a budování soudržnějších komunit.

Téma diplomové práce jsem zvolila pro jeho aktuálnost i nadčasovost, také pro blízký vztah se sociální pedagogikou. Jak již bylo zmíněno, problematika mezigeneračních vztahů zde byla vždy a v každé době v minulosti. Vztahy mezi generacemi jsou významnou součástí každodenního života nás všech. Zvláště v dnešní moderní, stárnoucí a rychle se měnící společnosti nabývá toto téma na významu. Prostředí, ve kterém žijeme, se značně proměňuje, všechny generace se musí naučit, jak se změnám co nejlépe přizpůsobit, aby spolu mohly úspěšně, smysluplně a spokojeně žít.

Cílem diplomové práce je podat ucelený přehled o problematice mezigeneračních vztahů. Dále zjistit a popsat, jakou roli hraje v dnešní společnosti mezigenerační učení, seznámit

s příklady dobré praxe. S tématem úzce souvisí i významné změny demografické struktury populace spojené s jejím stárnutím, proto se práce zaměří i na tuto oblast.

Teoretická část diplomové práce je členěna do tří kapitol. První kapitola se zabývá mezigeneračním soužitím od historie až po současnost. Je zaměřena na jednotlivá vývojová období v životě člověka a jejich periodizaci. Detailně popisuje etapy adolescence, dospělost a stáří. Poskytuje psychologický i sociální obraz vývoje člověka. Objasňuje, které potřeby, chování i změny jsou pro danou etapu života charakteristické a ukazuje tak, jak nesmírné jsou rozdíly u jednotlivých věkových kategorií. Dále se věnuje mezigenerační solidaritě střední generace. Druhá kapitola pojednává o mezigeneračních konfliktech, které patří společně s manželskými problémy k nejčastějším sporům mezi lidmi. Zabývá se problematikou ageismu a shrnuje předsudky, na základě kterých ageismus vzniká. Závěr této kapitoly je zaměřen na demografické stárnutí populace. Třetí kapitola se zabývá mezigeneračním učením. Vysvětluje jeho význam při napomáhání k sbližování různých generací. Snaží se přiblížit jeho přínos ke zlepšení mezigeneračních vztahů a soužití. Závěr této kapitoly se soustředí na mezigenerační programy a kurzy, které mají za úkol prohloubit mezigenerační interakci a důvěru. Empirická část je obsažena ve čtvrté kapitole. Je zde realizován kvantitativní výzkum, který je proveden technikou dotazníku. Cílem výzkumného šetření je zjistit, jak příslušníci jednotlivých generací vnímají své vzájemné vztahy. Dále se pokusíme zjistit, jak probíhá mezigenerační učení a vzájemná pomoc v rodinách. Objasníme, zda mají respondenti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a jak vnímají stáří. Na závěr budeme zjišťovat, jaký je zájem o mezigenerační kurzy.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 MEZIGENERAČNÍ SOUŽITÍ A SOLIDARITA

Na počátku této kapitoly si nejdříve objasníme pojmy, se kterými budeme dále podrobněji pracovat.

Velký sociologický slovník definuje generaci (z řec. Genos = rod) jako velkou sociálně diferencovanou skupinu osob, které jsou spojené dobově podmíněným stylem myšlení a jednání a prožívají podstatná období své socializace ve shodných kulturních a historických podmínkách. Synonymem pojmu generace je pojem pokolení, které se však užívá převážně jen v genealogickém a demografickém slova smyslu. Z demografického pohledu je pojem generace více méně totožný s pojmem vrstevníci, který je definován jako souhrn jedinců narozených v jednom roce nebo v určitém krátkém rozmezí (tzv. generace fiktivní). (Petrusek a kol., 1996, s. 339-340)

Tošnerová (2009, s. 19) vnímá generaci jako skupinu vrstevníků, kteří se narodili a dospívali přibližně v téže době bez ohledu na příbuzenský nebo jiný vztah. „*Vrstevníky spojují životní a dobově podmíněné zkušenosti, hodnotový rejstřík a způsob uvažování. Délka trvání jedné lidské generace odpovídá přibližně průměrnému věku žen při porodu prvního dítěte. U nás se v současnosti její doba prodlužuje, což odpovídá trendu ve většině rozvinutých zemí Evropy. Dnes činí kolem třiceti let. Díky prodlužování celkové průměrné délky života se na světě potkávají v současnosti čtyři žijící generace lidí.*“

Mezigenerační solidarita se projevuje vzájemnou emoční vazbou a z ní vyplývající citovou oporou, která se uskutečňuje proječováním náklonnosti, lásky, empatie a porozumění. Dále zahrnuje kognitivní podporu, která se projevuje poskytováním rad a informací a reálnou pomoc. Tato pomoc může být vzájemná, většinou však není symetrická. (Vágnerová, 2008, s. 386)

Na základě sociologického zkoumání byly formulovány následující teorie mezigeneračních vztahů, které cílí na pochopení faktorů a mechanismů fungování mezigenerační solidarity v rodině. Tyto teorie se zaměřují především na objasnění ochoty dospělých dětí poskytovat péči svým stárnoucím rodičům. První z přístupů je *teorie sociální směny*, která předpokládá, že mezilidské vztahy jsou vedeny normou reciprocity. Děti vnímají jako svou povinnost poskytovat pomoc rodičům a uspokojovat jejich emocionální a hmotné potřeby. Protože rodiče zabezpečovali ochranu, obživu a další potřebné věci v průběhu jejich dětství a mládí. Dalším přístupem je *teorie závazku*, která tvrdí, že péče o stárnoucí rodiče vychází

z morálních a kulturních norem dané společnosti. Tyto normy motivují k odpovědnosti. *Teorie vazby* vysvětluje péči dětí existencí vnitřního pouta a emocionálního vztahu, který k rodičům mají. Děti zůstávají s rodiči v kontaktu a pomáhají jim. (Dudová, 2015, s. 19-20)

1.1 Mezigenerační soužití v rodině od historie po současnost

Minulost rodiny má vliv na její současnost, jak v tom, co se změnilo, tak v tom, co se dochovalo. Rodinné vztahy prodělaly mnoho změn, některé z nich přetrvaly i z toho důvodu, že se společenská reprodukce stále neobejde bez nějakého typu rodinné struktury a silné vazby uvnitř generací a mezi nimi. V období středověku obvykle tvořila základ domácnosti nukleární rodina. Třigenerační domácnosti existovaly jen zřídka, protože nejstarší generace brzy předávala hospodářskou usedlost svým potomkům a sama se stahovala na výměnek. Součástí tohoto odchodu bývalo sepsání smlouvy mezi generacemi, která obsahovala na jaké množství šatstva a potravy mají výměnkáři nárok. Sourozenci většinou nežili ve své původní domácnosti, usídlovali se však v její blízkosti. „ *I když na zemědělské usedlosti došlo k rozdělení rodiny a vznikly samostatné jednotky, jejich členové v mnoha ohledech stále spolupracovali, což vedlo ke složitému vzorci překrývajících se vztahů mezi příbuznými. Tato komplexnost znejasňuje a dosti komplikuje rozlišování mezi nukleární (či jednoduchou) a rozšířenou (či komplexní) domácností nebo spolubydlící skupinou, ve středověku i v jakékoli jiné době.*“ (Goody, 2006, s. 11, 72-73)

Mezigenerační vztahy v tradiční rodině byly spojeny s řadou smluv. Rodiče a děti se tak nezřídka stávali smluvními stranami. Kromě výše zmíněné smlouvy o výměnku se uzavíraly i svatební smlouvy. Trhové smlouvy dokládaly převod majetku z otce na syna nebo zetě. (Horský, Seligová, 1996, s. 94)

Starověk i středověk chápal význam slova rodina velmi odlišně než je tomu v současnosti. Rodina byla tzv. velkou domácností, společenstvím lidí, kteří spolu bydlí a hospodaří pod jednou střechou. Do rodiny se počítali nejen pokrevní příbuzní tak, jak je tomu dnes, ale i otroci, služebnictvo, čeledíni, děvečky, tovaryši a učni. Tento stav přetrval až do první poloviny 19. století. Paralelně s tímto pojetím rodiny, probíhalo druhé pojetí vládnoucích

tříd. „*U šlechty a patricijů se slovem rodina myslelo přibližně totéž co rod – velká skupina lidí, jež svazkem krve udržovala jednotu moci a majetku. Podstatná přitom byla síť moci, do které byly v případě potřeby dosazovány i osoby pokrevně nepříbuzné, takové širší síti kolem významné osoby se pak říkalo clientele.*“ Dnešní pojetí moderní rodiny žádnému z výše uvedených neodpovídá. Ve společnosti převládá forma párové monogamické rodiny, domácnost tvoří muž, žena a jejich děti. (Možný, 1990, s. 17-18)

Soudobá historická sociologie zpochybňuje mínění o existenci velké tradiční rodiny v Evropě 14. až 18. století. Skupina historických demografů v 60. letech 20. století svým výzkumem zjistila, že průměrná velikost domácností činila jen 4,73 osob. Tato průměrná hodnota zakrývá četné odchylky, které souvisí s rozdílným sociálním postavením a z toho vyplývajícím odlišným počtem služebnictva v domácnosti. Méně movité rodiny domkářů a nádenické rodiny měly v domácnosti 3,5 osoby, selské rodiny čítaly kolem 5 osob, rodiny menších kupců okolo 6, rodiny významných obchodníků okolo 8 osob. Analýza odhalila i další omyl, bylo zjištěno, že více dětí bývalo ve vyšších nikoli nižších vrstvách. Zdůvodněním je skutečnost, že ve vyšších vrstvách se o děti staraly kojné a těhotenství následovala rychleji za sebou, svoji roli sehrál i lepší zdravotní stav matek a nižší dětská úmrtnost. V domácnostech nižších vrstev docházelo úmrtností až k nadpoloviční redukci počtu narozených dětí. Snižování počtu osob v těchto domácnostech bylo způsobeno také odcházením dětí od svých rodin k bohatým, rozšiřovaly tak jejich domácnosti. (Možný, 1990, s. 26-27; Horský, Seligová, 1996, s. 27)

Rodina v minulosti plnila přímou ekonomickou funkci, její členové spolu bydleli i pracovali, aby se užívali. Fungovala výměnná mezigenerační služba, která se vyznačovala tím, že děti a starci byli tolerováni rodinou i společností. Tito „závislí“ členové sice pomáhali, ale jejich určitá nedostačivost byla brána se samozřejmostí. U dětí to bylo z důvodu víry v jejich postupný vývoj, u starých projevem úcty a poděkováním za podporu a výchovu, takové splacení dluhu. Hospodářství bylo předáváno z jedné generace na druhou. Stárnutí probíhalo pomalu a nepozorovaně, starý člověk neztrácel svoji rodinou roli, vykonával takové práce, na které stačil. Na vesnicích fungoval model postupného přechodu z plné aktivity do méně namáhavé. „*Když už člověk nemohl pracovat na poli, pomáhal na dvoře hospodářství. Když už nestačil ani tam, pásal třeba husy. Tento způsob stárnutí v aktivitě byl přijatelný mj. proto, že měl svůj řád, svůj rituál. Model mezigenerační výměny a tolerance působil samozřejmě výchovně a ovlivňoval celkové*

emocionální ladění rodiny. Starý člověk byl navíc garantem moudrosti, protože byl zkušený. “(Haškovcová, 1989, s. 76-77)

Le Play popsal znaky rozvětvené rodiny, útvaru, který byl charakteristický pro evropskou rodinu předindustriální minulosti. Tuto rodinu symbolizoval dům, který byl v jejím vlastnictví, zajišťoval trvání rodiny a dědil se z generace na generaci. Dědicem domu byl prvorozený syn, který jej získal v okamžiku smrti svého otce. Syn byl připravován na svoji novou úlohu, od otce se učil, jak spravovat rodinné záležitosti. Dcery se provdávaly mimo dům. Mladší synové odcházeli s částí rodinného kapitálu a zakládali vlastní rody. (Možný, 1990, s. 25-26)

S nástupem prohlubující se dělby práce a rozvojem speciálních institucí byla rodině odejmuta řada jejich tradičních funkcí. Místo bydliště a pracoviště již přestalo být totožné, tím se zaměstnaní muži a později i ženy vzdalují od svých rodin. Do oblastí života, ve kterých byla rodina do té doby nezastupitelná, vstoupily formální organizace. Vzdělávání převzala od rodiny škola, péče o staré a nemocné se ujímají lékaři, nemocniční a sociální zařízení. Důležitou roli v procesu socializace začínají hrát kromě rodiny i masmédia. Rodiče už nejsou svým dětem jediným vzorem. Změnil se i charakter práce, nevyžaduje již tolik fyzické zdatnosti a tak ženy přestávají být handicapovány pro svoji, v porovnání s muži, slabší tělesnou konstituci. Ve společnosti se výrazně mění mužská a ženská role. Všechny tyto změny silně zasahují sociální strukturu společnosti a jednotlivé životy jejich členů. Po rodině moderní následuje rodina postmoderní. (Možný, 2006, s. 22-23)

Již po několik desetiletí probíhá debata o krizi dnešní rodiny. Tato krize je často spojována se stále se zvyšující mírou rozvodovosti. Současně narůstá i počet druhých a třetích manželství. Manželství pozbývá svoji závaznost a rodina se tak stává jen určitou průchozí institucí, jejíž uspořádání se průběžně a stále rychleji obměňuje. „*Dochází tedy k určité flexibilizaci rodiny, kdy také tato instituce se stává jakýmsi kontraktem uzavíraným na omezenou dobu a pružně přizpůsobovaným měnícím se podmínkám. Rodina se stává jen jednou z řady projekcí individualizovaného životního stylu, polem experimentování ohledně nových forem privátního soužití. Toto experimentování má nejrůznější podoby počínaje nesezdanými páry přes bezdětná manželství a páry stejného pohlaví až po neúplné rodiny především matek samoživitelek a jejich nezletilých dětí.*“ Tento stav není vyvolán jen autonomní volbou vlastního životního stylu. Zčásti jde o postup vynucený stále

se zvyšujícími náklady na výchovu a péči o děti a rovněž nekompromisními nároky flexibilizovaného pracovního trhu. (Keller, 2005, s. 29)

Na tuto situaci reaguje například Národní koncepce rodinné politiky (MPSV, 2005), která zdůrazňuje rodinnou soudržnost jako hlavní předpoklad pro existenci soudržné společnosti a dobrých mezigeneračních vztahů. Jedním z cílů koncepce je posílit rodinnou soudržnost pomocí snížení tlaků, které na rodinu současná společnost vyvíjí. Na tomto místě uvedeme některá z navrhovaných opatření:

- popularizace rodičovství a prorodinného klimatu ve společnosti a výzkum v oblasti rodiny;
- vytváření a podpora příznivých materiálních podmínek pro rodiny s nezaopatřenými dětmi;
- podpora rodin formou slev v soukromém i veřejném sektoru;
- zlepšení postavení seniorů v rodině i společnosti;
- zohledňování péče o rodinné příslušníky v systému důchodového pojištění;
- vytváření podmínek k většímu zapojení mužů do péče o rodinu;
- podpora mezigenerační solidarity;
- podpora slučitelnosti profesních a rodinných rolí;
- finanční zajištění rodinné politiky na úrovni krajů a obcí.

V dřívějších dobách žily generace více pospolu. Dnes lidé patřící k mladším generacím ztrácejí vědomí samozřejmosti kontinuity různých generací, které bylo v minulosti udržováno v širších rodinách společným soužitím lidí různého věku. Mladí mnohdy nepocítují se staršími sounáležitost, vnímají je jako velmi odlišné a méněcenné bytosti. Oslabení mezigeneračních vztahů může být způsobeno i změnou v hodnotových a postojeových orientacích lidí. Aby mohlo dojít ke změně, bude nutná přeměna celkové společenské atmosféry.

1.2 Mezigenerační rozdíly z pohledu vývojové psychologie

Pojednáváme-li o mezigeneračních vztazích, je nutné objasnit, kterými vývojovými etapami člověk ve svém životě prochází. Cílem této kapitoly je vysvětlit a zdůvodnit, jaké jsou mezi jednotlivými generacemi rozdíly. Každé vývojové období se vyznačuje důležitými životními mezníky, specifickými potřebami a zájmy. Přináší nové vývojové úkoly, změny v chování i prožívání. Zaměříme se na vývojová období od adolescence až po stáří. Vývojové etapy před adolescencí záměrně vynecháváme, protože nebudou zahrnuty do výzkumného šetření popsaného v empirické části této práce.

Různé etapy života přinášejí podobné vývojové úkoly a témata. Každé stadium je přípravou na nastávající a všechna další stadia. Poznáním raných vývojových období máme možnost porozumět a částečně předpovědět ta pozdější. Vyskytuje se i zpětné tzv. retrospektivní porozumění, na základě pochopení pozdějšího vývojového stadia nalézáme vysvětlení pro stadia předchozí. Některá témata jsou celoživotní jako například postoj důvěry, který si dítě osvojuje a buduje ve vztahu k matce v prvním roce života, dále se upevňuje a v dalších stadiích se obohacuje o spolehnutí se na otce, sourozence, partnera, přátele. Ve stáří se tento postoj projeví v citové a existenční závislosti na vlastních dětech. (Říčan, 1989, s. 49-51)

Adolescencí nazýváme vývojové období, kterým jedinec prochází zhruba ve věku od 15 do 20 - 22 let. V tomto období dochází k dosažení plné reprodukční zralosti a dokončování tělesného růstu. Postavení jedince ve společnosti se výrazně mění. Začátek adolescence je charakteristický přechodem ze základní školy do učebního oboru nebo na střední školu. Přicházejí první hlubší vztahy, mění se i sebepojetí. Pro adolescenci jsou příznačné nápadné změny nálad, především směrem k negativním rozladám, emoční instabilita, nestálost a nepředvídatelnost reakcí a postojů, impulzivní jednání. Adolescent může mít potíže při koncentraci pozornosti, které souvisí s emoční nestálostí, což ztěžuje soustavné učení a často tak dochází ke kolísání ve školním prospěchu. K tomu se přidává i zvýšená unavitelnost, střídání apatičnosti a ochablosti s nedlouhými fázemi vystupňované aktivity. Objevují se poruchy spánku a nechutenství. Mnozí adolescenti tyto své projevy nechápou, uvažují o svých vnitřních konfliktech a utíkají do svého vnitřního světa. K hlavním vývojovým úkolům adolescence patří uvolňování závislosti na rodičích a navazování významnějších a diferencovanějších vztahů s vrstevníky. Nově budované vztahy přinášejí jistotu, o kterou dospívající přicházejí při odpoutávání se od rodiny, jsou přípravou

pro nové trvalé citové vztahy v dospělosti. Rodina je pro dítě základní životní jistotou, útočištěm, místem bezpečí, kde může najít oporu v situacích, kdy se cítí ohrožené. Pokud je vzájemný vztah mezi rodiči a dítětem hluboký a nekonfliktní, probíhá celý proces emancipace snáze. Postupné osamostatňování je nutným předpokladem pro osobní zrání jedince. Dospívání bývá provázeno revoltou proti rodičům, jejich kritikou, vytýkáním skutečných nebo vymyšlených nedostatků, nepřejí si přílišnou kontrolu. Ze strany adolescentů dochází ke zveličování generačních rozdílů v chování, názorech, postojích, zájmech i hodnotách. Přes všechnu kritiku si dospívající za normální okolností udržují s rodiči pozitivní vztahy. Dochází spíše ke změně jejich vnějších způsobů chování, ale ponechávají si základní morální postoje a hodnoty získané ve své rodině. Nedorozumění a konflikty plynou většinou z různých příkazů a zákazů, které adolescenti vnímají jako nespravedlivé a značně omezující jejich svobodu. K dalším významným vývojovým úkolům tohoto období patří volba povolání, která se v mnoha případech stává velkým problémem pro dospívající i jejich rodiče. Cílem dobré volby povolání by mělo být sladění individuálních a společenských zájmů. Rodiče by měli usilovat zejména o porozumění dítěti, podpořit jej při utváření adekvátního sebepojetí, nalezení životních cílů a osobní orientace, pomoci při hledání základních hodnot. Velmi důležité je podporování emancipačních snah dítěte, podporování jeho nových společenských kontaktů, které mu pomohou při nalézání nových vztahů. Vzдор proti rodičům většinou končí před dvacátým rokem života, kdy dochází k obnovení pozitivního vztahu k rodičům a jejich hodnotám. Mladý dospělý často rodiče nevědomě napodobuje, například při výchově svých vlastních dětí. Radí se s rodiči a postupně jim stále lépe rozumí. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 143, 153-154,166; Říčan, 1989, s. 227-231)

Věk dospělosti dělíme do čtyř etap: (Vágnerová, 2008, s. 9, 178, 229)

- Mladá dospělost – 20-40 let
- Střední dospělost – 40-50 let
- Starší dospělost – 50-60 let

Mladá dospělost je období, které se vyznačuje několika důležitými životními mezníky. Jde především o získání stabilnějšího profesního uplatnění, vstup do manželství a narození dětí. Orientační rodina přestala být nejvýznamnějším sociálním zázemím. V této etapě

začíná profesní kariéra, která se může v pozdější době ještě změnit, ale tato změna nebývá většinou zásadní. Mladí lidé mají potřebu prosadit se ve společnosti, velmi důležité jsou pro ně přátelství, partnerství a s tím spojená orientace na mezilidské vztahy. Partnerství se stává tím nejdůležitějším trvalým, stabilním a intimním vztahem, který by měl vést k manželství a vzniku vlastní rodiny. Uzavření manželství vede k uspokojování psychických potřeb i sociálního očekávání. Ne vždy jsou naplněna všechna očekávání, což bývá důvodem k rozpadu manželství. Narození dítěte s sebou přináší rodičovskou roli, která je významným prvkem identity dospělého člověka a podporuje další osobnostní rozvoj dospělého. Rodičovství je jednou z nejdůležitějších změn v životě člověka, projevuje se schopností vybudovat hluboký a trvalý citový vztah. Mění emoční prožívání, rodič je ochotný potlačit vlastní potřeby ve prospěch svého dítěte. Rodičovství uspokojuje potřebu nových podnětů a potřebu mít někoho, o koho mohu pečovat. Dítě obohacuje život rodičů, přináší nové zkušenosti a zážitky. Na druhou stranu omezuje jejich svobodu v rozhodování. Potřeba citové vazby je uspokojována tím, že dítě přijímá city svých rodičů a opětuje je. Rodičovstvím se naplňuje i potřeba seberealizace, vede k pocitu naplnění vlastního života, dochází k potvrzení vlastní hodnoty. Dítě se stává pokračovatelem života svých rodičů, je nositelem jejich vlastností, hodnot, tradic a předává je dalším generacím. Tímto způsobem je saturována potřeba otevřené budoucnosti. (Vagnerová, 2008 s. 27,30,33,88, 109-111; Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 180-182)

Střední věk není zřetelně ohraničenou životní etapou, nejsou zde jasné mezníky oddělující předcházející a následné období. K nejdůležitějším úkolům středního věku patří zejména stabilizace pozitivních vztahů v rodině, získání a udržení uspokojivého profesního postavení. Dobře fungující rodina zajišťuje jistotu a bezpečí a umožňuje snadnější dosažení jiných cílů mimo rodinu. Střední dospělost je věkem zralosti, dochází ke zvyšování zodpovědnosti a připravenosti ji přijmout. Výraznou charakteristikou tohoto období života je definitivní uzavírání některých životních možností například mateřství. Z tohoto pohledu se jedná o etapu posledních šancí a snahy o jejich dosažení. Lidé v tomto věku často pociťují prázdnotu a nenaplnění dosavadního života. Typický je obrat v přístupu k vlastnímu životu a z toho vyplývající bilancování, které směřuje ke změně nebo alespoň k dokonalejšímu sebepoznání. Střední dospělost doprovází stereotyp, došlo k nasbírání mnoha zkušeností, osvojení si různých rolí a činností z nich vyplývajících. Člověk již zažil a vyřešil různé životní situace a poučil se z nich. Takový život však neklade mnoho nároků

a neposkytuje nové podněty. Dle Eriksona je věk dospělosti spojen s generativitou či naopak stagnací. Generativita vyjadřuje úsilí ve prospěch něčeho budoucího. Dochází k ústupu od důrazu na uspokojování individuálních potřeb, zájmů a vlastního sebeprosazování. Za projev generativity je považována samozřejmá souběžná péče o děti a stárnoucí rodiče. (Vágnerová, 2008, s. 178 -184)

Ve věku starší dospělosti dochází k postupnému poklesu psychické i fyzické kondice, jde o proces nevratný a neodvratitelný. Dosažení padesáti let věku bývá považováno za mezník, za počátek stárnutí, které se projevuje zvýšenou únavou a zhoršením některých funkcí. Viditelné jsou proměny fyzického vzhledu. Naše kultura zdůrazňuje kult mládí, fyzickou krásu a tělesnou zdatnost. Ztráta fyzické atraktivity a mladistvého vzhledu proto může vést k pocitům méněcennosti. Dochází k úpadku tělesných funkcí, který se projevuje zhoršováním sluchu a zraku, klesáním tělesné síly a pohybové koordinace. Člověk se v tomto věku začíná učit správnému odhadování svých aktuálních možností a vyrovnává se s postupným ústupem svých kompetencí a větší zranitelností. Padesátiletý člověk si je vědom toho, že pocit úplné fyzické pohody není již samozřejmostí. Tendence k soustředění pozornosti na vlastní osobu jsou intenzivnější, než dříve. Dochází ke změně vztahu k příslušníkům jiných generací, posilňuje se pocit sounáležitosti k lidem stejného věku. Dospělé děti odcházejí, v rodině nastává fáze prázdného hnízda. Stárnoucí rodiče tuto skutečnost přijímají s ambivalentními pocity. Nemají již tolik povinností, mohou se cítit svobodnější, ale na druhou stranu také osamělejší. Změna je i v oblasti generativity, která se v tomto období projevuje potřebou předávání zkušeností dalším generacím. Narození vnoučat je potvrzením správně zakotvené generativity a pokračováním generační kontinuity. Vnoučata naplňují citový život stárnoucího člověka. Nová role prarodiče mění generační příslušnost a často i sebepojetí jedince. Toto období přináší další významnou životní změnu, dochází k uzavírání profesní kariéry a k odchodu do důchodu. Starší člověk splnil většinu vývojových úkolů a připravuje se na další vývojovou etapu. (Vágnerová, 2008 s. 229-230, 238-239)

Určit, od kdy pokládáme člověka za starého, není snadné hned z několika důvodů. Tentýž člověk může v některé činnosti vykazovat určité zhoršení výkonu a naopak v jiném směru jeho výkonnost stoupá nebo je celkem stabilní. Ve stáří se ještě více než v dřívějších obdobích ukazují odlišnosti mezi jednotlivci. U někoho pozorujeme tělesnou zdatnost a duševní svěžest až do vysokého věku, u jiného nastupuje stáří dříve. Stále lepší zdravotní

péče příznivě ovlivňuje zdravotní stav lidí. Dnešní mladší staří jsou na tom celkově mnohem lépe než lidé stejného věku v minulé generaci. Sedmdesátíky můžeme po duševní i tělesné stránce porovnat s pětadesátíky a někdy dokonce s šedesátíky před třiceti lety. Obecně se dá říci, že člověk ze společenského hlediska začíná být starým, když jej za takového pokládají ostatní členové společnosti. Toto vnímání prochází historicky změnami, hranice se posunuje. V roce 1800 byl za starého považován již člověk čtyřicetiletý, o sto let později padesátiletý jedinec. V současných rozvinutých zemích je za spodní hranici stáří pokládán věk 65 let, zájem dnešní gerontologie se soustředí spíše až na věk od 75 let. (Gruss, 2009, s. 12; Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 203-204)

Podle Světové zdravotnické organizace dělíme stáří na tři období:

- Senescence – 60-74 let, počínající časné stáří;
- Senium, kmetství – 75 -89 let, vlastní stáří;
- Patriarchium, dlouhověkost – 90 let a více. (Novák, 2014, s. 33)

Nejobecnější charakteristikou stárnutí je zpomalení psychické činnosti. Čím složitější je podnětová situace, tím zřetelněji se projevují rozdíly mezi mladšími a staršími lidmi v rychlosti reakce. „ *Je prokázáno, že největší podíl na snížení rychlosti reakce mají centrální procesy spojené se zpracováním situace a s rozhodováním o způsobu reakce. Právě tento faktor je nejvíce odpovědný za úbytek rychlosti reakce, kognitivní pokles, což způsobuje rozdíl mezi mladšími a staršími v řešení časově limitovaných úkolů.*“ Proto jsou činnosti, které vyžadují rychlé rozhodování a časový tlak pro starší osoby méně vyhovující. Starší lidé tuto skutečnost vnímají, pocíťované nedostatky u nich mohou vyvolat emoční problémy, například deprese, úzkost, výbušnost. (Štílec, 2004, s. 15)

Ve stáří dochází ke zhoršování paměti, zejména paměti pro nové události. Zážitky z doby dávno minulé se většinou vybavují bez potíží. Změny zaznamenává i inteligence. Krystalická inteligence, která představuje souhrn vrozených vloh a všech zkušeností, které byly získány během života spontánním a formálním vzděláváním, se zvyšuje od 25 let až do stáří. V této oblasti mohou starší jedinci dosahovat lepších výsledků než mladší, výhodou je jejich moudrost, životní a historické zkušenosti i vysoce odborné profesní znalosti. Fluidní inteligence, která je potřebná pro učení se novým věcem, pro řešení

problémů pod tlakem, klesá už od 30. roku života. Proto je pro starší osoby těžší rychle se naučit něčemu novému, trvá jim to déle a také v naučeném více chybují. Sociální inteligence bývá většinou zachována až do vysokého věku. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 204-207; Gruss, 2009, s. 12-13)

V průběhu stáří dochází ke změnám biologických i psychických potřeb. Mění se jejich osobní význam, zaměření či preferovaný způsob uspokojování. Starší lidé již nemají takovou potřebu nových podnětů, zkušeností a zážitků, kladou důraz na jistotu a stabilitu. Preferují komunikaci s vrstevníky. I přes rozdílnost povah mají mnoho společného. Prožili život ve stejném období, zažili totožné historické a společenské události, jsou si navzájem spojenci ve světě, který pomalu patří jiným. Pociťují generační sounáležitost a solidaritu. Potřeba setkávat s vrstevníky je v tomto období stejně důležitá jako v době dětství a dospívání. Staří lidé se postupem času stávají svědky úmrtí svých vrstevníků. „*Hovoří se o tom, že osmdesátníci a osoby vyššího věku se pomalu a jistě stávají cizinci ve vlastním světě. V tom světě, který už po všech stránkách vypadá jinak a který dává přednost jiným hodnotám a jinému životnímu způsobu.*“ Ve stáří klesá celková schopnost psychické adaptability, která se projevuje nejistotou a úzkostí při pobytu v neznámém prostředí či při komunikaci s neznámými lidmi. Důležitou roli zde proto sehrává vlastní rodina a okruh přátel, kteří uspokojují potřebu bezpečí a jistoty. Nedůvěřivost se projevuje vůči neznámým věcem a také k mladým lidem, u kterých jsou znevažovány například jejich zkušenosti a nízký věk, dochází k nepochopení jejich zájmů, cílů i stylu života. Od nedůvěry je pak už jen krůček k podezíravosti. Vyústěním je potom pocit nejistoty, který vede k nepřiměřené starostlivosti a úzkostnosti. Narůstá potřeba emoční podpory, která se zvyšuje vždy, když se člověk cítí nějak ohrožen. Starší lidé potřebují mít jistotu, že někam patří, vyžadují potvrzení svého významu a své pozice v rodině, na kterou jsou v tomto věku velmi fixováni. Hůře saturována bývá ve stáří potřeba seberealizace. V této souvislosti dochází ke zdůrazňování minulých výkonů, touto cestou je potřeba seberealizace uspokojována alespoň v symbolické rovině, v rámci vzpomínek. K jejímu uspokojení může docházet i nepřímo, identifikací s úspěchy jiných osob, například dětí či vnuků. Úspěchy jsou přitom přijímány s potěšením, jako by byly vlastní. Postupné snižování soběstačnosti a ubývání vlastních kompetencí bývá prožíváno jako značně frustrující. Starší lidé bývají více unavení, trpí poruchami spánku, rozmrzelostí, nemocemi. Někdy se objevuje i smutek. Přirozenou činností v tomto období bývá bilancování života,

lidé více uvažují o smyslu vlastního života, vrací se ke vzpomínkám, zvažují svá minulá rozhodnutí. (Haškovcová, 1989, s. 97-98, 100-101; Vágnerová, 2008 s. 344-347)

1.3 Mezigenerační solidarita tzv. sendvičové generace

Pod názvem sendvičová generace si můžeme představit osoby středního věku, které obětavě pečují jak o své nezaopatřené děti, tak o stárnoucí rodiče. Nachází se tedy někde uprostřed mezi nimi, obrazně řečeno jako náplň sendviče. Ve středním věku jsou nyní v České republice přibližně dva a čtvrt milionu obyvatel. Být vícegeneračním pečovatelem, klade na jedince značné nároky, musí zabezpečit odlišné potřeby obou stran – dětí i stárnoucích rodičů. Věk dětí, o které rodiče pečují, není přitom tolik důležitý, protože žádná vývojová fáze se neobejde bez určité dovednosti rodičů. Děti mladšího věku vyžadují více přímé péče, zatímco dospívající potřebují větší nezávislost, i když dohled a vedení jsou nutné i v tomto věku. V každém věku je nezbytné dávat dětem lásku a poskytovat pozornost, zejména vyžadují od rodičů jejich čas, což je někdy požadavek, který lze splnit nejobtížněji. Některé potřeby dětí jsou univerzální pro každé vývojové období, jde o rutinní činnosti jako je například příprava stravy. Mimoškolní zájmy, doprovod k lékařům, třídní schůzky, nakupování oblečení jsou další univerzální aktivity, na které si rodiče musí najít čas. Péče o seniory je v některých činnostech shodná s péčí o děti. Potřebují doprovod k lékaři, pomoc s oblékáním, vařením, udržováním hygieny, podáváním léků, zabezpečit nákupy a všechny další činnosti, které již slábnoucí rodiče nejsou schopni zvládnout sami. K tomu všemu mají lidé střední generace samozřejmě také svůj vlastní život, své vlastní problémy a potřeby. Většina vykonává povolání, což představuje v dnešní na výkon orientované době další přitěžující skutečnost a velký tlak. Dospělé děti si někdy odmítají připustit a nedokážou se smířit s tím, že se o ně jejich milovaný rodič již nemůže dále starat. Mohou být zaskočené, když rodiče zestárnou, role se obrátí a potřebují jejich pomoc. Často se u nich objevují smutek, frustrace, úzkost, opuštěnost i vyčerpanost. Mají obavy, jak se do jejich již tak nabitého programu vejdou další povinnosti. Senioři, kteří byli svým dětem dobrými rodiči, mohou očekávat, že se jim jejich příkladná péče vrátí v podobě laskavé pomoci dospělých potomků. K obrácení rolí dochází obvykle postupně, dospělé dítě přebírá více a více úkolů. Zda je dospělé dítě schopno poskytnout citovou a fyzickou pomoc svému rodiči v domácím prostředí závisí na mnoha okolnostech. Potomek musí být v první řadě ochotný a schopný takovou péči

zabezpečit a nemoci či postižení seniora musejí být zvládnutelné v domácím prostředí. Jednou však může nastat čas, kdy už péče doma možná není. Tato situace obvykle znamená pro obě strany velké trápení. Dospělé dítě cítí vinu a vyčítá si, že se již nedokáže o milovaného rodiče postarat. Diskuse týkající se přestěhování do ústavu bývá značně bolestná. Proto je důkladná příprava na tento zásadní krok velmi důležitá. (Bertini, 2013, s. 13-14, 68, 107-109)

Střední generace mívá obvykle objektivnější pohled na vlastní rodiče, než tomu bylo dříve, jsou přijímáni realisticky se všemi dobrými i zápornými stránkami. Vzájemný vztah prochází těžkou zkouškou zejména v období, kdy u rodičů dochází k deterioraci mentálních schopností nebo patologickým změnám osobnosti. Právě v těchto chvílích je nutná intenzivní péče, která se týká nezřídka i zcela základních fyziologických potřeb. Tato péče, která může trvat i řadu let, znamená velké emoční vypětí a může vést až k úplnému tělesnému vyčerpání a zoufalství pečovatele. Polovina osob ve středním věku vnímá péči o stárnoucí rodiče jako výrazně stresující. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 201)

Lásku a úctu ke stárnoucím rodičům však nelze vynutit. Ne všichni rodiče byli v minulosti ke svým dětem milující a laskaví, mnozí ve svých rodičovských a partnerských rolích zcela selhali a nezabezpečili svým potomkům šťastné dětství a tolik potřebnou láskyplnou péči. Pokud rodiče své děti zklamali, není vždy možné očekávat, že se v nich probudí cit, protože láska je vztahem oboustranného dávání během celého života. (Farková, 2009, s. 116)

V České republice uvádí 80% populace, že je povinností dospělých dětí postarat se o své stárnoucí rodiče. Z reprezentativního výzkumu vyplývá, že více než polovina osob starších 60 let, kteří se sami o sebe nedokážou postarat, uvádí, že se jim od svých dětí dostává pravidelné pomoci, u 31% z nich je tato pomoc každodenní. Podobné procento seniorů pravidelně vypomáhá svou prací i materiálně svým dětem. Panuje zde výrazná genderová nevyrovnanost, neboť tři čtvrtiny osob poskytujících péči tvoří ženy, nejčastěji pomáhají dospělé dcery 33%. (Novák, 2014, s. 15)

Výše uvedené výsledky výzkumu jsou vysvětlovány obecně vyšší loajalitou žen k rodině a jejich vyšší mírou zodpovědnosti. Jsou jim připisovány nižší ambice i horší pozice na trhu práce. Ženy častěji poskytují každodenní, nenápadnou, avšak o to víc vyčerpávající

pomoc. Muži pomáhají při krátkodobých činnostech, jako jsou například opravy. O vyřizování záležitostí na úřadech se rovněž postarají častěji ženy. (Tamtéž)

„Mezigenerační vztahy v rodině jsou založeny na úzkém, osobním a intimním soužití a participaci na sdíleném životním stylu. Je zřejmé, že vztahy k seniorům vypěstované v rámci socializace jedince v užší rodině pak zřetelně ovlivňují i vztahy k jiným starším a starým osobám i mimo rodinu. Ve svém důsledku to pak vede k tomu, že tyto primární vztahy jsou základem širší percepce a kooperace mezi generací osob mladších a generací seniorů v celé společnosti. Tato souvislost poukazuje na možnost vzájemné kultivace rodiny a společnosti pro zlepšení stavu generace seniorů. Tento model se může stát východiskem pro komplexní akční plán pro rodinnou, sociální i obecnou politiku státu.“ (Vidovičová, Rabušic, 2003, s. 45)

Bylo zjištěno, že střední generace vnímá vlastní rodiče jinak než ostatní seniory. Jejich náhled na rodiče je ovlivněn důvěrnou a vzájemnou znalostí, která oslabuje negativní kategorické názory a přispívá k realistickému přístupu mladší generace ke starší. Nezanedbatelný je i efekt souběžného stárnutí. Rodiče sice patří do kategorie seniorů, ale nejsou považováni za staré, protože jejich potomci stárnou společně s nimi. Dokud jsou rodiče vitální a soběstační, věnují se různým aktivitám a mají zájem o dění kolem sebe, potom v očích jejich dětí nejsou staří a to bez ohledu na věk. K výrazné redefinici věkového statusu rodičů dochází v případech negativní změny zdravotního stavu, mobility, potřeby pomoci, ztráty optimismu a obrácení se do minulosti. K hlavním příznakům stáří podle střední generace patří únava, zhoršení zdravotního stavu, snižování fyzické kondice. Zároveň se domnívají, že označení „starý“ získávají lidé mnohem dřív, než se skutečně stanou závislými na pomoci jiných. Střední generace poukazuje na potřebu zlepšení kvality životního zabezpečení seniorů a zdravotní péče. (Sýkorová, 2007, s. 63-68)

Lidé se dnes dožívají vyššího věku, než tomu bylo v minulosti a proto stále více osob patřící ke střední generaci má rodiče, kteří dosud žijí. Mnoho z těchto rodičů má zdravotní problémy jako jsou například Alzheimerova choroba, artritida, cukrovka, srdeční choroby, ztráta sluchu či zraku, osteoporóza. Ženy v posledních letech odkládají mateřství, takže jejich rodiče jsou starší v době, kdy jsou jejich děti mladší, než bývalo v minulosti běžné. Většina žen střední generace dochází do zaměstnání, je pro ně tedy velmi obtížné

vyvážit potřeby dětí a rodičů s nároky v zaměstnání. Je zde velký prostor pro zlepšení podmínek v zaměstnávání žen. Pomoci by mohla například větší nabídka pracovních příležitostí na zkrácený úvazek.

2 MEZIGENERAČNÍ VZTAHY A POPULAČNÍ STÁRNUTÍ

V této kapitole se budeme věnovat mezigeneračním konfliktům, věkové diskriminaci – ageismu a demografickému stárnutí populace. Společným jmenovatelem zmíněných témat je věk.

Věk nás v nejrůznějších formách obklopuje, usměrňuje a definuje. Je významným organizačním prvkem sociálních vztahů. „*Jen obtížně si jde představit například tvorbu moderní sociální politiky bez kategorie věku. Identifikace určitých věkových skupin, resp. věkově předdefinovaných skupin, jako jsou děti, náctiletí, osoby ve středním věku, senioři, umožňuje tzv. racionální definici programů, problémů a alokaci zdrojů v rámci sociální politiky a jejich směřování precizně (tj. věkově) specifikovaným skupinám obyvatel.*“ (Vidovičová, 2008, s. 13)

Chronologický (kalendářní, matriční) věk udává, kolik času uplynulo od našeho narození a je limitem produkčního věku. Biologický (funkční) věk vyjadřuje aktuální úroveň duševních a tělesných funkcí. Všichni lidé nestárnou stejně rychle, z tohoto důvodu nemusí biologický věk odpovídat věku chronologickému. Může se tedy stát, že biologický věk příslušníka starší generace odpovídá chronologickému věku mladšího jedince a naopak. Biologické události u každého z nás nenastávají ve stejném okamžiku po narození a neuskutečňují se u všech jedinců stejnou měrou. Biologický věk je ovlivňován životním stylem jedince, působením různých nemocí, vlivy vnějšího prostředí a je dán i geneticky. (Hayflick, 1997, s. 28-30; Vágnerová, 2008 s. 242)

2.1 Mezigenerační konflikty

Konflikty zde byly vždy, jsou a budou i nadále. Dochází k nim na každém kroku, při setkávání se člověka s člověkem. Všichni máme odlišné představy, zájmy a potřeby, specifická přání i jiná očekávání. Každý z nás je jiný a právě proto konflikty vznikají. Samotná existence konfliktu není považována za problematickou. Podstatné je jak se ke konfliktní situaci postavíme a jak ji řešíme, zda v přátelském či nepřátelském duchu. Konflikty můžeme řešit cestou spolupráce (kooperativně) nebo soupeřením (kompetitivně). Mnohé konflikty kazí dobré mezilidské vztahy. „*Konflikt znamená střetnutí dvou nebo více*

zcela nebo do určité míry navzájem se vylučujících či protichůdných snah, sil a tendencí.“ (Křivohlavý, 2008, s. 12-13, 17)

Konflikty pro naše účely klasifikujeme podle extrémní dominance určité psychologické charakteristiky. Skutečné konflikty jsou vždy smíšeného typu. *Kognitivní konflikty* vznikají z různorodosti našich představ, které se nekryjí s představami ostatních lidí. Značnou roli zde hraje percepce – vnímání. Dva lidé se mohou dívat na totéž, ale přesto to každý z nich vidí jinak. Domníváme se, že nejvíce se na odlišnostech představ podílí motivační pozadí percepce. Nevnímáme vše, co bychom vnímat mohli, ale vybíráme si podle toho, co nás zajímá, co si přejeme a co potřebujeme. O tom, čeho si všimneme, tedy rozhoduje naše motivace a podle toho potom vypadá naše představa. Nemůžeme předpokládat, že různí lidé budou mít zcela totožnou představu o téže věci, odlišnost představ je naprosto normálním jevem, s kterým je nutno při interakci s ostatními lidmi počítat. Pokud si to uvědomujeme, můžeme tak předejít mnoha konfliktům. Existence *konfliktů názorů* bývá přijímána daleko snadněji než konflikty představ, zájmů a postojů. Zřejmě je to způsobeno tím, že rozdílnost názorů vnímáme jako něco samozřejmějšího než jiné rozdíly. V pozadí našich názorů stojí systém hodnot. Ukazuje se, že mezi lidmi s odlišnými hodnotícími stupnicemi dochází k rozkolu mnohem snáze než mezi osobami s podobnými strukturami hodnotících stupnic. Svět, který nás obklopuje, všechny události a lidi vnímáme s určitým emocionálním zabarvením. Ke všemu si vytváříme kromě názoru i vlastní postoj. Při vzniku postoje hraje dominantní roli sociální učení. Každý z nás prochází v průběhu svého života odlišným sociálním vlivem, setkáváme se s různými lidmi a tedy i s odlišnými názory a postoji. A to vše na nás zanechává stopy. Lidé, kteří mají obdobné základní životní hodnoty, mívají snadnější cestu k tvořivému řešení *postojového konfliktu* než osoby, u kterých je tomu naopak. Ke sladění postojů zde dochází i při rozdílnosti jejich názorů. Příkladem *konfliktu zájmů* je souboj, jde o vyhrocenou formu střetnutí typu „buď já, nebo ty“. Jedná se o nejzávažnější a nejsložitější kategorii mezilidských konfliktů. Způsobují značné problémy ve vztazích mezi lidmi a mají nejtěžší důsledky pro naše zdraví. (Křivohlavý, 2008, s. 22-33)

Mezigenerační konflikty patří společně s manželskými problémy k nejčastějším sporům mezi lidmi. Mnoho z těchto konfliktů by však jistě vzniklo, i kdyby jejich účastníky byli vrstevníci. Jádrem sporu může vyplývat například z rozdílnosti povah a nemusí tedy vůbec souviset se zařazením do určité věkové kategorie přesto, že se jedná o spor mezi lidmi

jiných generací. Nejčastější příčinou konfliktů je předpojatost generací vůči sobě navzájem, ulpívání na různých klišé, pokřivených názorech a předsudcích, které jsou brány jako jediná pravda. To pak člověku zabraňuje v hledání, jak je tomu ve skutečnosti. A tak můžeme vidět studenty, kteří zavrhnou svého pedagoga důchodového věku kvůli nepěknému oblečení nebo nemoderním vyučovacími metodám. Pokud však srovnatelný způsob vyučování a oblékání používá mladší učitel, je na něj pohlíženo jako na člověka stylového i jeho vyučovací metody jsou snesitelnější. Stejně tak lidé staršího věku občas nenechají na mladých „nit' suchou“ a kritizují je za věci, které by u starší generace přešli bez povšimnutí a výčitek. Někdy můžeme slyšet, jak se příslušníci jedné generace negativně vyjadřují o druhé, při hledání příčin často zjistíme, že vlastně ani neví proč, žádnou špatnou zkušenost, která by je k takovému chování vedla, nemají. Proto většinou argumentují tím, že je to obecně známé a vzpomenou si na některé příklady, které někdy slyšeli od jiných. (Jirásková a kol., 2005, s. 26)

Výše představené názory generací na sebe navzájem můžeme vymezit do tří kategorií. Za *objektivní* jsou považovány takové názory, kdy si aktéři jsou vědomi nejen vlastních předností, ale i nedostatků a zároveň jsou tyto přednosti a nedostatky schopni vidět i u příslušníků jiné generace. Žádoucí je, aby těchto postojů a názorů existovalo co nejvíce. Velmi časté jsou názory *subjektivní*, jde o takové postoje, kdy příslušník jedné generace vidí chyby jen u druhých, ale u své generace si je nepřipouští. Takové vnímání je způsobeno především charakterovými vlastnostmi každého jedince. Názory, kdy jedinec neobjektivně vystupuje proti jiným lidem nebo skupinám, nazýváme *předsudky*, vyskytují se u všech věkových skupin. Předsudky vznikají již v době dětství, přebíráme je od našich rodičů, kteří utvářeli naše názory o světě kolem nás. „*Předsudky také ukazují na naši psychickou desintegrovanost a sociální nejistotu. Ani vysoká inteligence není zárukou, že jedinec nepodlehne předsudkům. Ti, kteří podléhají předsudkům, zpravidla v mládí měli přísnou disciplínu, byli spíše submisivní a jejich rodiče vyžadovali značnou poslušnost. V jejich osobnosti častěji nalzáme takové rysy, jako agresivnost, úzkostnost, silnou konvenčnost a konzervativnost.*“ (Cibulec, 1980, s. 13-14)

2.2 Ageismus

Pojem ageismus je odvozen z anglického slova „age“, které znamená stáří, věk. Ageismus obecně označuje „společenský předsudek vůči stáří“. (Jirásková a kol., 2005, s. 21)

Poprvé byl tento pojem vysloven v roce 1968 Robertem N. Butlerem (předseda Poradního sboru pro stárnutí distriktu Columbia, ředitel Národního institutu pro stárnutí) v průběhu debaty o bytové politice. V jeho pojetí je ageismus charakterizován jako „*proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví.*“ Dále popisuje znaky ageismu následovně:

- mladší generace vidí starší jedince jako rozdílné od nich samých, což jim zabraňuje identifikovat se s nimi jako s lidskými bytostmi,
- staří lidé jsou charakterizováni jako senilní, zastaralí v dovednostech a morálce, nepružní ve svém myšlení a způsobech,
- projevuje se širokou škálou jevů jak v individuální, tak v institucionální rovině: averze a opovržení nebo vyhýbání se kontaktu, mýty a stereotypy, diskriminační jednání v zaměstnání, v oblasti bydlení, při poskytování služeb, kreslené vtipy a seriály. (Butler, 1975 cit. podle Vidovičová, 2008, s. 111)

Tanská (2001, s. 30-31) poskytuje historický pohled. Člověk, který dosáhl vysokého věku, byl v minulosti uctíván svým kmenem, nyní je odkládán. Dříve bylo stárnutí chápáno spíše jako přirozené zrání. Starého člověka si vážili pro jeho moudrost, mladí si přicházeli pro radu. Dnes není jeho zkušenost potřebná, protože se společnost vyvíjí velmi rychle a zkušenosti mladé generace jsou natolik jiné, že je jakýkoli jejich přenos neproduktivní.

Palmore považuje za ageismus libovolný předsudek nebo diskriminaci proti nebo ve prospěch věkové skupiny. Definice uvádí věkové skupiny obecně, většinou však naše pozornost směřuje ke starším lidem navzdory tomu, že existuje i věková diskriminace mladých. Předpokládá se, že diskriminování mladších věkových skupin není tak čtené jako diskriminace stáří a že pro společnost a jedince nepřináší takové nežádoucí následky. Přesto provedené empirické výzkumy dokazují, že věková diskriminace mladších ročníků není zcela ojedinělá. (Palmore, 1999 cit. podle Vidovičová, 2008, s. 112)

Původní význam pojmu ageismus vycházel z přístupů, které výrazy „staří“ a „stáří“ chápali jako objektivní kategorie, které sdružují neurčitou skupinu osob na základě jediného hlediska: chronologického věku. V současné době je ageismus pojímán jako komplexní fenomén jak teoretické sociální vědy, tak sociálně-psychologické, politické a sociálně-politické praxe. (Jirásková a kol., 2005, s. 21)

Kalish charakterizoval nový ageismus jako „často dobře míněné, ochranné (patronizační) postoje vůči seniorům“. (Kalish, 1979 cit. podle Jirásková a kol., 2005, s. 21) Dále si tento autor všímá i podobnosti problémů, kterým musí nejstarší a nejmladší generace ve společnosti čelit. Obě skupiny mají tendenci být vyčleněny ze sociálního hlavního proudu, je jim neustále připomínáno, že nejsou ekonomicky aktivní, jsou nejvíce ohroženy sociálním vyloučením a chudobou. (Kalish, 1969 cit. podle Vidovičová, 2008, s. 130)

Říčan (1989, s. 323) pojímá ageismus jako rub kultu mládí, kterým je naše společnost posedlá. Kult mládí upřednostňuje biologické hodnoty, ke kterým patří krása, sex-appeal, tělesná zdatnost. Stáří je v současnosti chápáno jako nedostatek mládí. Jsou mu připisovány charakteristiky jako zkosnatělost, nedokonalost, směšnost a ubohost. Mládí se považuje za něco bytostně lepšího, s větší lidskou hodnotou než stáří.

Podle Vidovičové (2008, s. 113) je ageismus „ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité kohortě/generaci“.

Palmore shrnul předsudky, které mají vliv na vznik ageismu:

Nemoc – je rozšířen názor, že nemoc představuje velmi vážný problém pro převážnou část lidí nad 65 let, z toho důvodu musí trávit mnoho času na lůžku a nemohou se zapojit do běžných činností, mají akutnější nemoci než mladší generace, jsou unaveni, často jsou odkázáni na ústavní péči, která je dlouhodobá.

Impotence – panuje předsvědčení, že většina starších lidí již není sexuálně aktivní, sexualita pro ně není v tomto věku důležitá.

Ošklivost – setkáváme se s představou, že krása je v kultuře západních zemí spatřována ve spojitosti s mládím, proto mají hlavně ženy obavy z její ztráty. Jsou používány negativní a dehonestující pojmenování starších osob (bába, dědek, čarodějnice,...)

Pokles duševních schopností – rozšíření mínění, že naše schopnosti od středního věku ubývají, zejména schopnosti učení, poznávání, zapamatování a že se jedná o neodvratný proces patřící ke stáří.

Duševní choroba – názor, že postižení duševní chorobou je ve stáří obvyklé, nevyhnutelné a nedá se léčit. Tato představa je rozšířena i mezi zdravotníky, což může objasňovat nedostatek profesionálů v oboru geriatrického duševního zdraví.

Zbytečnost – domněnka, že staří lidé jsou z důvodu zdravotního stavu nebo duševní nemoci vyřazeni, nás přivádí k předpokladu, že starší generace není schopna pokračovat v práci, ti kteří schopni jsou, ji vykonávají neproduktivně. Tento názor je hlavním důvodem pro nucený odchod starších lidí ze zaměstnání a jejich nahrazování mladšími.

Izolace – mínění, že starší lidé jsou společensky izolováni, žijí osaměle, což představuje problém pro většinu lidí starších 65 let.

Chudoba – zde se setkáváme s širokým spektrem názorů, od domněnky, že většina starších lidí je chudá až po hypotézu, že podstatná část je bohatá, oboje je však spojeno s negativním významem.

Deprese – názor, že starší člověk je nemocný, senilní, bezmocný, neužitečný, žije sám v bídě, z tohoto důvodu tedy musí být nutně postižen depresí, být deprimovaný.

Politická moc – domněnka, že starší generace je sobecká politická síla, její moc zabraňuje politikům v potřebných reformách.

Nebezpečí výše zmíněných předsudků spočívá v tom, že lidé, kteří jsou jim vystaveni, přijímají převažující skupinový negativní obraz a jednají tak, jak tomu odpovídá tento negativní stereotyp. Může to vyústit ve snižování společenské činnosti, nevyhledávání lékařského ošetření, přijímání chudoby. Jedinec si vůči sobě samotnému vytváří záporný postoj. (Palmore, 1990 cit. podle Tošnerová, 2002, s. 7-9, 15)

Z výzkumu *Senioři 2002*, vyplývá, že se starší lidé setkávají s ageismem především při kontaktu s cizími lidmi v rámci společenského života. Zřejmě z tohoto důvodu v sociální interakci rozlišují společnost cizích a důvěrně známých lidí. Zatímco společnost

cizích je zdrojem ageismu, společnost blízkých a významných osob je vnímána jako zdroj opory proti němu. Z tohoto důvodu kontakty s cizími nevyhledávají nebo se jim snaží vyhnout, naopak blízkost významných druhých vítají. „ *V rámci boje s ageismem se staví mimo svou marginalizovanou věkovou a sociální skupinu – zdůrazňováním vlastní specifické mladosti a pozitivních osobních vlastností v kontrastu s negativně stigmatizujícími charakteristikami stáří. Ty explicitně připisují těm druhým seniorům.*“ (Sýkorová, 2007, s. 67-68)

Abychom se nezaměřili jen na negativní předsudky, zmíníme se i o předsudcích, které jsou míněny pozitivně a rovněž se podílí na vytváření zkresleného obrazu o stáří. Patří sem zobecnění, že staří lidé jsou moudří, laskaví, spolehliví, schopni soucitu. (Tošnerová, 2002, s. 11)

V několika výzkumech (Senioři 50+, 1996; Život ve stáří, 2002; Ageismus 2003) byla respondentům položena otázka, zda je možné definovat stáří věkem. Dosud bylo potvrzeno, že zhruba čtvrtina až třetina naší populace s tímto výrokem souhlasí. Ve výzkumu PPA II – ČR byl věk definován 60% respondentů jako jeden z hlavních faktorů pro určení stáří. Ve výzkumu Ageismus 2003, se pro totožnou odpověď rozhodlo 25% respondentů, v průměru byl tento věk určen na 63,6 let. Respondenti ve věku patnáct až devatenáct let určili jako začátek stáří věk v průměru v 56,9 letech, pro respondenty o deset let starší začíná stáří v 61,4 letech a pro sedmdesátníky a starší je to v 66,3 letech. (Vidovičová, Rabušic, 2005, s. 15-16)

Z výzkumu Senioři 2002, vyplývá, že začátek stáří není respondenty střední generace posuzován podle věku jako u výše zmíněných výzkumů, ale zdravotním stavem, únavou a slábnutím fyzické kondice. (Sýkorová, 2007, s. 64)

Dle výzkumu Ageismus 2003 bylo zjištěno, že zkušenost s věkovou diskriminací mělo v poslední době 55% respondentů ve věku 70+, 37% respondentů ve věkové kategorii 60-69 let a 24% respondentů v kategorii 50-59 let. (Vidovičová, Rabušic, 2005, s. 16)

2.3 Demografické stárnutí populace

Ke stárnutí populace dochází se stále se zvyšující intenzitou v řadě evropských zemí. Počet osob starších šedesáti let neustále narůstá a zároveň se zhoršuje početní nepoměr mezi ekonomicky aktivními lidmi a těmi, kdo jsou již ve věku postaktivním. Tento stav vyvolává prohlubující se krizi důchodových systémů i vyostřování mezigeneračních konfliktů. Znepokojujícím demografickým faktem je pokračující snižování porodnosti. Řešení nastíněného vývoje je spatřováno v silných vlnách migrace, které by přivedly mladší populaci. „Málo se přitom hovoří o nezbytných předpokladech, bez jejichž splnění se takové řešení stává iluzí. Má-li migrace vůbec pomoci naznačené problémy řešit, musí být příchozí obyvatelstvo integrováno na bázi vzdělanostní společnosti, aby bylo schopno vykonávat vysoce kvalifikovanou práci. Bez příslušné kvalifikace se vlny migrantů změní jen v nový sociální problém, který nebude řešitelný silami a prostředky slábnoucího sociálního státu.“ (Keller, 2005, s. 30-31)

V antickém Řecku a Římě se lidé většinou nedoživali věku vyššího 25 let, tato průměrná délka života se udržela až do 16. století. Údaje z roku 1825 uvádí délku života 30 let. V 19. století se pohybovala kolem 40 let a v roce 1940 činil průměrný věk 50 let. (Haškovcová, 1989, s. 61)

Z údajů ČSÚ (© 2014) vyplývá, že v následujících desetiletích dojde k zásadní změně věkové struktury populace, budou se měnit počty osob v jednotlivých věkových kategoriích. Stále více početně silných populačních ročníků se bude posouvat do důchodového věku. Ze současného stavu lze odhadnout, že k největším změnám dojde ve skupině seniorů. Během první poloviny 21. stol. se zastoupení osob ve věku 65 a více zdvojnásobí z nynější jedné šestiny na jednu třetinu. Tento stav by měl kulminovat na konci padesátých let, přesto bude na konci století počet seniorů výrazně vyšší, než je tomu dnes. Kategorie seniorů bude jedinou věkovou skupinou, která početně poroste. Průměrný věk obyvatel České republiky se zvýší ze 41,3 na 50,0 let. V druhé polovině 21. stol. bude v České republice žít 2,5 krát méně dětí než seniorů. Index stáří, který dává tyto dvě kategorie do vzájemného poměru, vzroste. Odhadovaný stav na začátku roku 2063, kdy se očekává jeho vyvrcholení, je 277 seniorů na sto dětí, přitom současný počet je 113 seniorů. Nejpravděpodobnější varianta projekce předpokládá snižování hladiny úmrtnosti, střední délka života by se měla do roku 2100 zvýšit u žen ze současných 80,9 na 91,1 let a u mužů ze 75,0 na 86,6 let. Úroveň plodnosti by měla mírně vzrůst se současných

1,45 na 1,56 dítěte narozených jedné ženě, přitom průměrný věk matek při narození dítěte je odhadován na 30,8 let z nynějších 29,8 let. Demografové očekávají, že zvyšování počtu obyvatelstva zajistí pouze zahraniční migrace, přirozenou měnou bude obyvatel ubývat. Na konci století by se mohl počet obyvatel snížit oproti dnešnímu stavu o 13 až 42 %. Zmírnění celkového stárnutí populace by zapříčinila jen vysoká a stabilní plodnost, tento scénář se však vzhledem k aktuální situaci jeví jako nerealistický. Proto je potřeba vnímat stárnutí populace jako neodvratitelný proces.

Z výše uvedených dat zcela zřetelně vyplývá, že Českou republiku čekají velké změny, na které nutně musí reagovat i politické vedení země. Z tohoto důvodu nyní vznikají nejrůznější plány a strategie příprav na budoucí vývoj. Stárnutí populace souvisí se všemi oblastmi života společnosti a projevuje se tak v širokém spektru politických opatření. Je tedy nezbytně nutné, aby byl zvolen komplexní přístup, který povede ke koordinaci těchto přijímaných opatření a jejich úspěšnému zavádění do praxe. Neustále se budou zvyšovat nároky na systémy sociální ochrany, zejména na systém sociálního pojištění a poskytování zdravotní i sociální péče. Tyto systémy vznikaly za zcela odlišné ekonomické a demografické situace, jejich přizpůsobení očekávanému vývoji společnosti je tedy nevyhnutelné.

Jedním z opatření je *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. Na jeho vzniku se podílela celá řada odborníků, mezi které patří zástupci neziskového sektoru, akademické sféry, samosprávy, soukromých podniků a firem i zástupci z řad seniorů. Cílem akčního plánu je určit hlavní priority pro nastávající období, vymezit konkrétní cíle a opatření, vypracovat časový harmonogram s vymezením odpovědnosti. Součástí akčního plánu je podkladová studie, která zdůvodňuje navržená opatření prostřednictvím statistických údajů, odborné literatury, mezinárodních výzkumů a trendů. Tento dokument je stěžejním výstupem Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity, který byl v roce 2012 vyhlášen Evropským parlamentem a Radou na návrh Evropské komise.

Základem akčního plánu je zabezpečení dodržování a ochrany lidských práv seniorů. Konkrétně se jedná o zajištění práva na důstojný život, důstojné podmínky a zacházení, právo na respekt a na participaci ve společnosti. Musí být plně zajištěna práva občanská, politická, sociální i kulturní. Součástí práv je i nediskriminující chování ze strany společnosti. Důvodem porušování práv starších občanů bývá často nedostatečná

informovanost a povědomí společnosti o procesu stárnutí a specifických potřebách seniorů. Proto bude nezbytné zajistit kvalitní osvětu pro širokou veřejnost i pro představitele veřejné správy. Opomenuto nesmí být ani vzdělávání pečujících osob. Svá práva musí znát i senioři, aby dokázali rozpoznat špatné zacházení ze strany společnosti. Pro posílení ochrany jejich práv je tedy nutné zlepšit i jejich povědomí o možnostech obrany a vymahatelnosti práv. Akční plán se dále zaměřuje na efektivní využití potenciálu seniorů, soustředí se na oblast celoživotního učení. „*Celoživotní učení představuje kontinuální proces získávání a rozvoje vědomostí, intelektových schopností a praktických dovedností v průběhu celého života. Kromě formálního vzdělávání (počáteční a navazující organizované formy vzdělávání) je stejně důležité i neformální (zájmové a získané praxí) učení a informální, které rovněž vede k rozvoji nových znalostí a dovedností. Jeho součástí je jak základní školní docházka, tak i vzdělávání seniorů (univerzita třetího věku, akademie seniorů apod.)*.“ Největší přínos konceptu celoživotního učení spočívá v tom, že poskytuje možnost pružně reagovat na požadavky pracovního trhu i na měnící se kvalifikační nároky zaměstnavatelů. Další profesní vzdělávání přispívá k vyšší adaptabilitě pracovní síly na technologický pokrok a k využívání moderních pracovních postupů, které směřují k vyšší pracovní produktivitě. Cílem je zabezpečení pracovního a společenského uplatnění v průběhu celého života.

Značné změny musí nastat i v systému důchodového pojištění. Plánuje se postupné zvyšování důchodového věku tak, aby bylo v souladu se stále se prodlužující střední délkou života a nedocházelo k nepoměru mezi dobou pojištění a pobíráním důchodu. Nezbytným předpokladem pro fungování důchodového systému bude zvýšená míra zaměstnanosti osob starších padesáti let. K tomu musí být vytvořeny legislativní podmínky, podmínky na pracovištích a bude nutná změna postojů jednotlivců. Rovněž bude nezbytné rozvíjet nové formy bydlení, které budou provázány s různou úrovní péče. Doprava a infrastruktura jsou častým zdrojem kritiky seniorů, proto se počítá s jejich postupným zlepšováním. Kvalitní prostředí, přístup ke společenskému a kulturnímu životu jsou předpokladem pro zapojení se seniorů do komunitního života. Jen tak může dojít k sociální integraci a společenské kohezi. Akční plán se zabývá i rozvojem zdravotní gramotnosti, která má být podporována od narození až do stáří. Každá generace musí mít dostatek informací o zdravém životním stylu a být motivována k odpovědnosti za své zdraví. Úlohou státu v této oblasti bude tvorba dostatečného množství preventivních programů pro všechny

věkové kategorie obyvatel. Péče o nejstarší seniory má být zajištěna tak, aby nabízela širokou škálu služeb a odpovídala jejich specifickým potřebám. Velký důraz je kladen na rozvoj specializované geriatrické péče. Důležitou roli v péči o seniory hrají i rodinní příslušníci, kterým se musí dostat náležité podpory ve formě vzdělání, psychologického poradenství a dostupné nabídky odlehčovacích služeb. Zajištění odpovídající a důstojné péče je povinností každé vyspělé a kulturní společnosti. (MPSV, © 2012)

S populačním stárnutím společnosti velmi úzce souvisí *demografická panika*, jejímž zdrojem je předpoklad, že bohatství národa je přímo závislé na věkovém složení obyvatelstva. „*Typické jsou výroky jako: demografický vývoj ohrožuje ekonomický růst, hrozí platební neschopnost důchodových, zdravotních a pečovatelských systémů, straší nás vysoké daně a mezigenerační konflikt. V empirické rovině tento koncept vystihuje, že v zásadě hodnotově neutrální a nenormativní fakta a na nich založené informace, např. dlouhodobé demografické prognózy, výčty „čistých“ nákladů populačního stárnutí nebo tzv. indexy závislosti, jsou ve veřejném diskurzu reprodukovány v určitém kontextu - sociálním, situačním i politickém – a svoji hodnotovou neutralitu mohou (účelově) ztrácet. Kritika demografické paniky neproblematizuje samotný akt mediálního pokrytí populačních změn, ale volá po identifikaci a korekci takových forem a obsahů, které stigmatizují jak samotnou populační změnu, tak její individuální či skupinové nositele.*“ (Vidovičová, 2008, s. 27-28)

Rychlé stárnutí společnosti z dnešního pohledu vypadá jako hrozba, ale nemusí tomu tak být. Vezmeme-li v úvahu, že se střední délka života neustále prodlužuje a zejména pak střední délka života ve zdraví, zvyšuje se tak počet osob, které mají mnoho životních zkušeností a životní moudrosti, dobře se orientují ve své profesi, vyznačují se vysokou odborností, spolehlivostí a vyzrálostí. Všechny tyto vlastnosti jsou pro společnost velmi přínosné a cenné. Mělo by tedy být samozřejmostí umět tento potenciál efektivně využívat a předávat jej dále mladším generacím. Již dnes je jasné, že stárnutí společnosti nebude klást nároky pouze na změnu sociální politiky, ale především na chápání stáří samotného.

3 MEZIGENERAČNÍ UČENÍ

Funkcí učení je adaptace jedince na prostředí, ve kterém žije. Prostřednictvím učení dochází k získávání nových zkušeností a k utváření jedince v průběhu jeho života. „*Lidské učení je velmi složité a mnohostranné. Můžeme se mnohdy setkat s formulací, že učení je osvojování vědomostí, dovedností a návyků. Tuto skutečnost ale chápeme jako velmi zjednodušující. Vždyť učením se také mění naše zájmy, schopnosti, ale také utvářejí mnohé rysy a vlastnosti osobnosti. Jeho prostřednictvím se též rozvíjí vůle, sebeovládání a kultura citových projevů, příp. mnohé formy trávení volného času.*“ (Linhartová, 2006, s. 110)

Do modelů jednoduchého učení zahrnujeme cvičení, kde se očekávaného efektu dosahuje opakováním určité činnosti. Jedná se o mechanické fixování podnětů do paměti. Pokud k opakování nedochází, zapomínáme. Další formou jednoduchého učení je podmiňování. Při procesu podmiňování dochází k podmíněné reakci, která je vázána na určité podmínky. Rozlišujeme dva druhy podmiňování: *klasické* - aktivita je na straně toho kdo jedince učí a *operantní* – aktivita je na straně toho kdo se učí. Jako poslední je do tohoto konceptu zahrnuto učení nápodobou, k učení zde dochází prostřednictvím pozorování modelu. (Vágnerová, 2010, s. 83; Helus, 2011 s. 145)

K dalším druhům učení patří senzomotorické, verbální, pojmové a učení řešením problému. Prostřednictvím senzomotorického učení dochází k rozvíjení senzomotorických schopností a dovedností. Osvojení dovedností probíhá ve dvou etapách. Nejdříve jedinec na základě svých vědomostí, výkladu a názorného předvedení získává představu o činnosti a jejích podmínkách a nástrojích, kterými se uskutečňuje. K osvojení dovednosti samotné dochází až ve druhé fázi tohoto procesu prostřednictvím soustavného, cílevědomého a plánovitého opakování činnosti, tedy cvičením. Verbální učení je nejrozšířenějším druhem učení, jedná se o paměťové učení (memorování). Jde o osvojování sledu odpovědí, které jsou slovní povahy. Pojmové učení můžeme vymezit jako osvojování si společných odpovědí na různé podněty, které při své různosti mají společné rysy. Dochází k zařazování jevů a předmětů do tříd, tedy k jejich kategorizaci. Jsou zapojeny myšlenkové operace analýza, syntéza, abstrakce, srovnání. Při pojmovém učení dochází k porozumění tomu, co se učíme, nejedná se o pouhé memorování. Učení řešením problému rozvíjí divergentní myšlení. Napomáhá jedinci, aby samostatně a tvořivě myslel. Jsou využívány dosavadní dovednosti, vědomosti a zkušenosti, které jsou srovnávány s novou situací a následně modifikovány. K modifikaci dochází za předpokladu, že jsou minulé zkušenosti

zobecněny. Toto zobecnění vede k formulování nových principů a pravidel, které napomáhají při řešení dalších problémů. (Linhartová, 2006, s. 119-121)

Prostřednictvím sociálního učení se jedinec učí žít ve společnosti ostatních lidí. Umožňuje porozumět projevům lidského chování a pravidlům, kterými se společnost řídí. Na jejich základě dochází k osvojování žádoucích projevů chování, přizpůsobení se a začlenění do společnosti. Jedinec si osvojuje komunikační dovednosti, postoje, hodnoty, normy chování, sociální role a z toho vyplývající požadované způsoby jednání. K elementárním druhům sociálního učení řadíme učení napodobením, učení sociálním zpevňováním a učení identifikací. Při učení napodobením (imitací) dochází k přejímání hotových vzorců chování, které jsou pozorovány u jiného člověka, který se stává modelem. Lidé obvykle napodobují takové chování, které považují za atraktivní. Prostřednictvím nápodoby si jedinec osvojuje chování typické pro různé sociální role a učí se je diferencovat. Nápodobou si jedinec osvojuje žádoucí i nežádoucí formy chování. Při učení sociálním zpevňováním dochází k odměňování takového chování, které je v souladu s požadavky, normami a zvyklostmi dané sociální skupiny. To působí jako posílení a zpevnění, upevňuje se jednání jedince. Zpevnění přichází od druhé osoby či sociální skupiny, z tohoto důvodu je zpevňování označováno jako sociální. Jednotlivci a sociální skupiny ovlivňují průběh sociálního učení tím, že dávají najevo svá očekávání, jak se má jedinec chovat. Dochází k odměňování žádoucího a trestání nežádoucího chování. Učení identifikací znamená ztotožnění se s osobou, ke které má jedinec silný citový a pozitivní vztah. Jedinec chce být takovým jako tato osoba, ztotožňuje se s jejími vnitřními charakteristikami osobnosti, s jejími názory, postoji, hodnotami a zásadami. Jedinec se s touto osobou srovnává, obdivuje ji, vzhlíží k ní jako ke svému vzoru a ideálu a koriguje podle ní své chování a jednání. Jedná se o autoregulaci při učení. (Linhartová, 2006, s. 122-123; Vágnerová, 2010, s. 86-89)

3.1 Charakteristika mezigeneračního učení

Konceptu mezigeneračního učení nebyla v České republice až donedávna věnována patřičná pozornost. Tímto tématem se u nás jako první začala zabývat Rabušicová, za přispění spoluautorek Kamanové a Pevné byla v roce 2011 vydána publikace *O mezigeneračním učení, která vznikla v rámci výzkumného projektu „Mezigenerační učení: děti, rodiče a prarodiče v neformálním vzdělávání a v informálním učení.“* Jsou zde shrnuty existující teorie a převážně zahraniční výzkumy, ale rovněž vlastní výzkumné šetření autorek.

Zájem o téma mezigeneračního učení můžeme zaznamenat od konce 60. let 20. století. Výzkumné oblasti mezigeneračního učení byly postupně zaměřeny jednak na informální učení v rodině, zájem je soustředěn výhradně na generace v jedné rodině. A na neformální učení, ke kterému dochází v mezigeneračních programech a v kurzech neformálního vzdělávání. Zde je sledováno, jak probíhá učení mezi generacemi v konkrétní rodině i učení mezi generacemi, které nepatří do jedné rodiny. Zájem o mezigenerační učení byl vyvolán třemi skutečnostmi:

- významnou demografickou změnou – stárnutím populace,
- proměnou tradiční společnosti a jejími důsledky,
- přechodem ke společnosti vědění a s tím spojeným důrazem na celoživotní učení.

Mezigenerační učení a mezigenerační studia jsou v některých zemích předmětem zájmu již několik desetiletí. Jsou to především Spojené státy americké, Velká Británie, Německo, Švédsko, Nizozemí a Španělsko. V České republice jsou mezigenerační studia novým oborem, v teoretické i výzkumné oblasti dosud nerozvíjeným. Naopak možností účastnit se kurzů neformálního vzdělávání a mezigeneračních programů je poměrně dostatek.

(Rabušicová, 2011, s. 36, 46- 47)

„Mezigenerační učení je předmětem zájmu tzv. mezigeneračních studií (intergenerational studies). Jde o koncept, jenž je chápán jako soubor teoretických, výzkumných a aplikačních znalostí a aktivit, které jsou zaměřeny na vytváření přínosů z mezigeneračních interakcí. Jedná se o setkávání a výměny mezi lidmi z různých generací.“ (Sánchez, 2006 cit. podle Rabušicová a kol., 2011, s. 31)

„Mezigenerační učení je postup, který si klade za cíl přivést lidi dohromady cílevědomými, vzájemně prospěšnými aktivitami, které podporují větší porozumění a respekt mezi generacemi, a mohou přispět k budování soudržnosti komunit.“ (Fischer, 2008 cit. podle Rabušicová a kol., 2011, s. 31)

Na tomto místě mezigenerační učení uvedeme do souvislostí s jednotlivými kategoriemi učení. *Informální mezigenerační učení* se realizuje prostřednictvím společně vykonávaných činností dětí, rodičů (prarodičů). Rodina si tyto činnosti zabezpečuje sama, bez participace dalších subjektů. Zahrnout sem můžeme široké spektrum činností například účast na kulturních a poznávacích akcích, společnou četbu, sledování vzdělávacích pořadů v televizi. *Neformální mezigenerační učení* se odehrává v různých kurzech a programech neformálního vzdělávání, kam děti, rodiče či prarodiče společně dochází. Jde například o kurzy práce na počítači, které jsou vedeny žáky základních škol, činnosti estetické povahy a další. Aktivity mohou příslušníci všech generací společně navštěvovat v centrech volného času, neziskových organizacích, občanských sdruženích, komunitních školách. Mezigenerační učení může být *záměrné* i *nezáměrné*, *vědomé* i *nevědomé*, také *senzomotorické*, *verbálně kognitivní*, *sociální učení*. Je učením, které probíhá po celý život, z tohoto pohledu je tedy *učením celoživotním* a týká se všech oblastí života, proto je rovněž *učením všeživotním*. (Rabušicová a kol., 2011, s. 15,33-35)

3.2 Mezigenerační učení v rodině

K mezigeneračnímu učení dochází nejčastěji v rodině. Zde probíhá oboustranným přenosem poznatků, rodinných postojů a zkušeností. Mezigenerační učení je součástí sociálního učení, které je uskutečňováno v konkrétních podmínkách rodinného života zahrnující různé situace, interakce a společné činnosti příslušníků generací (rodiče, prarodiče, děti). Pokud se zaměříme na mezigenerační přenos, zjistíme, že generace rodičů učí své děti zejména sociálním dovednostem, učí je pro praktický život nezbytným činnostem - jakým způsobem se pečuje o rodinu a domácnost, jak uvařit, jak se postarat o dům a zahradu. Děti se od rodičů učí hospodařit s penězi, přebírají vzorce chování a jednání. Rodiče děti učí morálce, hodnotám i principům. V mezigeneračním učení mají svoji významnou roli i vnoučata. V dnešní moderní době jsou velmi cennými zprostředkovateli technologických a technických novinek, učí starší generace, jak s nimi

zacházet, předávají potřebné informace o současných trendech. Prarodiče předávají nejčastěji rodinné tradice, příběhy a historii. Plní tedy úlohu při zprostředkování kulturního a jazykového dědictví, posilují u dětí vědomí vlastní hodnoty a vlastní identity. (Rabušicová a kol., 2011, s. 15,35,122-124)

V kontaktu s prarodiči má dítě možnost poznat model starších lidí a naučí se respektovat specifické potřeby této věkové skupiny. Rovněž se učí empatii a porozumění. Prarodiče vytváří nové intelektuální a citové podněty, které jsou důležité pro příznivý vývoj dítěte. Poskytují odlišný pohled na svět, předávají zkušenosti a informace, které přesahují hranice dětské generace. Bývají mnohem trpělivější než rodiče, proto jsou vítanými pomocníky při zvládnání domácích úkolů. Dokážou děti motivovat, povzbudit, pochválit, pomůžou při zvládnání neúspěchů. Prarodiče jsou pro své vnuky zdrojem nových podnětů, zážitků a pohledů na svět. Jsou ochotni děti trpělivě vyslechnout i odpovídat na jejich všetečné otázky. Děti se prarodičů často ptají na své rodiče, zajímá je, jací byli, když byli malí. Prarodiče mnohdy urovnávají vztahy mezi dětmi a jejich rodiči, bývají častým útočištěm dětí. Poskytují dětem citovou oporu a bezpečí, jsou laskavými a milujícími pečovateli. Prarodiče zůstávají navždy ve vzpomínkách svých vnuků. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 200)

K důležitým rolím prarodiče patří vyprávění a čtení pohádek. Pohádky patří neodmyslitelně k dětství. Děti vyžadují vyprávění a čtení pohádek stále znovu a znovu, i když už je znají nazpaměť. Rozvíjí jejich fantazii a představivost. „*Prostřednictvím pohádky dítě přejímá nejstarší dědictví své kultury (i s jeho problematickými, temnými prvky) a značnou část historického programu, jímž se řídí jeho duševní vývoj. V tom také je funkce pohádek.*“ Poslouchání pohádek má pro děti stejnou citovou důležitost jako hra. S jejich pomocí se dokážou vypořádat se svými strachy a konflikty. (Říčan, 1989, s. 143)

Při čtení pohádek mluvíme daleko zřetelněji, než při běžné mluvě. Klademe důraz na artikulaci, která se tím zlepšuje. Tempo řeči je pomalejší. Slova, která se objevují v textu, jsou jiná, než při každodenní komunikaci i věty mají jinou skladbu. Na základě toho dochází k obohacování slovní zásoby. Pohádka vyprávěná či předčítaná je významným faktorem ve vývoji osobnosti dítěte, ve vývoji řeči a všech psychických funkcí, které jsou s ní spojeny. (Matějček, 1986, s. 284)

Mezigenerační učení v rodině je ovlivňováno celkovou atmosférou v rodině. Úspěšnost učení závisí na vzájemných vztazích, které mezi sebou rodinní příslušníci mají. Cibulec (1980, s. 27-30) popisuje činitele, které tvoří a ovlivňují vztahy mezi generacemi a tím i převládající náladu v rodině:

- Altruismus zahrnuje šlechtnost, přátelství, lásku i úctu k druhým lidem. Je úzce spojen se solidaritou k lidem blízkým i těm cizím. Vychází ze vzájemné spolupráce, pomoci a důvěry. Altruistický člověk není egoistický, pomáhá druhým a povzbuzuje je. Ostatní lidi nepovažuje za nepřátele.
- Empatie představuje spoluprožívání a účastenství. Empatický člověk dokáže vidět svět z pohledu toho druhého, umí reagovat citlivě, s pochopením a lidskostí. Empatie neznamená úplné ztotožnění se s někým jiným, člověk nepřestává být sám sebou.
- Lásky k bližnímu je možná jen v tom případě, pokud máme zároveň rádi i sami sebe. Máme k sobě kladný vztah, známe své psychické i fyzické možnosti a schopnosti. Na základě této znalosti se hodnotíme, umíme se překonávat, jsme sami sobě přítelem s rozumnou mírou tolerance.
- Umění odpouštět patří rovněž ke kladným postojům k druhým lidem. Vychází z předpokladu, že se každý může dopustit chyby nebo omylu. Tento činitel je důležitý v rodinných vztazích zejména při řešení konfliktních situací a problémů.
- Fair play neboli čestná hra je označením pro poctivý postoj k druhým lidem. Jde o vztah postrádající diskriminaci slabších členů v rodině, zdůrazňuje rovnocennost. Čestná hra je ovšem možná jen tam, kde na ní mají zájem všechny zúčastněné strany, které nesledují jen svůj vlastní cíl a prospěch. Při mezigeneračních rozepřích v rodině může jít často o velmi komplikovanou situaci, kdy každá strana hájí svoji pravdu podepřenou tak silnými argumenty, že znesnadňují i diskuzi, natož pak čestnou hru.
- Sociabilita patří rovněž ke kladným činitelům. Jedná se o společenské přizpůsobení, společenskou adaptabilitu, vycházející ze sympatie k lidem vůbec. Jedinci, kteří se vyznačují vyšší dávkou sociálního citění a ochotně navazují společenský kontakt, mají vyšší sociabilitu. Tito jedinci cítí větší potřebu pečovat o druhé, postarat se

o jejich spokojenost. Charakteristickým znakem v jejich chování je přívětivost a družnost.

- Egoismus patří k negativním činitelům, který je pro dobré vztahy mezi generacemi velkou hrozbou. Egoistický člověk nebere ohledy na potřeby a zájmy druhých, jde mu především o sledování vlastních záměrů. Zaměření na sebe samého je spojováno se sobectvím, závistí, bezohledností, panovačností a ziskovostí. S egoismem jsou dále spojovány také narcismus, přílišná sebeláska a sebeprosazování.
- Nesnášenlivost je rovněž řazena k negativním faktorům. Vzniká již v raném dětství, především nevhodným způsobem výchovy. Nesnášenlivý jedinec není schopný přiměřeného společenského přizpůsobení, má proti všemu námitky.
- Pedantství a netolerantnost ve vzájemném vztahu bývají též přiřazovány k negativním činitelům. Pedant nepřipouští názory druhých, lpí na svých vlastních zásadách. Jeho život se odvíjí od zaběhnutých vzorců a šablon, které musí dodržovat.
- Nezájem a antipatie vůči druhým lidem znamenají stranění se lidí a nepřátelský postoj. Charakteristickými jsou odstup a také egoistické hledisko. Nezájem může být způsoben i strachem z lidí a ze vzájemného kontaktu.
- Hrubost je velmi nebezpečným činitelem. S hrubostí se můžeme setkat u lidí s nízkou inteligencí, přízemními zájmy a sklony k materialistickým potřebám a hodnotám.

3.3 Mezigenerační programy a kurzy, příklady dobré praxe

V kurzech neformálního vzdělávání se mezigenerační učení uskutečňuje implicitně, protože kurzy nejsou pořádány přímo se záměrem učení mezi generacemi. „*V kurzech neformálního vzdělávání tedy nejde primárně o vytváření situací mezigeneračního učení, ale cíle směřují k neformálnímu vzdělávání – naučit se cizí jazyk, tanec, batikovat apod. Přítomnost více generací však může tvořit jakousi „přidanou hodnotu“ těchto kurzů vedoucí sekundárně k mezigeneračnímu učení.*“ Mezigenerační učení uskutečňované v mezigeneračních programech je explicitní. Aktivitu, ke kterým zde dochází, jsou cíleně

zaměřeny na tento druh učení. Mezigenerační programy přispívají k mezigeneračnímu přenosu. (Rabušicová, Klusáčková, Kamanová, 2009. s. 137)

Abychom si existenci mezigeneračních programů dokázali lépe představit v praxi, uvedeme několik jejich příkladů.

Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně se sídlem na Biskupské ulici č. 7 nabízí službu Trojlístek, navazující na stejnojmenný projekt Trojlístek sblížení tří generací®, který byl financován z Evropského sociálního fondu. Jde o zprostředkování partnerství mezi rodinami a tzv. náhradními babičkami. Tato myšlenka byla převzata z Rakouska, ve Vídni již od roku 1973 poskytují službu Oma Dienst. Přenosem know-how byly zachovány původní principy služby. Patří mezi ně například:

- dobrovolnost zapojených stran;
- uzavření smlouvy mezi poskytující organizací a klientem;
- dodržování Etického kodexu a Standardu služby;
- péče se vztahuje pouze na dítě, na vztah a hlídání, nejedná se o domácí práce;
- rodina a náhradní babičky se setkávají minimálně jednou týdně.

Vhodnými kandidátkami na náhradní babičky jsou zralé ženy z generace 50+, které mají zájem o péči o děti, chtějí pomoci rodinám. Pracovnice, které náhradní babičky vybírají, se vždy zajímají, zda mají ženy skutečný zájem o práci s dětmi a jestli jsou ochotné navázat s rodinou a dítětem osobní vztah. Vybrané náhradní babičky prokazují svoji bezúhonnost výpisem z rejstříku trestů. Poskytovatelé slibují osobní a individuální přístup ke klientům. Na osobní schůzce se zájemci dozví detailní informace o nabízené službě a vzájemně si ujasní své požadavky. V případě nalezení vhodných protějšků, dostane rodina od centra kontakt na náhradní babičku a domluví se na osobním setkání.

Po uskutečnění setkání mezi rodinou a babičkou, je pro pracovnice centra velmi důležitá zpětná vazba, potřebují mít přehled o úspěšnosti či neúspěšnosti propojených partnerství. V případě problému mezi stranami, se klienti obracují na centrum, které může zprostředkovat další nové kontakty.

Centrum pořádá společné aktivity pro všechny rodiny a náhradní babičky, které se do projektu zapojili. Setkání jsou příležitostí pro nalezení nových přátel a kontaktů s lidmi, kteří mají obdobné zážitky.

Tato služba usnadňuje návrat do práce rodičům dětí do 15 let a zároveň umožňuje přivýdělek pro starší ženy. Doporučená výše hodinové sazby je 50 Kč, je nižší než v komerční sféře, aby bylo rodičům umožněno zvat si babičku častěji.

Hlavním cílem služby je poskytnutí pomoci rodinám s dětmi a podpořit je při zvládání náročných životních situací.

O tom, že je o službu ze strany rodin velký zájem, svědčí i skutečnost, že je nyní příjem nových rodin pozastaven z důvodu nedostatku náhradních babiček. (Trojlístek, © 2013)

Tato služba je v dnešní době velmi potřebná. Mnoho rodin babičku nemá nebo je hůře dostupná. Některé babičky jsou ještě zaměstnané a nemají tak na svá vnoučata tolik potřebného času. Jindy může být problém ve velké vzdálenosti bydliště či špatný zdravotní stav babičky. Zaměstnaní rodiče pak často řeší dilema co s dětmi a to nejen v období školních prázdnin, ale i v rámci běžných dnů. Přínos této služby není samozřejmě jen pro rodiny, ale rovněž pro náhradní babičky. Mohou se seberealizovat a předávat dál svou energii a životní zkušenosti. Získají tak možnost navázání nových kontaktů, mohou se stát dalším členem rodiny a nebýt osamělé.

Portál pro seniory Seniorum.cz nabízí mezigenerační seznamku. Po velmi jednoduchém vyplnění čtyř kategorií: kdo jste (babička, dědeček, rodina), koho hledáte, kde hledáte v jakém kraji a v jakém okrese se zobrazí nabídka inzerátů. Je možné vložit i vlastní inzerát. Ze statistiky právě aktuálních inzerátů, lze zjistit, že rodin, které tímto způsobem hledají babičku, je nyní 262, dědečka hledá 17 rodin. Naopak rodinu hledá 24 babiček a 3 dědečci. I z těchto údajů vyplývá, že zájem rodin o prarodiče mnohonásobně překračuje zájem seniorů o rodiny. (Seniorum, © 2008-2009)

Vzájemnému mezigeneračnímu sblížování napomáhají také kurzy, ve kterých se setkávají příslušníci různých generací. K hojně žádaným a navštěvovaným kurzům patří výuka práce na počítači pro seniory. Školiteli jsou děti. Představíme si kurz pořádaný Akademií Jana Amose Komenského v Děčíně, který se uskutečnil v listopadu 2015. Byl zaměřen na seniory z Domů s pečovatelskou službou. Jednalo se již o pátý cyklus vzdělávacích

kurzů nazvaných *Nebojme se počítače*, asistenty byli žáci z vyšších ročníků Základní školy Komenského náměstí, kteří seniorům pomáhali po celou dobu kurzu. Účastníci si sami zvolili, co by se chtěli naučit, děti měly za úkol vše srozumitelně vysvětlit. Senioři měli možnost naučit se práci s notebooky, stolními PC i tablety. Na průběh výuky dohlížel lektor z katedry softwarového inženýrství z ČVUT Děčín. Děti se mohly přesvědčit, že předávání informací druhým lidem není úplně snadné. (KPSS Děčín, © 2011)

Tento druh kurzu je opět prospěšný pro obě strany. Senioři se přitom naučí nejen práci s počítači, ale také vyplní svůj čas smysluplnou činností, která jim otevře dveře do světa plného informací. Děti si zlepši komunikační dovednosti a především se přiblíží starším lidem, poznají jejich svět. Pro děti, které nemají prarodiče, může být toto jedním z mála bližších setkání se staršími lidmi, o to je pak pro jejich život cennější, i když si to samy ještě nemusí uvědomovat.

Mezigenerační setkávání žen pořádá spolek Mokoša. Jedná se o nově vzniklý spolek, který se vyčlenil z neziskové nevládní organizace Prázdninová škola Lipnice, kde byl od roku 2008 autorským kurzem pro ženy. „*Posláním spolku je podporovat ženy různých generací, posilovat v nich přirozenou ženskost a vybavovat je pro život ženy v moderní společnosti vnitřní energií, sdílenými životními zkušenostmi a silou ženského společenství. Účelem spolku je dále vytvoření komunity žen, která se bude vzájemně inspirovat, potkávat, podporovat a čerpat své síly napříč generacemi.*“ Svě cíle spolek uskutečňuje:

- pořádáním mezigeneračních pobytových kurzů,
- pořádáním seminářů a debat,
- pořádáním mezigeneračních setkání naživo i on-line.

V současnosti Mokoša nabízí čtyři mezigenerační pobytové kurzy pro ženy. Kurzy na sebe budou v jednotlivých měsících časově navazovat. Prvním z nich je *Mokoša* – mezigenerační setkání všech žen ve věku od 20 do 100 let. Jedná se o kurz, jehož cílem je setkání tří generací, má vést k vzájemnému naslouchání, vnímání a respektování různých věkových kategorií. Další má název *Dcerečky* – kurz pro maminky a dcery ve věku 7 – 10 let. Úkolem kurzu je posílení žentství v rodové linii. Maminky a dcery mají příležitost mít čas jen samy pro sebe a posílit tak svůj vzájemný vztah. Tento kurz kombinuje různé aktivity např. tanec, zpěv, vyprávění atd. Následuje kurz *Dcerky* – pro maminky a dcery ve věku 11 – 16 let, má podobnou náplň jako předchozí kurz

s přihlédnutím ke starší věkové kategorii dívek. Zatím posledním uvedeným kurzem je pro *Matku zemi* – setkání u děkovného rituálu. Setkání je určeno pro absolventky akcí, které se chtějí jednou za rok potkat. (Mokosa, © 2016)

Z dotazníkového šetření, které bylo zaměřeno na návštěvníky mezigeneračních kurzů, vyplynulo, že jejich přínosy více oceňují příslušníci starších generací, což je také důvodem a vysvětlením, proč mají o tento typ kurzů zájem. Nejčastěji se lidé o kurzech dozvídají od svých přátel. Prarodiče čerpají informace od svých dětí, rodičovská generace získává informace od svých partnerů, v zaměstnání a organizátorů kurzů, generace dospělých dětí čerpá informace nejčastěji z internetu. Hlavní motivací pro účast v kurzech je zájem o oblast kurzu a také chuť naučit se něčemu novému, v menší míře se objevují důvody typu odreagování se či vyplnění volného času. Z výsledků šetření vyplynulo, že kurzy neformálního vzdělávání jsou oceňovanými příležitostmi k setkávání se lidí různých generací a vyhledávaným místem k uskutečňování mezigeneračních kontaktů a komunikace. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2010, s. 143)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jak příslušníci jednotlivých generací vnímají své vzájemné vztahy. Dále se pokusíme zjistit, jak probíhá mezigenerační učení a vzájemná pomoc v rodinách. Objasníme, zda mají respondenti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a jak vnímají stáří. Na závěr budeme zjišťovat, jaký je zájem o mezigenerační kurzy.

4.1 Výzkumné otázky a stanovení hypotéz

Vzhledem k cílům výzkumu jsme formulovali výzkumné otázky. V případě, že se nejedná o popisný výzkumný problém, jsou stanoveny hypotézy, které budou dále statisticky ověřovány.

1. Jsou příslušníci jednotlivých generací spokojeni s mezigeneračními vztahy v jejich rodinách?

2. Jaké mají příslušníci jednotlivých generací zkušenosti s jinými generacemi a jak tyto generace charakterizují?

3. Jak v rodině probíhá mezigenerační učení a vzájemná mezigenerační pomoc?

4. Jaký je vztah mezi vlastními zkušenostmi s věkovou diskriminací a demografickými faktory?

4A Specifická výzkumná otázka: Existuje souvislost mezi četností vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a věkovou kategorií respondentů?

H1: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k věkové kategorii respondentů.

4B Specifická výzkumná otázka: Existuje souvislost mezi četností vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a pohlavím respondentů?

H2: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v četnosti vlastní zkušenosti s diskriminací vzhledem k pohlaví respondentů.

5. Jak je vnímán počátek stáří a jaký mají respondenti názor na péči o stárnoucí rodiče?

5A Specifická výzkumná otázka: Liší se názory na faktory, které signalizují počátek stáří vzhledem k věkové kategorii respondentů?

H3: Předpokládáme, že neexistují statisticky významné rozdíly v tom, kterými faktory respondenti posuzují začátek stáří vzhledem k jejich věkové kategorii.

5B Specifická výzkumná otázka: Jaký mají respondenti názor na povinnou péči dospělých dětí o své stárnoucí rodiče vzhledem k příslušnosti ke generaci?

H4: Předpokládáme, že neexistují statisticky významné rozdíly v názorech na povinnou péči dospělých dětí o své stárnoucí rodiče vzhledem ke generaci respondentů.

6. Mají respondenti, kteří mezigenerační kurz dosud nenavštívili, zájem o účast v kurzu?

6A Specifická výzkumná otázka: Existuje souvislost mezi zájmem o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří kurz dosud nenavštívili a pohlavím respondentů?

H5: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří kurz dosud nenavštívili vzhledem k pohlaví respondentů.

4.2 Pojetí výzkumu

Na základě stanovení výzkumného cíle jsme zvolili kvantitativní výzkum.

Kvantitativní výzkum pracuje s číselnými údaji. Jeho prostřednictvím zjišťujeme rozsah, množství nebo frekvenci jevů, jejich míru či stupeň. Číselné údaje je možné matematicky zpracovat, můžeme je sčítat, vypočítat jejich průměr, použít procentuální vyjádření a metody matematických statistik. (Gavora, 2000, s. 31)

4.3 Výzkumný soubor

Základní soubor tvoří rodiny, ve kterých se vyskytují tři generace – děti, rodiče, prarodiče. Výběrový soubor vznikl kombinací dostupného výběru a metody sněhové koule. Dostupným výběrem jsou do výzkumného vzorku vybrány osoby, které jsou právě k dispozici. Jsme si vědomi nevýhod tohoto výběru, a proto budeme výsledky výzkumného

šetření vztahovat jen na výběrový soubor. Podle Miovského (2006) je metoda sněhové koule kombinací účelového a prostého náhodného výběru.

Výběrový soubor tvoří 159 respondentů. Kritériem výběru bylo, aby respondenti pocházeli z rodin, ve kterých se vyskytují tři generace – děti (vnoučata), rodiče, prarodiče. Podmínkou nebylo společné bydlení. Věk generace dětí jsme pro naše účely zvolili od 15 let.

Dostupným výběrem bylo získáno 26 respondentů z řad brněnských studentů Obchodní akademie, Gymnázia, třídy Kapitána Jaroše. Dále se do výzkumného šetření zapojilo 15 studentů pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. 31 respondentů žije v brněnském Domově důchodců a Domě s pečovatelskou službou.

Ostatní respondenti byli vybíráni metodou sněhové koule, kdy jsem po vysvětlení výše zmíněných kritérií požádala o předání dotazníku své přítelkyně a známé.

4.4 Technika výzkumu

Pro sběr dat byla použita výzkumná technika dotazník. Dle Chráska (2007) je výhodou dotazníku poměrně rychlý sběr dat od velkého počtu respondentů. Z tohoto důvodu se tato technika jeví pro náš výzkum jako nejvhodnější. Respondenti mohou vyplňovat dotazníky v klidu svého domova. Dotazník obsahuje 38 otázek, z toho 5 otázek polouzavřených a 33 uzavřených. Některé otázky jsou společné pro všechny generace respondentů, další jsou rozděleny podle příslušnosti ke generaci – děti, rodičů, prarodičů. Jedná se o shodné otázky, které jsou zaměřeny na názory na jiné generace. Vzor dotazníku je v příloze PI této práce.

4.5 Způsob zpracování dat

Data získaná dotazníkovým šetřením jsou zaznamenána v datové tabulce programu Microsoft Excel. Odpovědi jsou vyhodnoceny na základě četnosti a procentuálního vyjádření a znázorněny graficky. Pro testování stanovených hypotéz byl použit test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku. „ *Tohoto testu významnosti je možno využít např. v případech, kdy rozhodujeme, zda existuje souvislost (závislost) mezi dvěma pedagogickými jevy, které byly zachyceny pomocí nominálního (popř. ordinálního) měření.*“ (Chráska, 2007, s. 76).

Hladinu významnosti jsme stanovili na 0,05. Do kontingenční tabulky byly zaznamenány pozorované četnosti a dopočítány očekávané četnosti. Pomocí vzorce $X^2 = (P-O)^2 / O$ byly vypočítány hodnoty pro každé pole kontingenční tabulky, následně byly tyto hodnoty sečteny. V případě čtyřpolní tabulky byl použit vzorec
$$\chi^2 = \frac{(ad-bc)^2}{(a+b)(a+c)(b+d)(c+d)} \cdot n$$

Vypočítané testové kritérium bylo na základě vypočítaných stupňů volnosti pomocí vzorce $f = (r-1) \cdot (s-1)$ a zvolené hladiny významnosti srovnáno s kritickou hodnotou testového kritéria. Na základě tohoto porovnání byla přijata nulová nebo alternativní hypotéza.

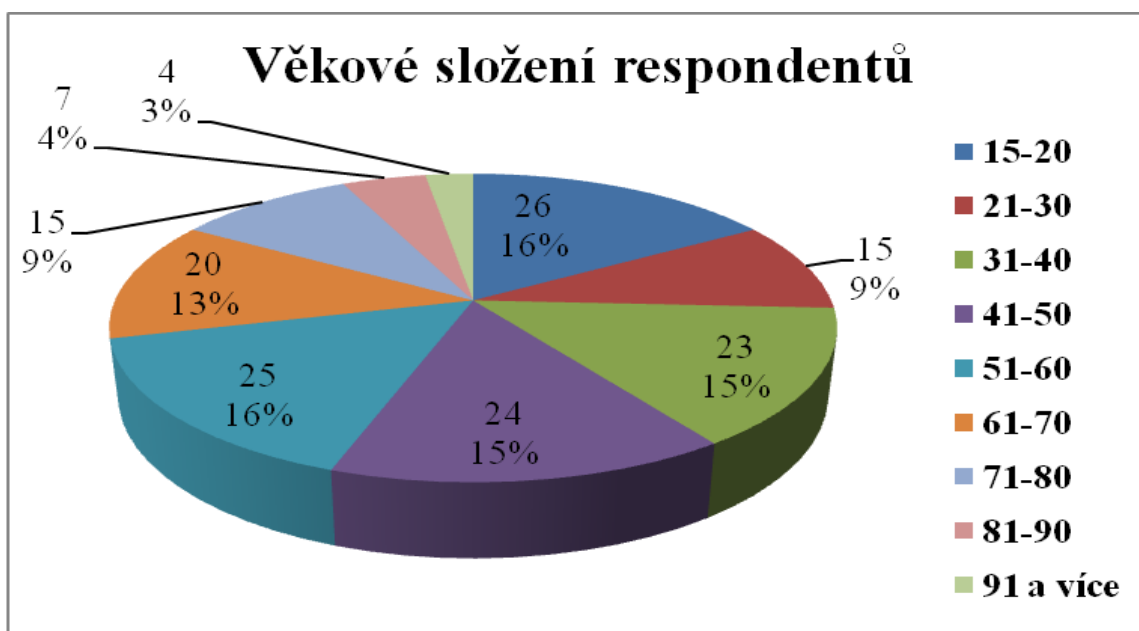
„Testu nezávislosti chí-kvadrát nelze použít v případech, kdy ve více než 20% polí kontingenční tabulky jsou očekávané četnosti menší než 5 a v případě, že je v některém poli očekávaná četnost menší než 1.“ (Chráška, 2007, s. 78).

Pokud nastane takový případ, můžeme sloučit kategorie a tento test použít.

5 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝZKUMU

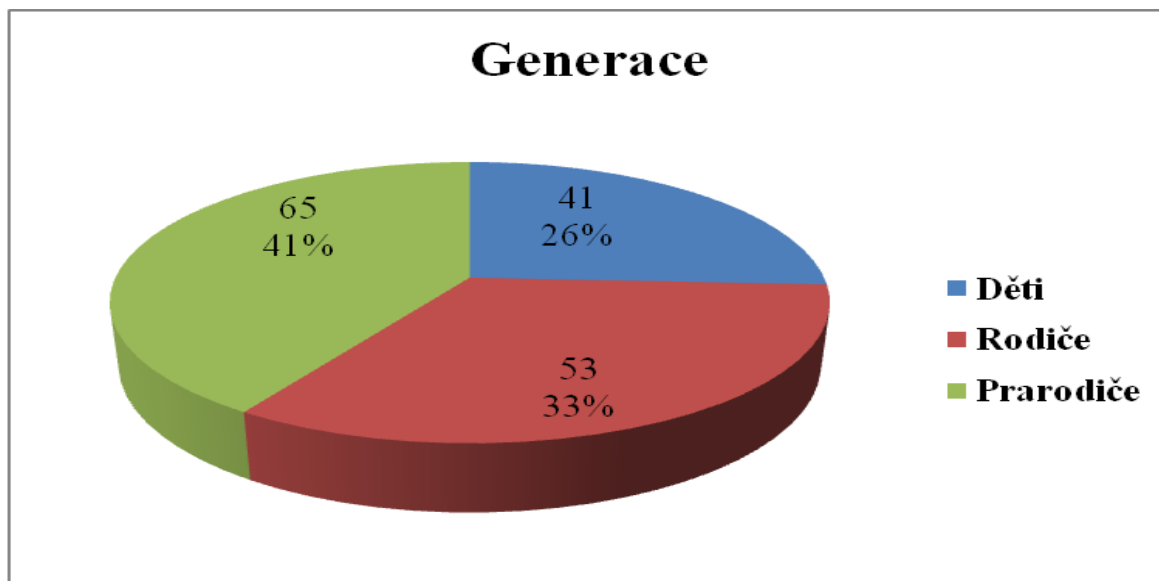
Na tomto místě se budeme věnovat popisu výsledků získaných z dotazníkového šetření, tedy popisné statistice. Následně přejdeme k ověřování stanovených hypotéz.

5.1 Charakteristika respondentů

Graf 1. Věkové složení respondentů.

Jak je patrné z grafu, nejpočetnější je věková kategorie 15-20 let, kde se výzkumného šetření zúčastnilo 26 respondentů, což představuje 16% z celkového počtu. Věková kategorie 21-30 let zahrnuje 15 respondentů, tj. 9%, kategorii 31-40 let představuje 23 respondentů, tj. 15%, kategorie 41-50 obsahuje 24 respondentů, tj. 15%, kategorii 51-60 let tvoří 25 respondentů, tj. 16%, kategorie 61-70 je tvořena 20 respondenty, tj. 13%, kategorie 71-80 s počtem 15 respondentů, tj. 9%, nejméně početné jsou dvě poslední kategorie 81-90 let s počtem 7 respondentů, tj. 4% a kategorie 91 a více let je tvořena 4 respondenty, což představuje 3% z celkového počtu.

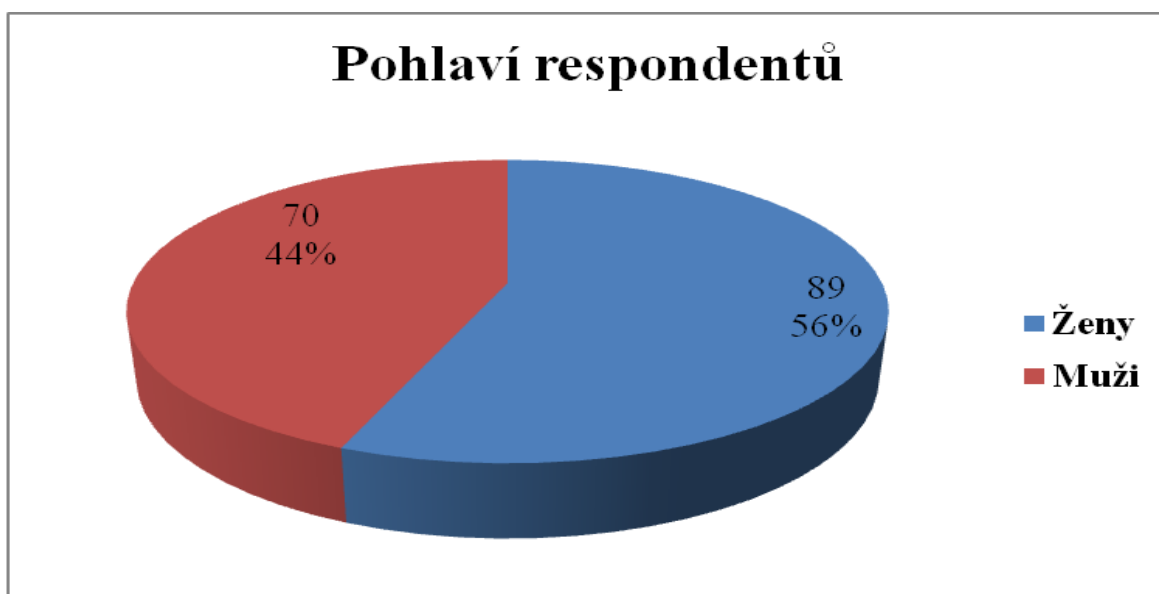

Graf 2. Složení respondentů podle generace.

Z grafu vyplývá, že nejpočetnější kategorií jsou prarodiče 65 respondentů, tj. 41%, následuje kategorie rodiče 53 respondentů, tj. 33% a kategorie děti 41 respondentů, tj. 26% respondentů. Tabulka níže uvádí, jakými věkovými kategoriemi jsou generace zastoupeny.

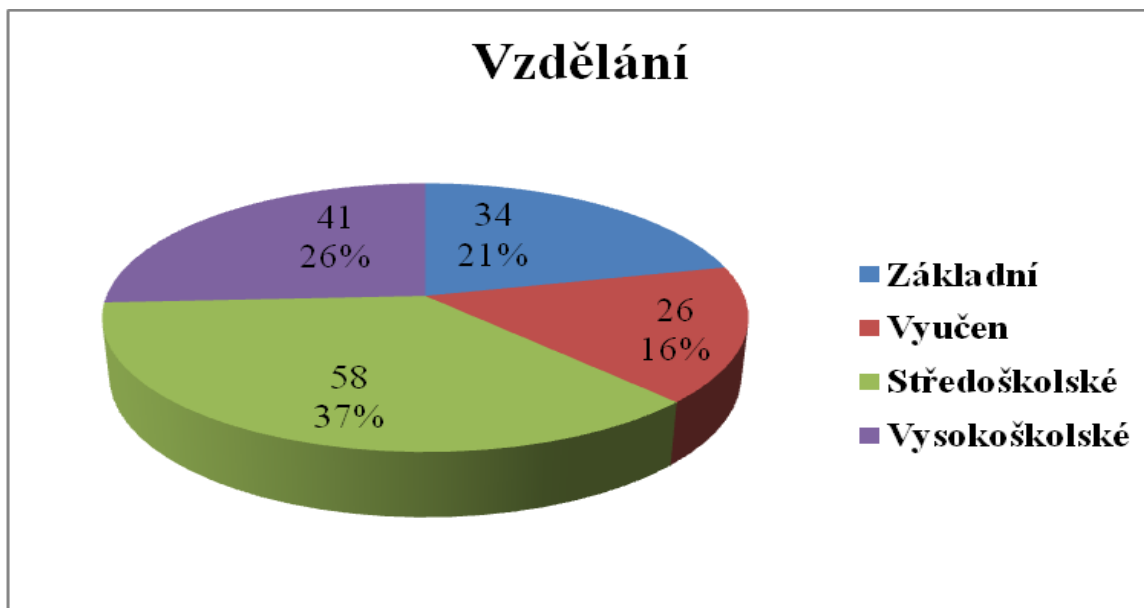
Generace	Počet respondentů	%	Věková kategorie
Děti	41	26%	15-20 ; 21-30
Rodiče	53	33%	31-40; 41-50; 51-60
Prarodiče	65	41%	51-60; 61-70; 71-80; 81-90; 91 a více

Tabulka 1. Složení respondentů a věková kategorie.

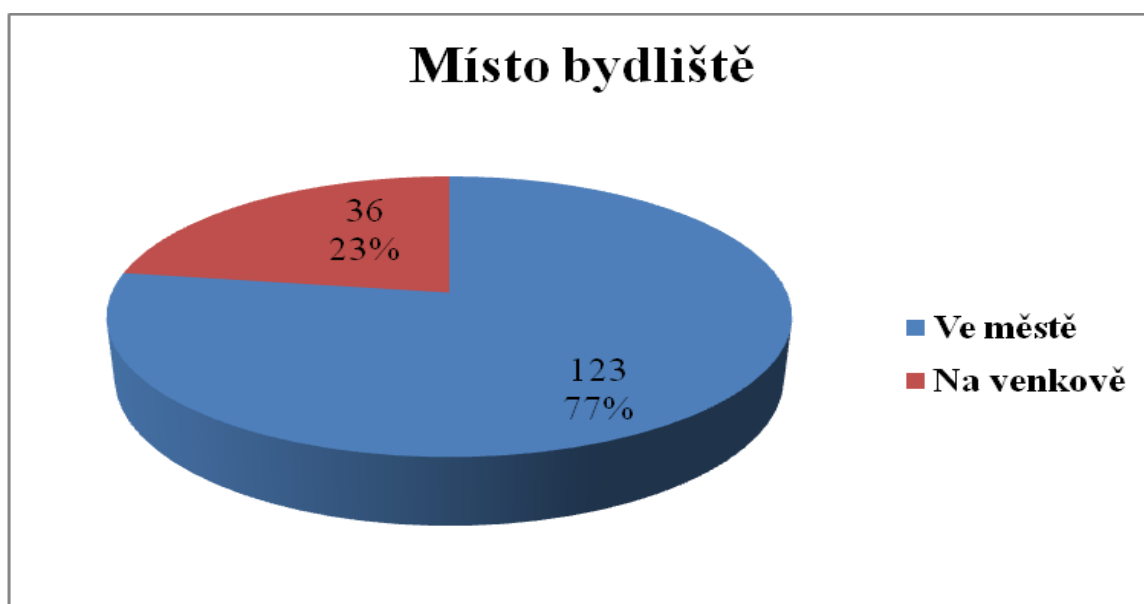
Graf 3. Složení respondentů podle pohlaví.

Výzkumného šetření se zúčastnilo 89 žen, což představuje 56% respondentů a 70 mužů, tj. 44% respondentů.

Graf 4. Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů.

Respondenti jsou rozděleni do čtyř kategorií podle nejvyššího dosaženého vzdělání. Základní vzdělání má 34 respondentů, což představuje 21% z celkového počtu, vyučeno je 26 respondentů, tj. 16%, středoškolské vzdělání má 58 respondentů, tj. 37% respondentů a vysokoškolské vzdělání má 41 respondentů, tj. 26%.

Graf 5. Místo bydliště respondentů.

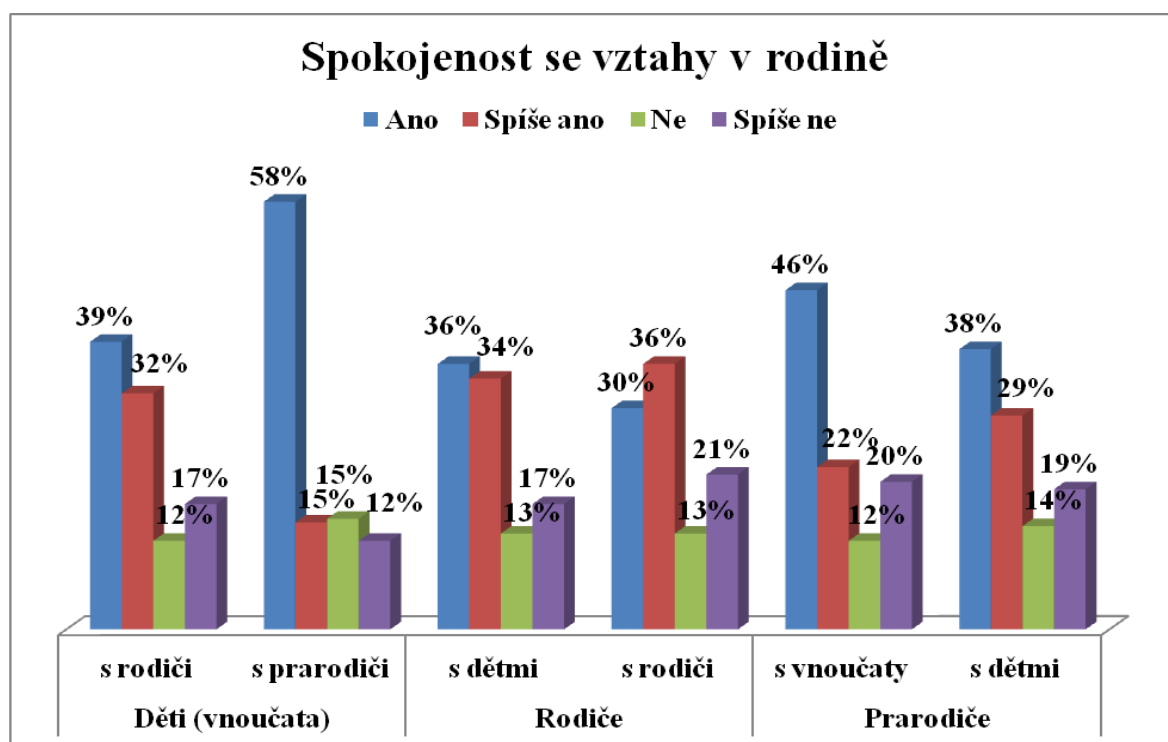
Z výše uvedených údajů vyplývá, že ve městě bydlí 123 respondentů, tj. 77%, na vesnici žije 36 respondentů, tj. 23%.

5.2 Vyhodnocení výzkumných otázek

Nyní se budeme věnovat vyhodnocení výzkumu. Jsou stanoveny výzkumné otázky popisného charakteru, u kterých nebyly stanoveny hypotézy a dále pak výzkumné otázky, u kterých byly zformulovány hypotézy. Pro statistické zpracování hypotéz jsme pracovali s hladinou významnosti 0,05.

1. Jsou příslušníci jednotlivých generací spokojeni s mezigeneračními vztahy v jejich rodinách?

V dotazníkovém šetření jsme se respondentů ptali, jak jsou spokojeni se vztahy v rodině. Generace dětí (vnoučat) jsme se v dotazníkových otázkách č. 14 a 15 ptali, jak jsou spokojeni se vztahy se svými prarodiči a rodiči. U generace rodičů jsme se zajímali o to, jak jsou spokojeni se vztahy se svými dětmi a rodiči a to v otázkách č. 30 a 31. Generace prarodičů odpovídala na otázky č. 22 a 23, kde jsme se ptali na jejich spokojenost se vztahy s jejich dětmi a vnoučaty. Odpovědi jsou zaznamenány v grafu.

Graf 6. Spokojenost se vztahy v rodině.

Z grafu vyplývá, že 39% (16) respondentů z generace dětí (vnoučat) odpovědělo na otázku, zda je spokojeno se vztahy se svými rodiči *ano*, 32% (13) respondentů odpovědělo *spíše ano*, 12% (5) respondentů odpovědělo *ne* a 17% (7) respondentů *spíše ne*. Spokojenost s prarodiči vyjádřilo 58% (24) respondentů odpovědí *ano*, *spíše ano* 15% (6) respondentů, odpověď *ne* 15% (6) respondentů a odpověď *spíše ne* 12% (5) respondentů.

Respondenti z generace rodičů odpověděli na otázku, zda jsou spokojeni se vztahy se svými dětmi. 36% (19) respondentů vybralo odpověď *ano*, 34% (18) respondentů odpovědělo *spíše ano*, 13% (7) respondentů *ne* a 17% (9) respondentů *spíše ne*. Dále jsme se ptali na spokojenost se vztahy, které mají respondenti se svými rodiči. 30% (16) respondentů odpovědělo *ano*, 36% (19) dotázaných *spíše ano*, 13% (7) respondentů *ne* a 21% (11) respondentů *spíše ne*.

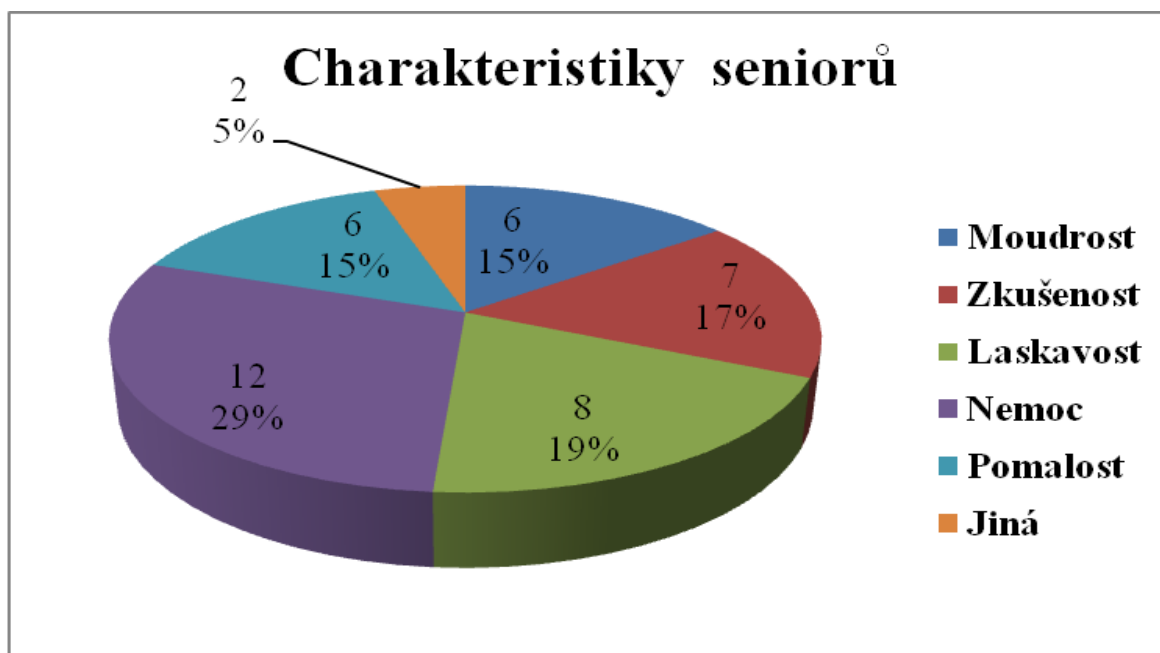
Generace prarodičů se ke spokojenosti se vztahy s vnoučaty vyjádřila následovně. 44% (30) respondentů odpovědělo *ano*, 22% (14) *spíše ano*, 12% (8) odpovědělo *ne* a 20% (13) respondentů *spíše ne*. Spokojenost se vztahy se svými dětmi vyjádřilo odpovědí *ano* 38% (25) respondentů, odpověď *spíše ano* uvedlo 29% (19) respondentů, 14% (9) respondentů odpovědělo *ne* a 19% (12) respondentů uvedlo odpověď *spíše ne*.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že děti (vnoučata) jsou se svými vztahy k prarodičům i rodičům v nadpoloviční většině spokojeni – dokládají nám to odpovědi *ano* /*spíše ano*, kde spokojenost se vztahem s rodiči hodnotí kladně 71% respondentů a spokojenost se vztahy s prarodiči 73%. Generace rodičů se vyjádřila ke spokojenosti ke vztahům se svými dětmi a rodiči rovněž s převládajícími pozitivními odpověďmi. Součet kladných odpovědí *ano/spíše ano* je ve vztahu s dětmi 70% a s rodiči 66%. Respondenti z řad prarodičů vyjádřili svoji spokojenost kladnými odpověďmi *ano/spíše ano*, s vnoučaty 68% a se svými dětmi 67%. Příslušníci všech tří generací tedy vyjádřili v nadpoloviční většině spokojenost s mezigeneračními vztahy ve svých rodinách.

2. Jaké mají příslušníci jednotlivých generací zkušenosti s jinými generacemi a jak tyto generace charakterizují?

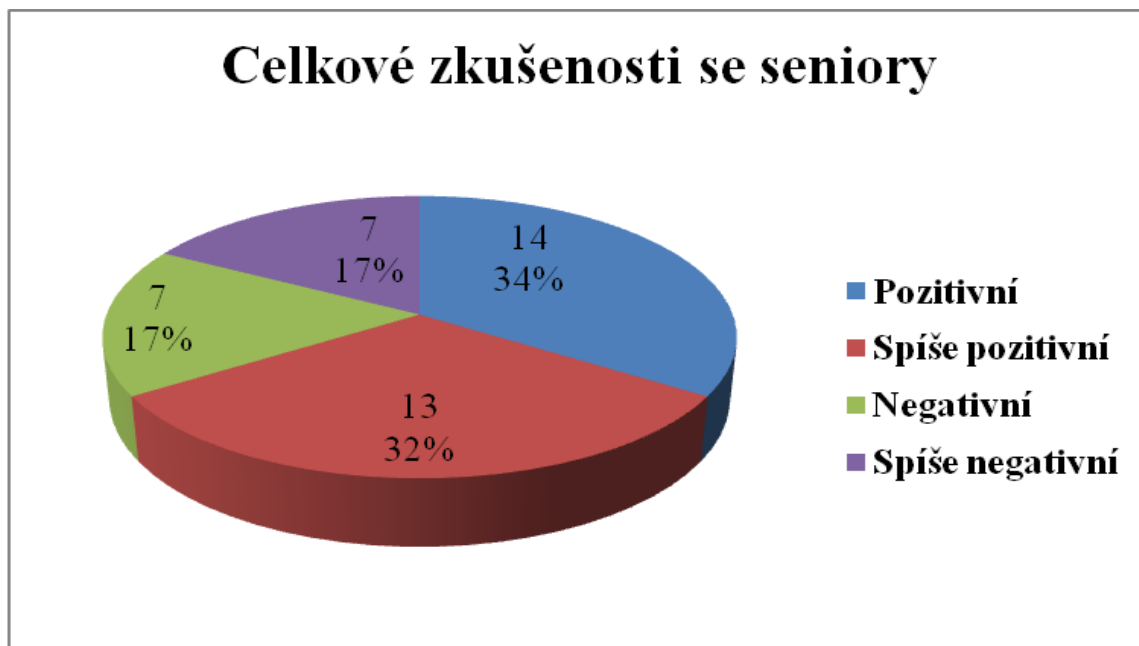
Výsledky výzkumného šetření popíšeme z pohledu jednotlivých generací a následně je vzájemně porovnáme.

Nejdříve se zaměříme na **generaci dětí (vnoučat)**. K této výzkumné otázce se vztahují dotazníkové otázky č. 16, 17 a 18 kde jsme se generace dětí (vnoučat) ptali, jaké charakteristiky se jim vybaví ve spojení se seniory, jaké jsou jejich celkové zkušenosti se seniory a zda měli v poslední době konflikt se seniorem.

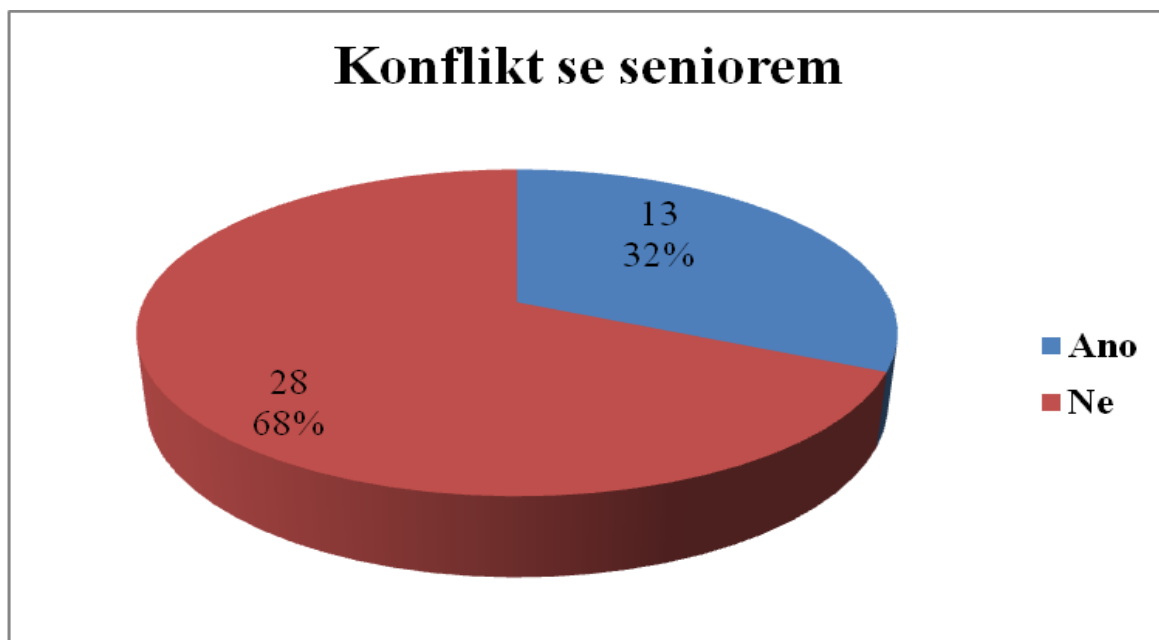
Graf 7. Charakteristiky seniorů z pohledu generace dětí (vnoučat).

Z grafu vyplývá, že respondenti se skupiny dětí (vnoučat) ve spojení se seniory nejčastěji volili charakteristiku *nemoc* 29% (12) respondentů, následovala *laskavost* 19% (8) respondentů, *zkušenost* 17% (7) respondentů, *moudrost* a *pomalost* shodně volilo 15% (6) respondentů a 5% (2) respondentů označilo možnost *jiná odpověď* – špatná nálada, nemohoucnost.

Graf 8. Celkové zkušenosti se seniory z pohledu generace dětí (vnoučat).

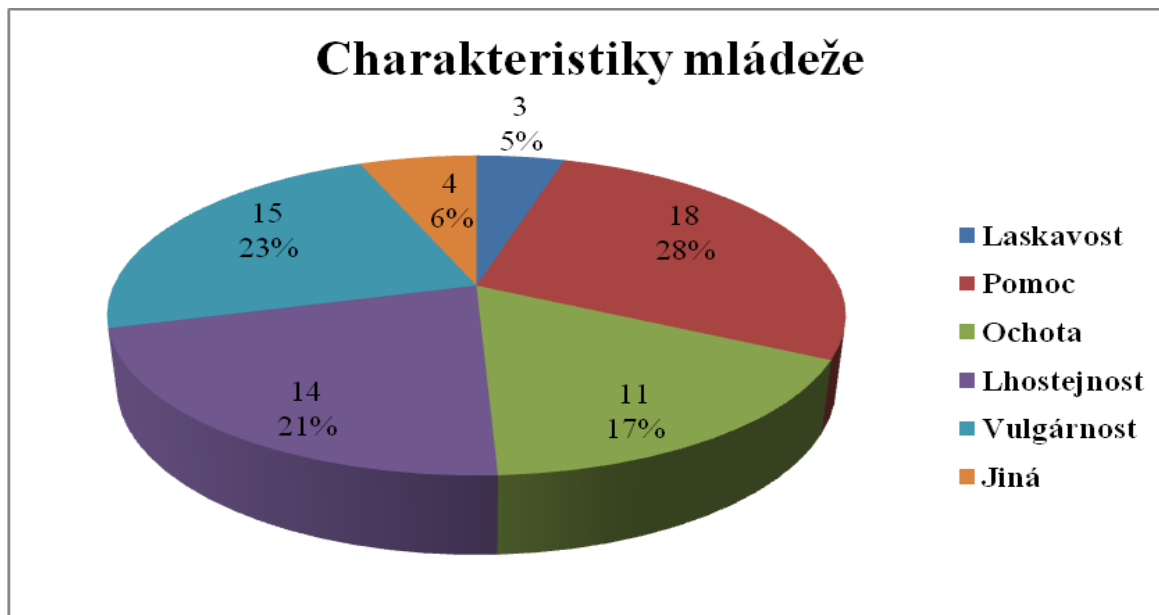
Nejčastěji zastoupená odpověď je *pozitivní* 34% (14) respondentů, následuje *spíše pozitivní* 32% (13) respondentů, odpovědi *negativní* a *spíše negativní* mají shodný počet 17% (7) respondentů.

Graf 9. Konflikt se seniorem z pohledu generace dětí (vnoučat).

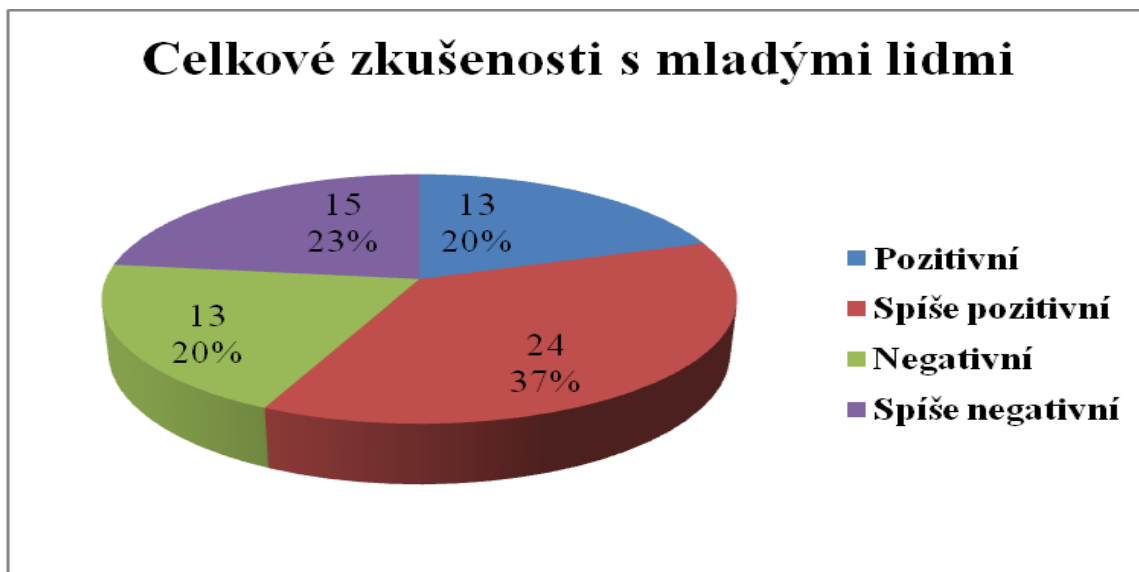
Konflikt se seniory mělo v poslední době 32% (13) respondentů, 68% (28) respondentů konflikt nemělo.

Generace prarodičů byla tázána v dotazníkových otázkách 24, 25 a 26 jaká charakteristika se jim vybaví ve spojení s mládeží, jaké jsou jejich celkové zkušenosti s mladými lidmi a zda měli v poslední době konflikt s mladým člověkem.

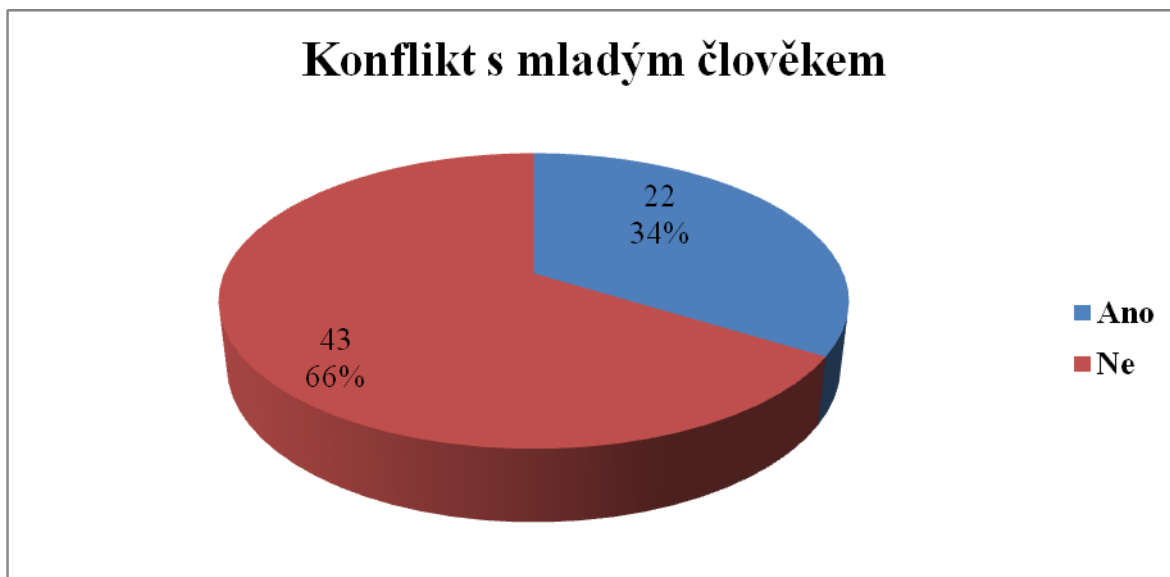
Graf 10. Charakteristiky mládeže z pohledu generace prarodičů.

Ve spojení s mládeží se respondentům z generace prarodičů nejvíce vybaví *pomoc* 28% (18) respondentů, *vulgárnost* označilo 23% (15) respondentů, *lhostejnost* si vybralo 21% (14) respondentů, *ochotu* si vybavilo 17% (11) respondentů, 5% (3) respondentů vybralo odpověď *laskavost*, 6% (4) respondentů se rozhodlo pro *jinou odpověď* – netolerance, budoucnost, přílišné sebevědomí, neohleduplnost.

Graf 11. Celkové zkušenosti s mladými lidmi z pohledu generace prarodičů.

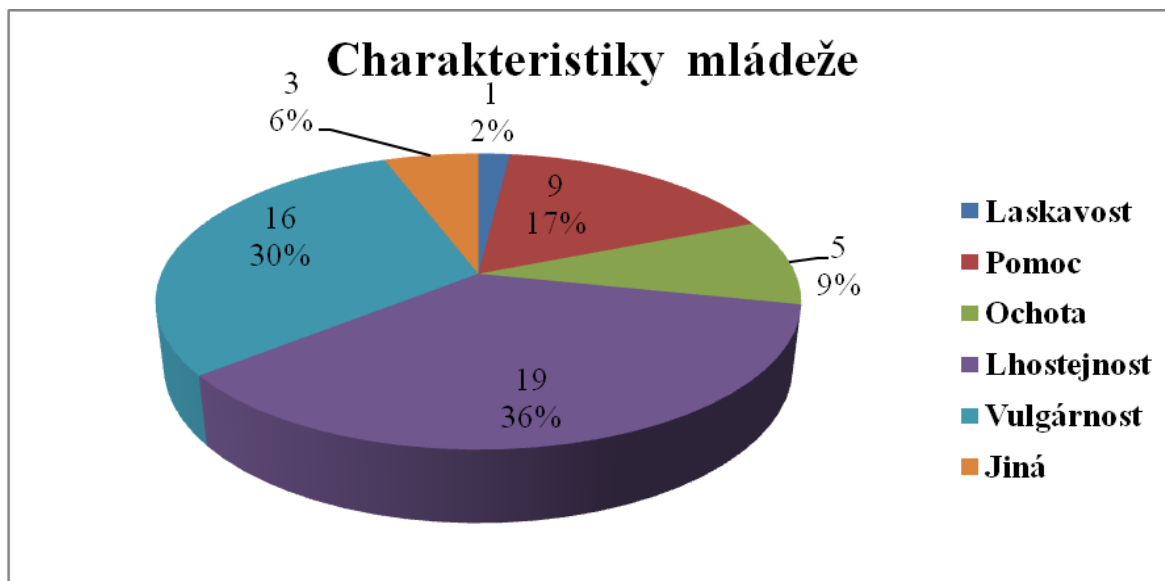
Nejvíce respondentů se vyslovilo pro možnost *spíše pozitivní* 37% (24) respondentů, 23% (15) respondentů má celkové zkušenosti s mladými lidmi *spíše negativní*, 20% (13) respondentů vybralo možnost *pozitivní* a 20% (13) respondentů vybralo možnost *negativní*.

Graf 12. Konflikt s mladým člověkem z pohledu generace prarodičů.

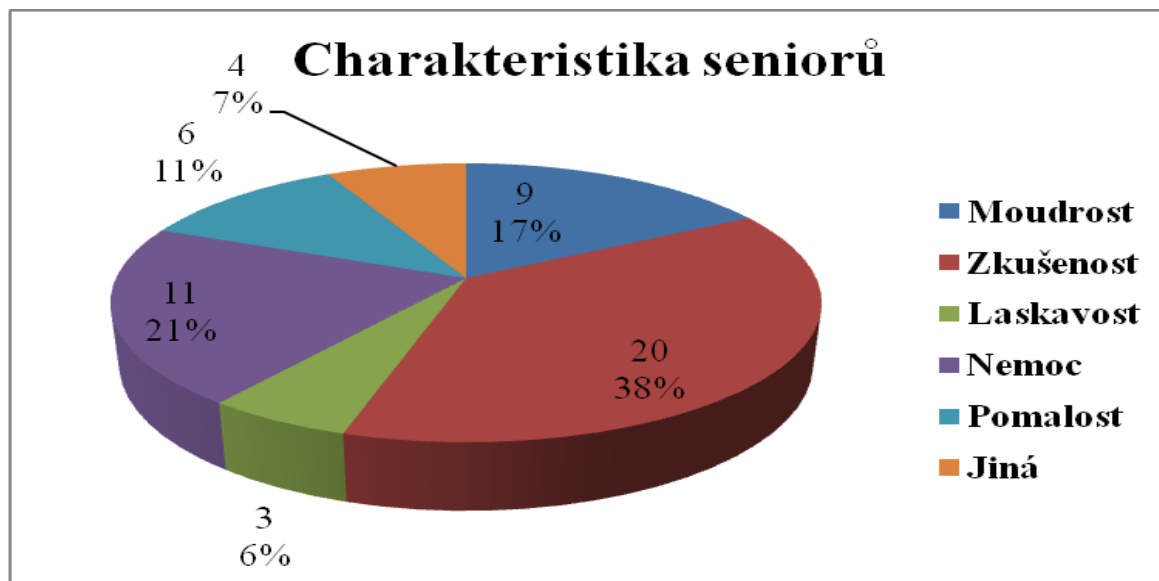
Z grafu vyplývá, že 66% (43) respondentů nemělo v poslední době konflikt s mladým člověkem, naopak 34% (22) respondentů konflikt mělo.

Generace rodičů byla tázána v dotazníkových otázkách č. 32 - 37 jaká charakteristika se jim vybaví ve spojení s mládeží a jaká ve spojení se seniory, jaké jsou jejich celkové zkušenosti s mladými lidmi a se seniory a zda měli v poslední době konflikt s mladým člověkem a se seniorem. Vzhledem k tomu, že je střední generace označována také jako sendvičová, budeme u ní zjišťovat názory jak na mladou generaci, tak na generaci seniorů.

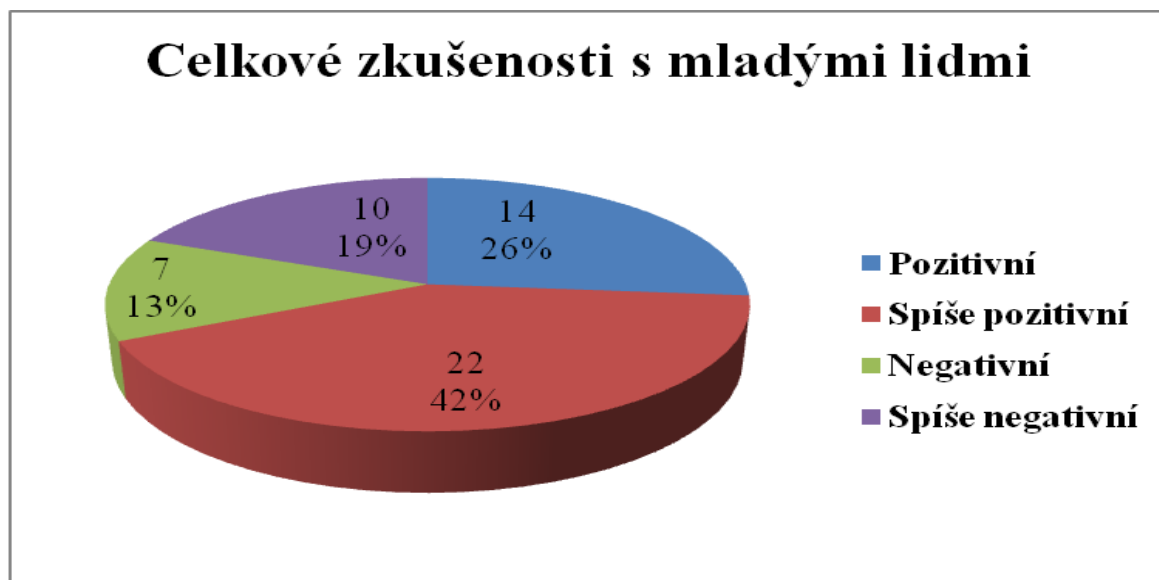
Graf 13. Charakteristiky mládeže z pohledu generace rodičů.

Nejpočetnější odpovědí je *lhostejnost*, kterou vybralo 36% (19) respondentů, *vulgárnost* označilo 30% (16) respondentů, 17% (9) respondentů označilo odpověď *pomoc*, *ochotu* vybralo 9% (5) respondentů, *lhostejnost* je zastoupena 2% (1) respondentů a 6% (3) respondentů si vybralo *jinou odpověď* – neochota, nezkušenost, netolerance.

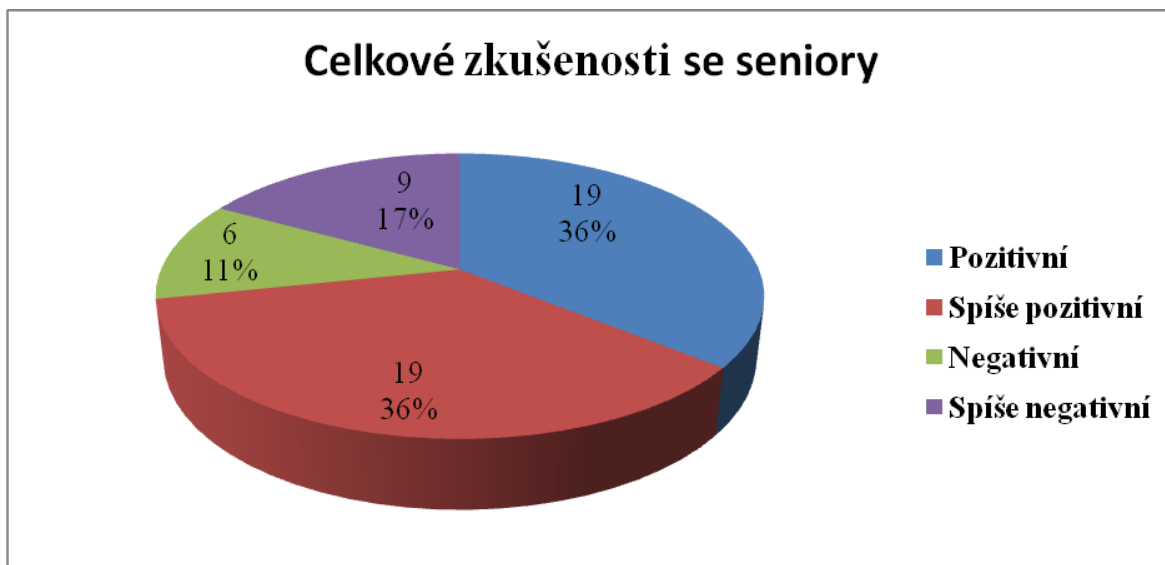
Graf 14. Charakteristiky seniorů z pohledu generace rodičů.

Z grafického znázornění vyplývá, že 38% (20) respondentů označilo možnost *zkušenost*, 21% (11) respondentů vybralo *nemoc*, 17% (9) respondentů zvolilo *moudrost*, 11% (6) respondentů označilo *pomalost*, 6% (3) respondentů uvedlo *laskavost* a 7% (4) respondentů uvedlo *jinou odpověď* – bezmocnost, ochota, sebestřednost, zapomnětlivost.

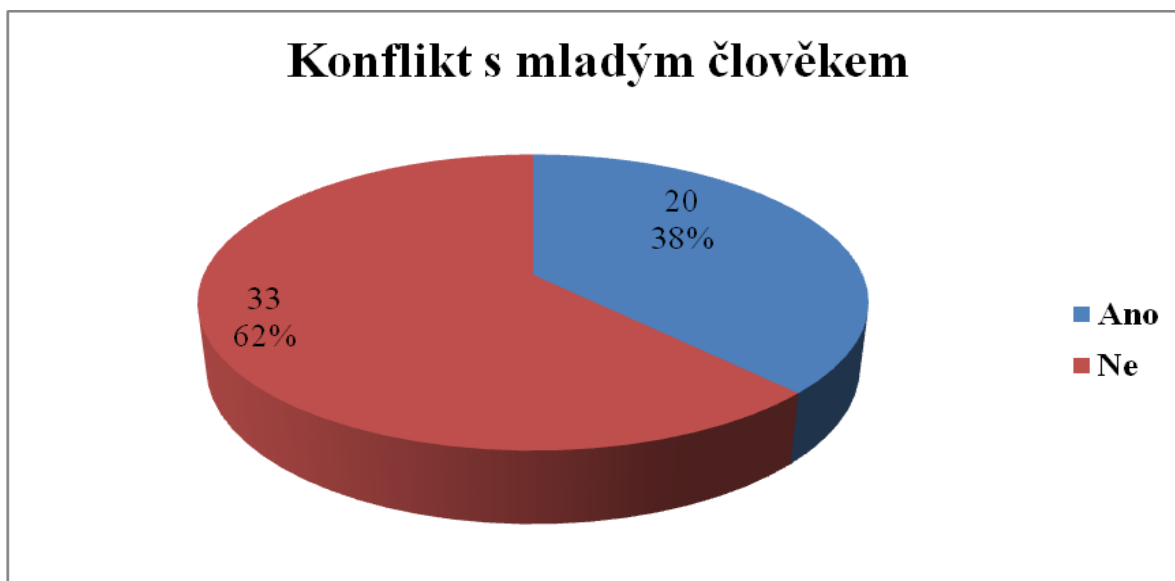
Graf 15. Celkové zkušenosti s mladými lidmi z pohledu generace rodičů.

Celkové zkušenosti s mladými lidmi považuje za *pozitivní* 26% (14) respondentů, 42% (22) respondentů uvádí *spíše pozitivní*, 19% (10) respondentů vybralo možnost *spíše negativní* a 13% (7) respondentů má zkušenosti *negativní*.

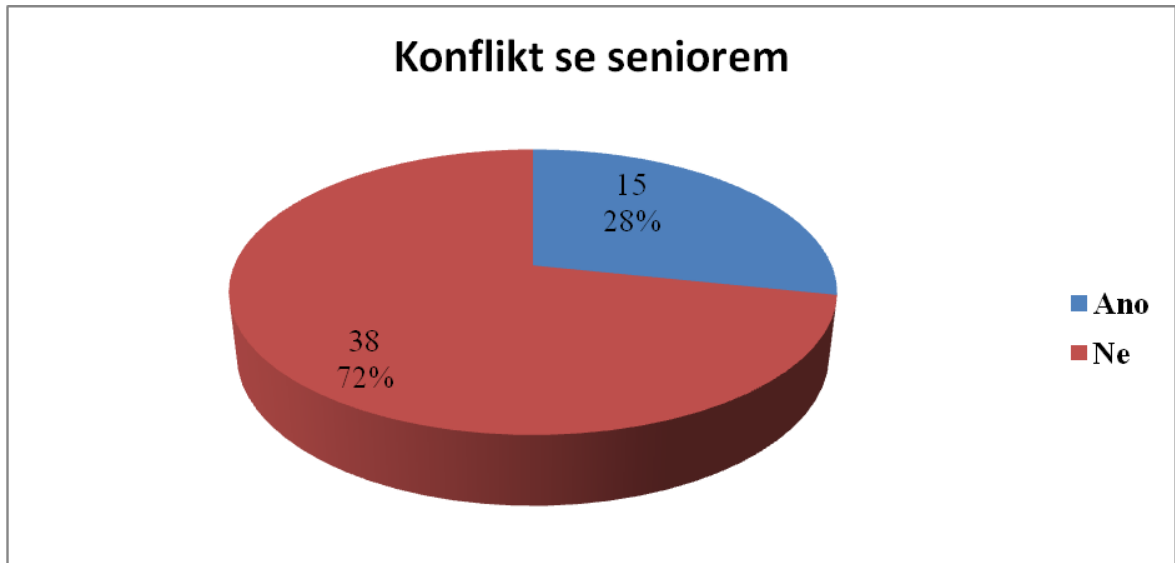
Graf 16. Celkové zkušenosti se seniory z pohledu generace rodičů.

Z grafického znázornění vyplývá, že odpovědi *pozitivní* a *spíše pozitivní* uvedl stejný počet respondentů 36% (19), 17% (9) respondentů uvedlo *spíše negativní* a 11% (6) respondentů označilo možnost *negativní*.

Graf 17. Konflikt s mladým člověkem z pohledu generace rodičů.

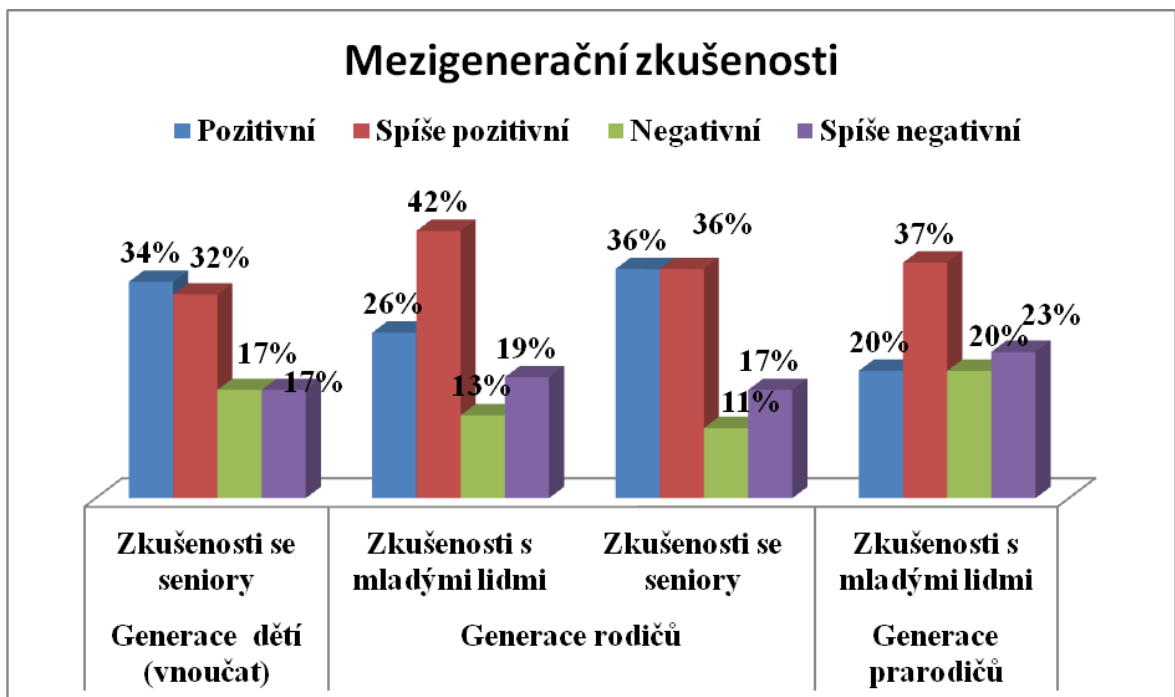
Jak vyplývá z grafu, konflikt s mladým člověkem mělo v poslední době 38% (20) respondentů, 62% (33) respondentů konflikt nemělo.

Graf 18. Konflikt se seniorem z pohledu generace rodičů.

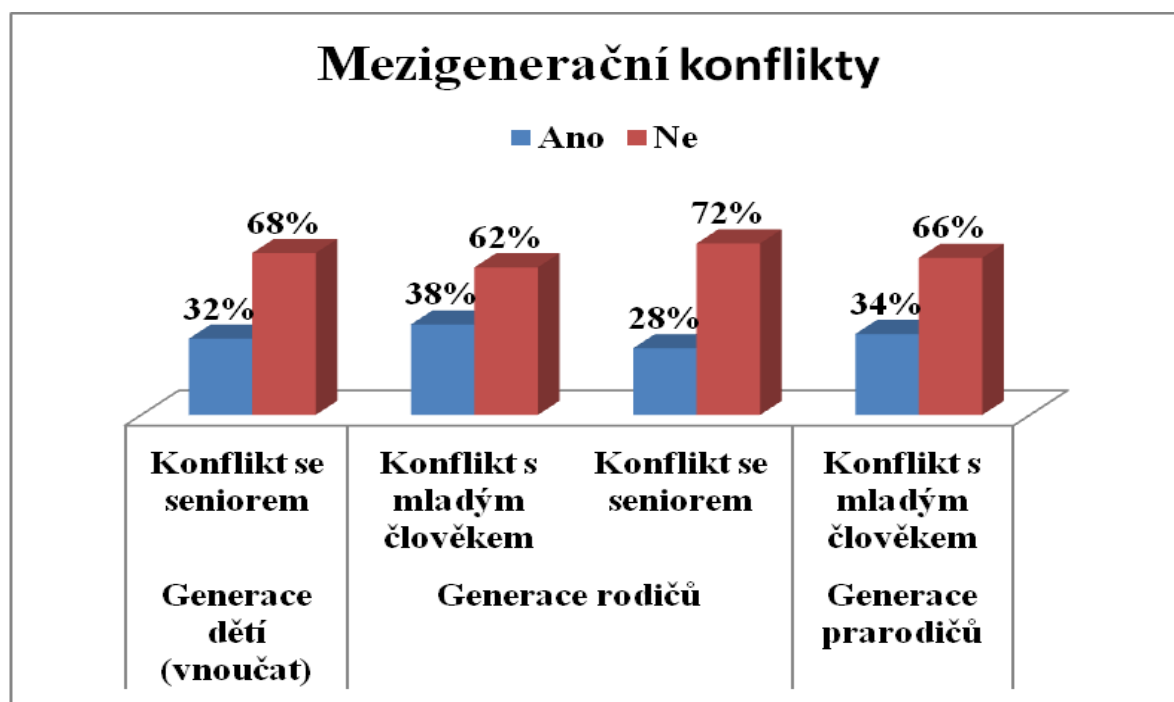
Konflikt se seniorem mělo v poslední době 28% (15) respondentů, 72% (38) uvedlo, že konflikt nemělo.

Výše jsme uvedli výsledky výzkumného šetření z pohledu jednotlivých generací. Nyní tyto výsledky porovnáme.

Graf 19. Mezigenerační zkušenosti – shrnutí.

Grafické znázornění přehledně shrnuje celkové mezigenerační zkušenosti. Zjišťovali jsme celkové zkušenosti generace dětí (vnoučat) s generací seniorů; zkušenosti generace rodičů s mladými lidmi a generací seniorů a generace prarodičů jsme se ptali, jak by charakterizovali jejich celkové zkušenosti s mladými lidmi. Jak vyplývá z grafického znázornění ve všech sledovaných skupinách převládají pozitivní zkušenosti, které jsou navíc i velmi vyrovnané. Nejméně pozitivních zkušeností mají respondenti z generace prarodičů ve vztahu k mladým lidem, sečteme-li odpovědi *pozitivní* a *spíše pozitivní* dostáváme počet 57% respondentů. Naproti tomu generace vnoučat udává *pozitivní* a *spíše pozitivní* odpovědi vzhledem k seniorům ve větší míře v počtu 66% respondentů. Součtem *pozitivních* a *spíše pozitivních* odpovědí respondentů generace rodičů vůči mladým lidem dostáváme počet 68% respondentů. Stejným součtem vůči generaci seniorů se dostáváme k počtu 72% respondentů, což je nejvyšší dosaženou hodnotou.

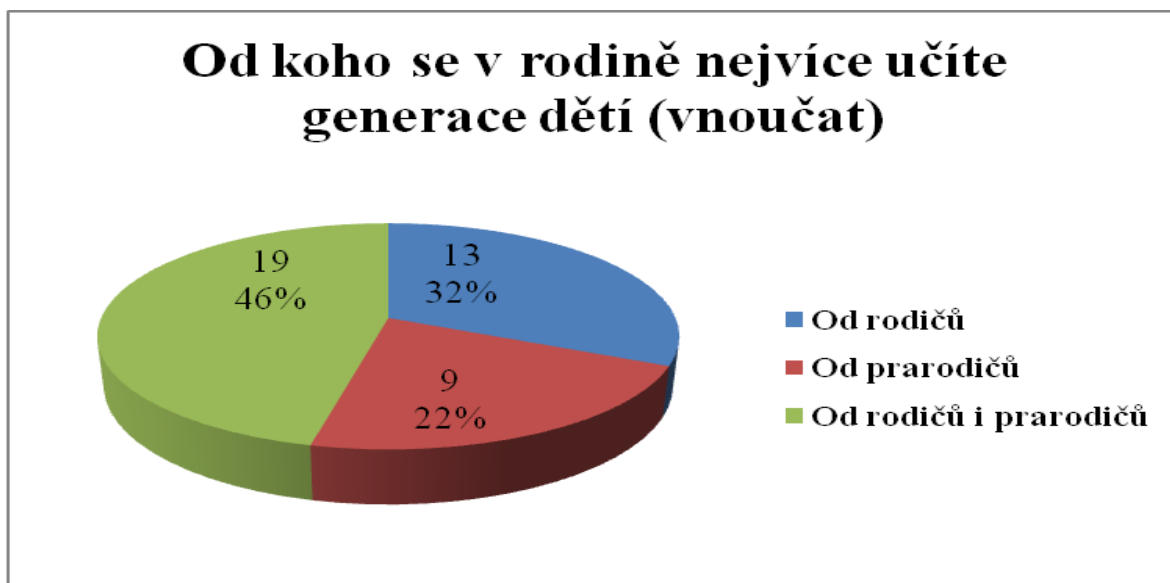

Graf 20. Mezigenerační konflikty – shrnutí.

Nejvíce mezigeneračních konfliktů je zaznamenáno u generace rodičů vůči mladým lidem. Nejméně konfliktů bylo zjištěno rovněž u generace rodičů vůči seniorům. Ostatní údaje jsou vyrovnané.

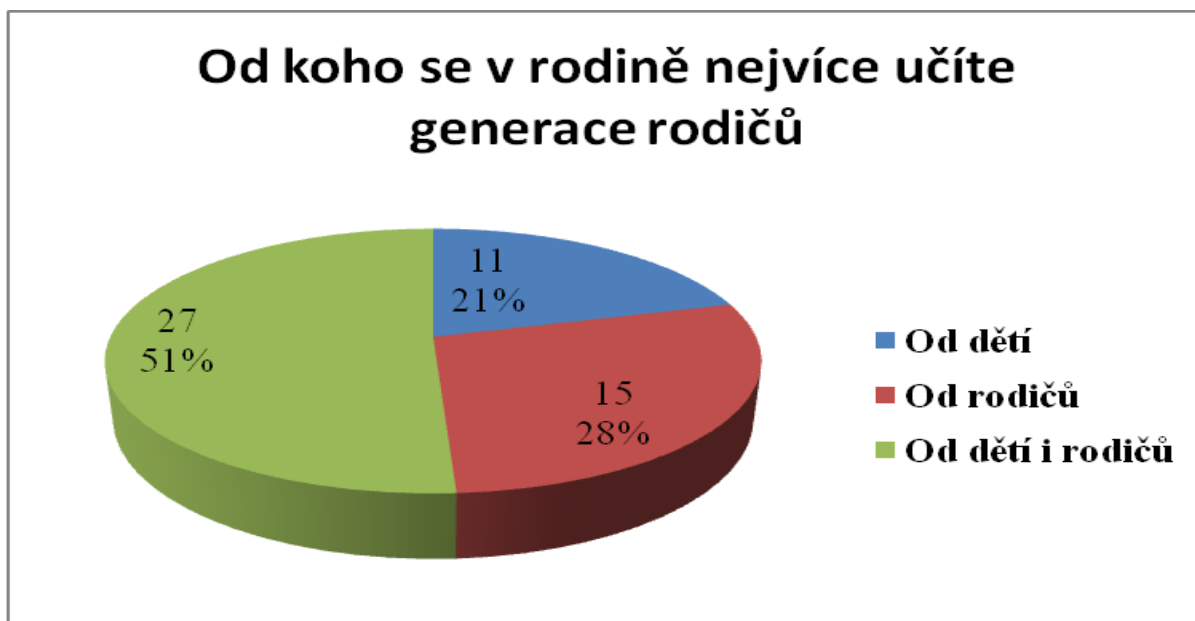
3. Jak v rodině probíhá mezigenerační učení a vzájemná mezigenerační pomoc?

Všech tří generací jsme se ptali, od koho se v rodině v současnosti nejvíce učí. Jedná se o dotazníkové otázky č. 12 pro děti (vnoučata), č. 20 pro prarodiče a č. 28 pro rodiče. Postupně graficky znázorníme odpovědi jednotlivých generací.

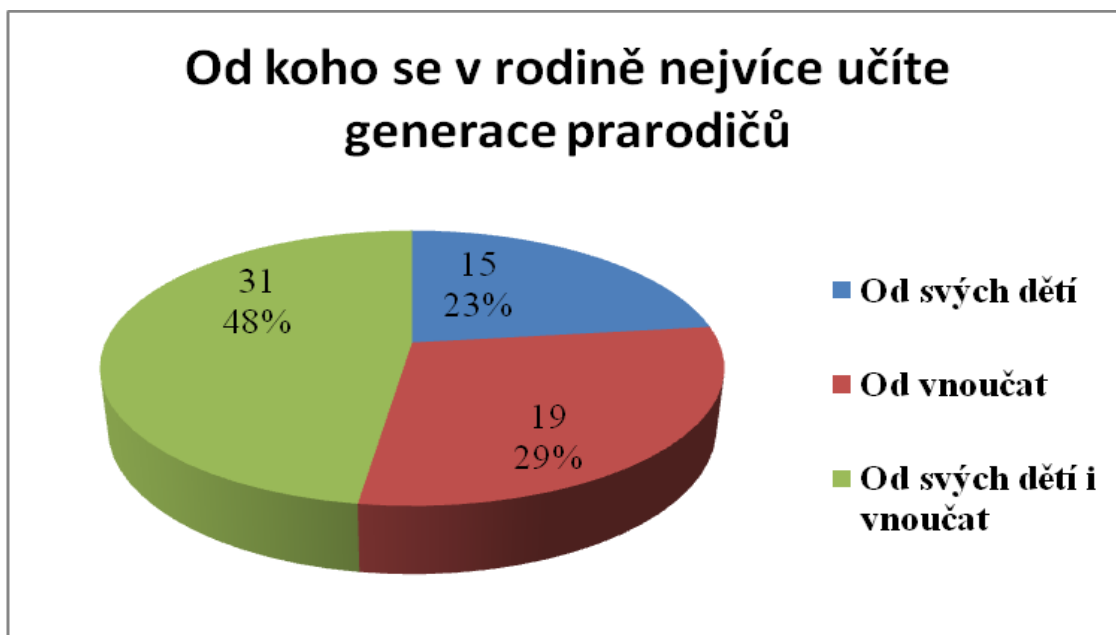
Graf 21. Od koho se v rodině nejvíce učíte z pohledu generace dětí (vnoučat).

Z grafického znázornění vyplývá, že generace dětí (vnoučat) se v současnosti nejvíce učí *od rodičů i prarodičů* 46% (19) respondentů, 32% (13) respondentů uvedlo, že se nejvíce učí *od rodičů* a 22% (9) respondentů se nejvíce učí *od prarodičů*.

Graf 22. Od koho se v rodině nejvíce učíte z pohledu generace rodičů.

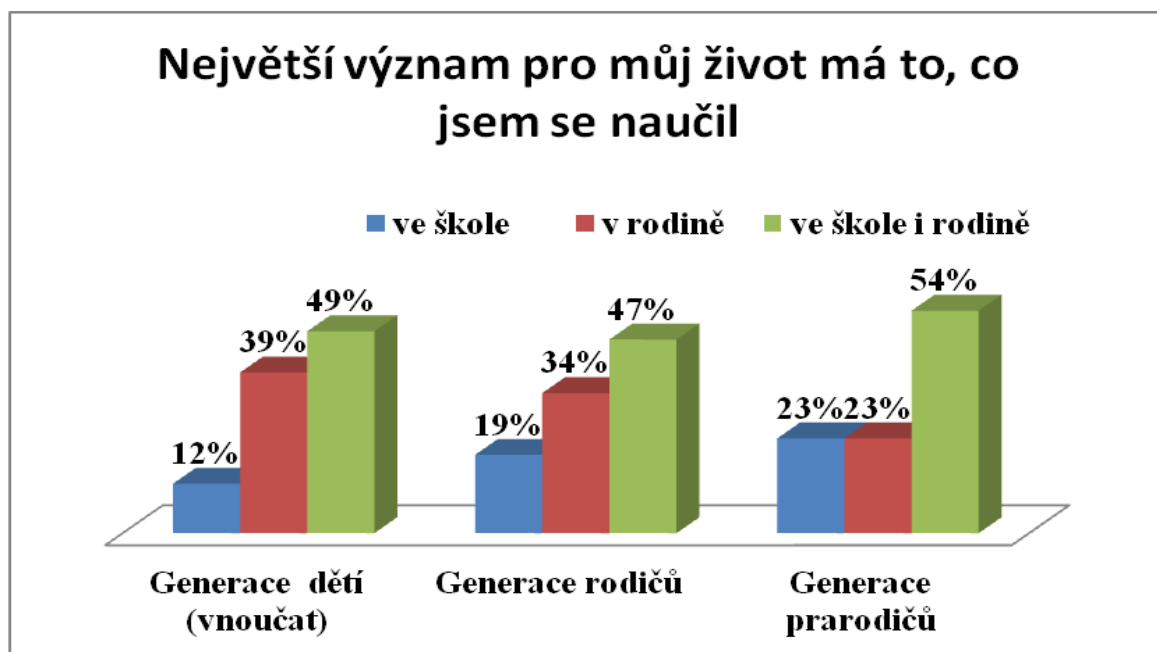
Generace rodičů se v rodině nejvíce učí *od dětí i rodičů* 51% (27) respondentů, 28% (15) respondentů se učí *od rodičů* a 21% (11) respondentů se učí *od dětí*.

Graf 23. Od koho se v rodině nejvíce učíte z pohledu generace prarodičů.

Generace prarodičů se v rodině nejvíce učí od svých *vnoučat i dětí* 48% (31) respondentů, 29% (19) respondentů se nejvíce učí *od vnoučat* a 23% (15) respondentů uvedlo od svých dětí.

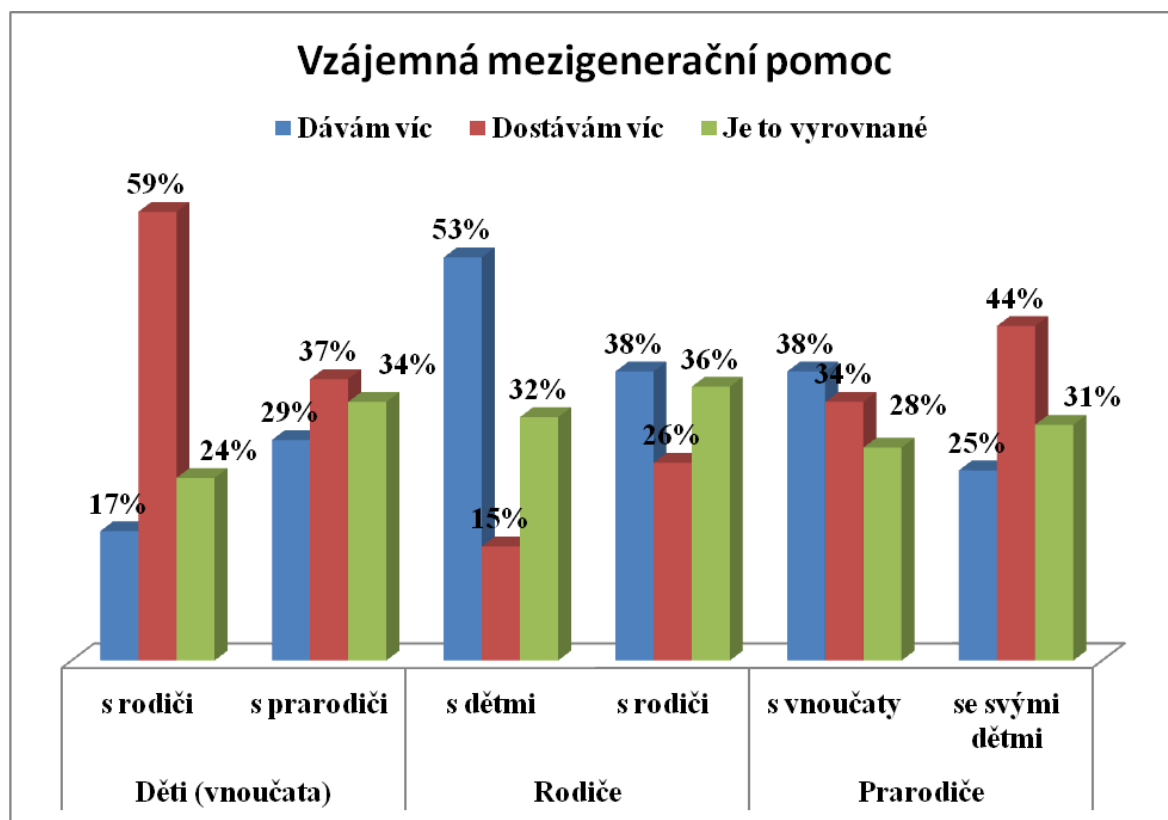
Dále jsme se respondentů ptali, v jakém učení spatřují největší význam pro svůj život. Zda v učení ve škole, v rodině nebo ve škole i rodině. Jedná se o otázky č. 13 pro děti (vnoučata), č. 21 pro prarodiče a č. 29 pro rodiče. Výsledky všech tří generací jsou znázorněny graficky.

Graf 24. Význam učení.

Respondenti všech tří generací shodně uvedli, že největší význam pro jejich život má to, co se učí nebo naučili *ve škole i rodině*. U generace vnoučat tento názor zastává 49% (20) respondentů, u generace rodičů se pro tento výrok vyslovilo 47% (25) respondentů a u generace prarodičů 54% (35) respondentů. Pro druhý výrok – největší význam pro můj život má to, co jsem se naučil (učím se) *v rodině* se vyslovilo 39% (16) respondentů z generace dětí (vnoučat), z generace rodičů s tímto výrokem souhlasí 34% (18) respondentů a generace prarodičů je zastoupena 23% (15) respondentů. Nejnižší počet respondentů jsme zaznamelali u výroku – největší význam pro můj život má to, co jsem se naučil (učím) *ve škole* u generací dětí (vnoučat) a u generace rodičů. U generace dětí (vnoučat) s výrokem souhlasí 12% (5) respondentů, generace rodičů se pro tento výrok vyslovila v počtu 19% (10) respondentů. V generaci prarodičů s výrokem souhlasí 23% (15) respondentů, tedy shodný počet jako u předchozího výroku.

Další dotazníková otázka se týkala mezigenerační pomoci. Respondenti z generace dětí (vnoučat) odpovídali na otázku č. 19: Když zhodnotíte situaci, jak si s Vašimi rodiči a prarodiči vzájemně pomáháte, jaký z toho máte pocit. Respondenti z generace rodičů byli tážáni na stejnou otázku srovnávali vzájemnou pomoc se svými dětmi a rodiči v dotazníkové otázce č. 38. Respondenti z generace prarodičů v dotazníkové otázce č. 27 srovnávali vzájemnou pomoc se svými dětmi a vnoučaty.

Graf 25. Vzájemná mezigenerační pomoc.

Respondenti z generace dětí (vnoučat) srovnávali pomoc s rodiči: 59% (24) respondentů uvedlo odpověď *dostávám víc*, 24% (10) respondentů vzájemnou pomoc označilo za *vyrovnanou* a 17% (7) respondentů se domnívá, že *dává víc*. Dále srovnávali vzájemnou pomoc s prarodiči: 37% (15) respondentů uvedlo, že *dostává víc*, 34% (14) se domnívá, že *je to vyrovnané* a 29% (12) respondentů si myslí, že *dává víc*.

Respondenti z generace rodičů srovnávali pomoc s dětmi: 53% (28) respondentů uvedlo odpověď *dávám víc*, 32% (17) respondentů vzájemnou pomoc označilo za *vyrovnanou* a 15% (8) respondentů se domnívá, že *dostává víc*. Dále srovnávali vzájemnou pomoc s rodiči: 38% (20) respondentů uvedlo, že *dává víc*, 36% (19) se domnívá, že *je to vyrovnané* a 26% (14) respondentů si myslí, že *dostává víc*.

Respondenti z generace prarodičů srovnávali pomoc s vnoučaty: 38% (25) respondentů uvedlo odpověď *dávám víc*, 34% (22) respondentů se domnívá, že *dostává víc*, 28% (18) respondentů považuje pomoc za *vyrovnanou*. Dále srovnávali vzájemnou pomoc s jejich dětmi: 44% (29) respondentů uvedlo, že *dostává víc*, 31% (20) se domnívá, že *je to vyrovnané* a 25% (16) respondentů si myslí, že *dává víc*.

5.3 Testování hypotéz

4. Jaký je vztah mezi vlastní zkušeností s věkovou diskriminací a demografickými faktory?

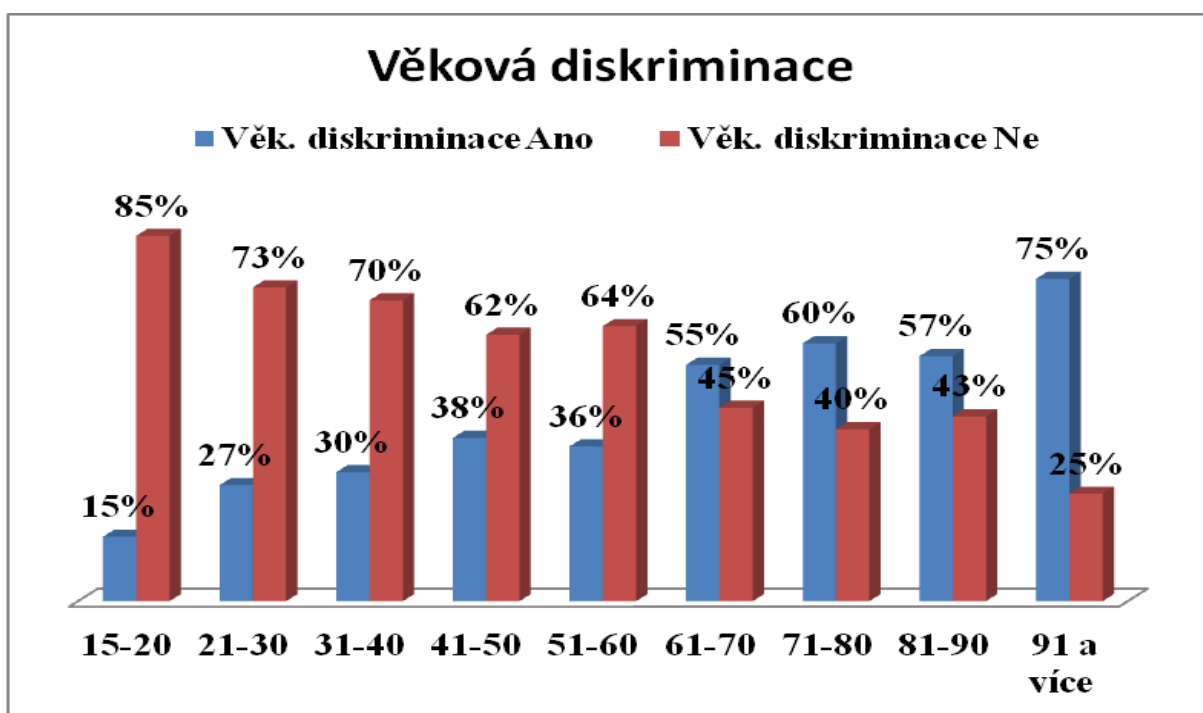
4A Specifická výzkumná otázka: Existuje souvislost mezi četností vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a věkovou kategorií respondentů?

H₁: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k věkové kategorii respondentů.

H₀: V četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k věkové kategorii respondentů, nejsou rozdíly.

H_A: V četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k věkové kategorii respondentů, jsou rozdíly.

U této hypotézy vycházíme z dotazníkových otázek č. 1 a 6. Zjišťuje, zda je vztah mezi zkušeností s věkovou diskriminací a věkovou kategorií respondentů.

Graf 26. Věková diskriminace.

Pro úplnost jsme vlastní zkušenost s věkovou diskriminací respondentů znázornili graficky pro všechny věkové kategorie. Z grafu je patrné, že s narůstajícím věkem se zvyšuje i počet respondentů, kteří se domnívají, že byli diskriminováni kvůli svému věku. Věková

kategorie 51-60 let zaznamenala nižší procentuální podíl respondentů než jí předcházející věková kategorie 41-50 let.

Nyní budeme ověřovat hypotézu.

Věková kategorie	Věk. diskriminace		Σ
	Ano	Ne	
15-20	4 (9,81)	22 (16,19)	26
21-30	4 (5,66)	11 (9,34)	15
31-40	7 (8,68)	16 (14,32)	23
41-50	9 (9,06)	15 (14,94)	24
51-60	9 (9,43)	16 (15,57)	25
61-70	11 (7,55)	9 (12,45)	20
71-80	9 (5,66)	6 (9,34)	15
81-90; 91 a více	7 (4,15)	4 (6,85)	11
Σ	60	99	159

Tabulka 2. Kontingenční tabulka č. 1.

Vzhledem k tomu, že více než 20% polí kontingenční tabulky mělo počet očekávaných četností menších než 5, byly spojeny věkové kategorie 81 – 90 a 91 a více let. Po dosazení do vzorce $X^2 = (P-O)^2 / O$ vychází testové kritérium **15,703**. Počet stupňů volnosti $f = (r-1) \cdot (s-1)$ činí 7. Pro vypočítaný počet stupňů volnosti a pro zvolenou hladinu významnosti 0,05 nalezneme ve statistických tabulkách kritickou hodnotu testového kritéria $X^2_{0,05}(7) = \mathbf{14,067} < \mathbf{15,703}$. Po srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjišťujeme, že vypočítaná hodnota je vyšší, a proto odmítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní. Ta tedy zní:

H_A : V četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k věkové kategorii respondentů, jsou rozdíly.

Mezi vlastní zkušeností s věkovou diskriminací a věkovou kategorií respondentů byla prokázána statisticky významná souvislost.

Hypotéza H1 byla potvrzena.

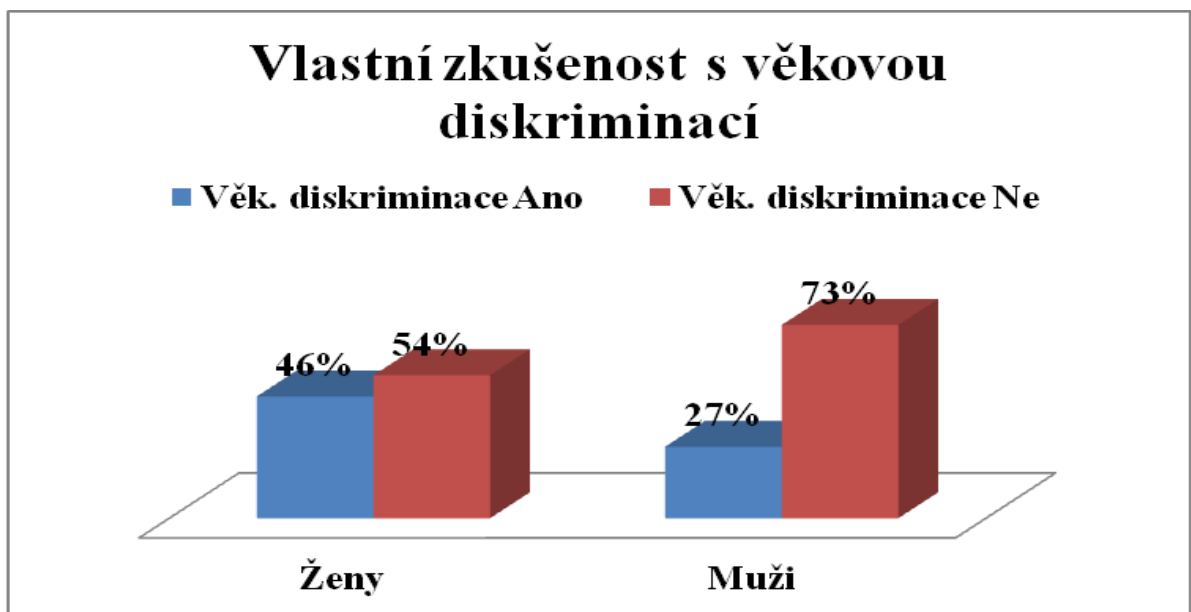
4B Specifická výzkumná otázka: Existuje souvislost mezi četností vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a pohlavím respondentů?

H₂: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v četnosti vlastní zkušenosti s diskriminací vzhledem k pohlaví respondentů.

H₀: V četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k pohlaví respondentů, nejsou rozdíly.

H_A: V četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k pohlaví respondentů, jsou rozdíly.

U této hypotézy vycházíme z dotazníkových otázek č. 3 a 6. Zjišťuje, zda je vztah mezi vlastní zkušeností s věkovou diskriminací a pohlavím respondentů.

Graf 27. Vlastní zkušenost s věkovou diskriminací.

Z grafu je patrné, že u žen byly zjištěny vyšší hodnoty v odpovědi ano než u mužů.

Nyní budeme ověřovat hypotézu.

Pohlaví	Věk. diskriminace		Σ
	Ano	Ne	
Ženy	41	48	89
Muži	19	51	70
Σ	60	99	159

Tabulka 3. Kontingenční tabulka č. 2.

V tomto případě jsme data zaznamenali do čtyřpolní tabulky (s dvěma řádky a dvěma sloupci), která se používá, když proměnné (jevy), mezi kterými máme ověřovat vztah, mohou nabývat pouze dvou alternativních kvalit. (Chráška, 2007, s. 82). Po dosazení do vzorce $\chi^2 = \frac{(ad-bc)^2}{(a+b)(a+c)(b+d)(c+d)} \cdot n$ vychází testové kritérium **5,972**. Počet stupňů

volnosti $f = (r-1) \cdot (s-1)$ činí 1. Pro vypočítaný počet stupňů volnosti a pro zvolenou hladinu významnosti 0,05 nalezneme ve statistických tabulkách kritickou hodnotu testového kritéria $X^2_{0,05}(1) = 3,841 < 5,972$. Po srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjišťujeme, že vypočítaná hodnota je vyšší, a proto odmítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní. Ta tedy zní:

H_A : V četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k pohlaví respondentů, jsou rozdíly.

Mezi vlastní zkušeností s věkovou diskriminací a pohlavím respondentů byla prokázána statisticky významná souvislost.

Hypotéza H2 byla potvrzena.

Dále jsme se respondentů pro doplnění v dotazníkové otázce č. 7 ptali, kde k věkové diskriminaci došlo. Zjištěné údaje jsou shrnuty v tabulce.

Kde	Absolutní četnost	Relativní četnost
V zaměstnání	29	48%
Ve škole	3	5%
U lékaře	12	20%
V rodině	9	15%
Na jiném místě - v MHD	7	12%
Σ	60	100%

Tabulka 4. Kde dochází k věkové diskriminaci.

5. Jak je vnímán počátek stáří a jaký mají respondenti názor na péči o stárnoucí rodiče?

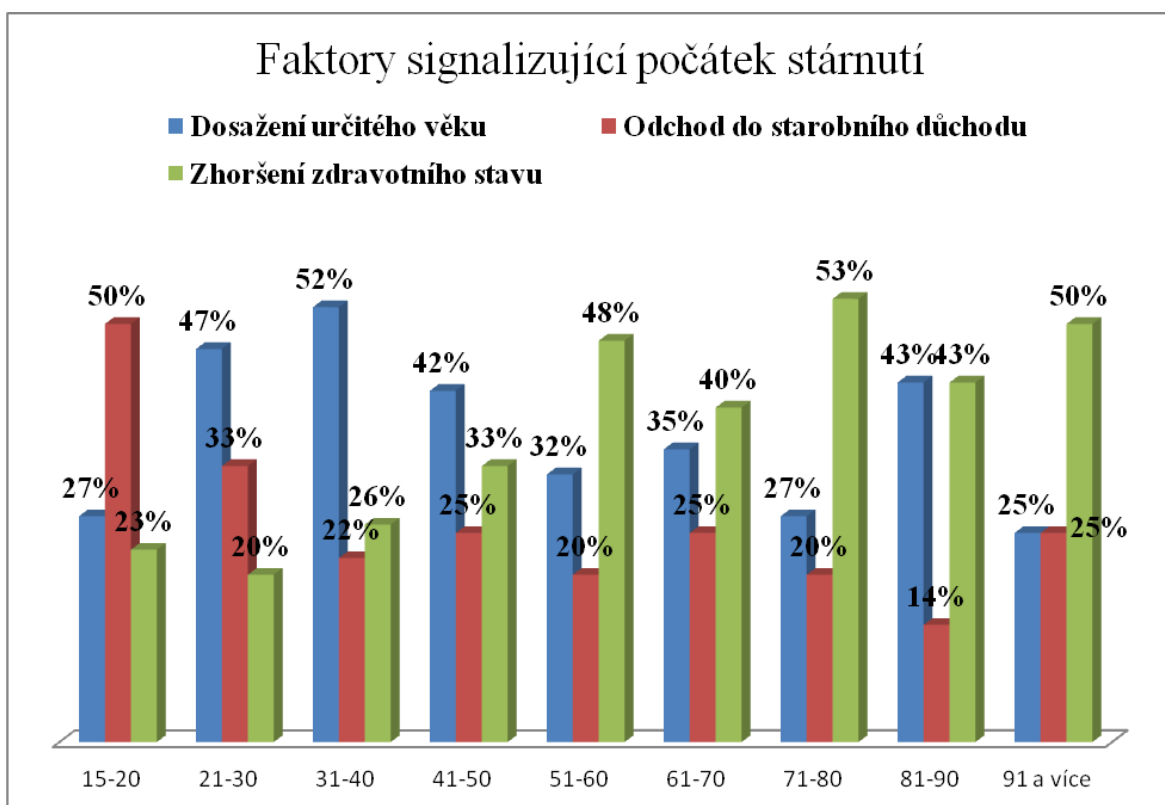
5A Specifická výzkumná otázka: Liší se názory na faktory, které signalizují počátek stáří vzhledem k věkové kategorii respondentů?

H_3 : Předpokládáme, že neexistují statisticky významné rozdíly v tom, kterými faktory respondenti posuzují začátek stáří vzhledem k jejich věkové kategorii.

H_0 : V názorech na faktory, které signalizují počátek stáří vzhledem k věkové kategorii respondentů, nejsou rozdíly.

H_A : V názorech na faktory, které signalizují počátek stáří vzhledem k věkové kategorii respondentů, jsou rozdíly.

U této hypotézy vycházíme z dotazníkových otázek č. 1 a 8. Zjišťuje, zda je vztah mezi zkušeností s věkovou diskriminací a pohlavím respondentů.

Graf 28. Faktory signalizující počátek stárnutí.

Zjištěná data všech kategorií jsme pro lepší přehlednost zanesli do grafu. Respondenti nejmladší věkové kategorie považují nejčastěji za faktor, který signalizuje stáří odchod do důchodu. Nejčastější odpovědí respondentů nejstarší věkové kategorie je faktor zhoršení zdravotního stavu.

Následně budeme ověřovat hypotézu.

Věková kategorie	Faktory signalizující počátek stáří			Σ
	Dosažení určitého věku	Odchod do starobního důchodu	Zhoršení zdravotního stavu	
15-20	7 (9,65)	13 (7,19)	6 (9,16)	26
21-30; 31-40	19 (14,1)	10 (10,52)	9 (13,38)	38
41-50	10 (8,91)	6 (6,64)	8 (8,45)	24
51-60	8 (9,27)	5 (6,92)	12 (8,81)	25
61-70	7 (7,42)	5 (5,53)	8(7,05)	20
71-80	4 (5,57)	3 (4,15)	8 (5,28)	15
81-90; 91 a více	4 (4,08)	2 (3,05)	5 (3,87)	11
Σ	59	44	56	159

Tabulka 5. Kontingenční tabulka č. 3.

Vzhledem k tomu, že více než 20% polí kontingenční tabulky mělo počet očekávaných četností menších než 5, byly spojeny věkové kategorie 21-30 a 31-40, kategorie 81 – 90 a 91 a více let. Po dosazení do vzorce $X^2 = (P-O)^2 / O$ vychází testové kritérium **14,814**. Počet stupňů volnosti $f = (r-1) \cdot (s-1)$ činí 12. Pro vypočítaný počet stupňů volnosti a pro zvolenou hladinu významnosti 0,05 nalezneme ve statistických tabulkách kritickou hodnotu testového kritéria $X^2_{0,05}(12) = \mathbf{21,026} > \mathbf{14,814}$. Po srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjišťujeme, že vypočítaná hodnota je nižší, a proto přijímáme nulovou hypotézu. Ta tedy zní:

H_0 : V názorech na faktory, které signalizují počátek stáří vzhledem k věkové kategorii respondentů, nejsou rozdíly.

Mezi názory na faktory, které signalizují stáří a věkovou kategorií respondentů, nebyla prokázána statisticky významná souvislost.

Hypotéza H3 byla potvrzena.

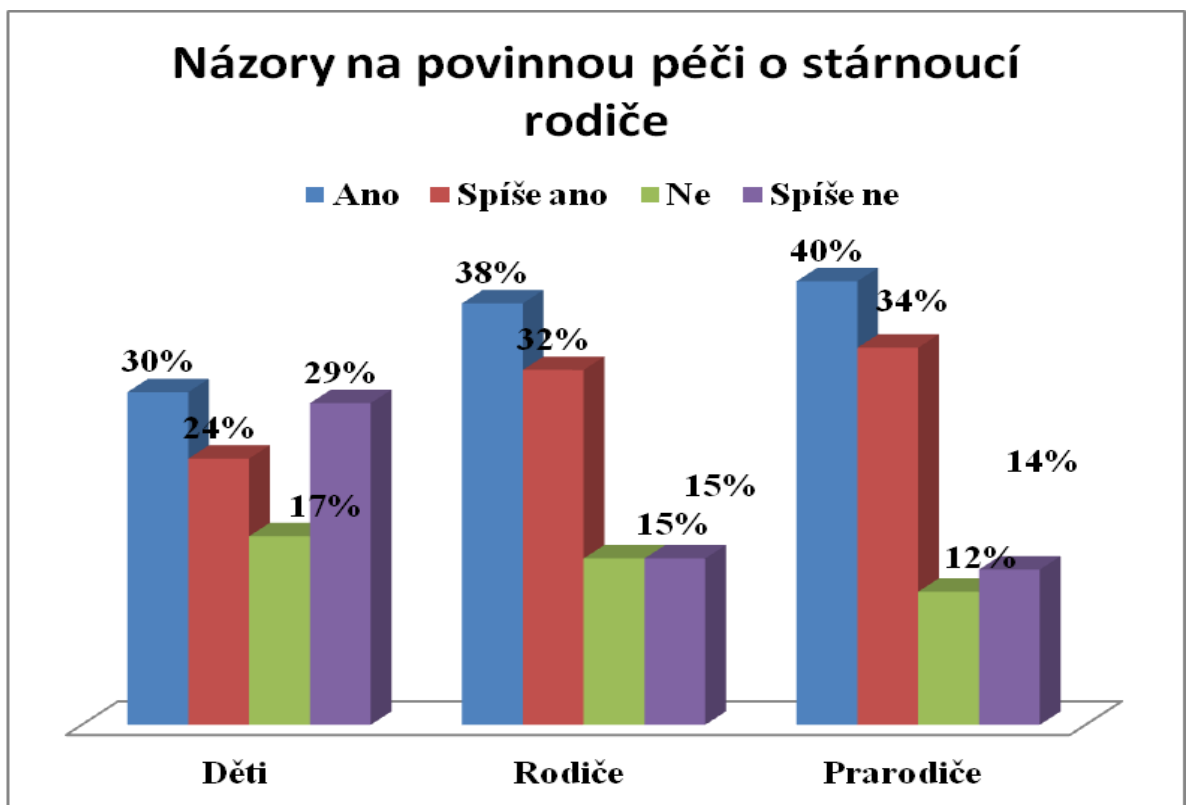
5B Specifická výzkumná otázka: Jaký mají respondenti názor na povinnou péči dospělých dětí o své stárnoucí rodiče vzhledem k příslušnosti ke generaci?

H_4 : Předpokládáme, že neexistují statisticky významné rozdíly v názorech na povinnou péči dospělých dětí o své stárnoucí rodiče vzhledem ke generaci respondentů.

H_0 : V názorech respondentů na povinnou péči dospělých dětí o stárnoucí rodiče vzhledem k příslušnosti ke generaci, nejsou rozdíly.

H_A : V názorech respondentů na povinnou péči dospělých dětí o stárnoucí rodiče vzhledem k příslušnosti ke generaci, jsou rozdíly.

U této hypotézy vycházíme z dotazníkových otázek č. 2 a 9. Zjišťuje, zda je vztah mezi názorem na povinnou péči dětí o své stárnoucí rodiče a generační příslušností respondentů.

Graf 29. Názory na povinnou péči o stárnoucí rodiče

Z grafu vyplývá, že ve všech sledovaných generacích je nejčastější odpovědí *ano*. Tedy, že by dospělé děti měly povinně pečovat o své stárnoucí rodiče. U kategorie dětí jsou velmi vyrovnané odpovědi *ano* a *spíše ne*. V generaci rodičů jsme zaznamenali totožné procentuální hodnoty u odpovědi *ne* a *spíše ne*. Stejně odpovědi jsou velmi vyrovnané i u generace prarodičů.

Nyní budeme ověřovat hypotézu.

Generace	Povinná péče dětí o své stárnoucí rodiče				Σ
	Ano	Spíše ano	Ne	Spíše ne	
Děti	12 (14,96)	10 (12,64)	7 (5,93)	12 (7,48)	41
Rodiče	20 (19,33)	17 (16,33)	8 (7,67)	8 (9,67)	53
Prarodiče	26 (23,71)	22 (20,03)	8 (9,4)	9 (11,86)	65
Σ	58	49	23	29	159

Tabulka 6. Kontingenční tabulka č. 4.

Po dosazení do vzorce $X^2 = (P-O)^2 / O$ vychází testové kritérium **5,728**. Počet stupňů volnosti $f = (r-1) \cdot (s-1)$ činí 6. Pro vypočítaný počet stupňů volnosti a pro zvolenou hladinu významnosti 0,05 nalezneme ve statistických tabulkách kritickou hodnotu testového kritéria $X^2_{0,05}(6) = 12,592 > 5,728$. Po srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjišťujeme, že vypočítaná hodnota je nižší, a proto přijímáme nulovou hypotézu. Ta tedy zní:

H_0 : V názorech respondentů na povinnou péči dospělých dětí o stárnoucí rodiče vzhledem k příslušnosti ke generaci, nejsou rozdíly.

Mezi názory respondentů na povinnou péči dospělých dětí o stárnoucí rodiče a příslušností ke generaci, nebyla prokázána statisticky významná souvislost.

Hypotéza H4 byla potvrzena.

6. Mají respondenti, kteří mezigenerační kurz dosud nenavštívili, zájem o účast v kurzu?

6A Specifická výzkumná otázka: Existuje souvislost mezi zájmem o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří kurz dosud nenavštívili a pohlavím respondentů?

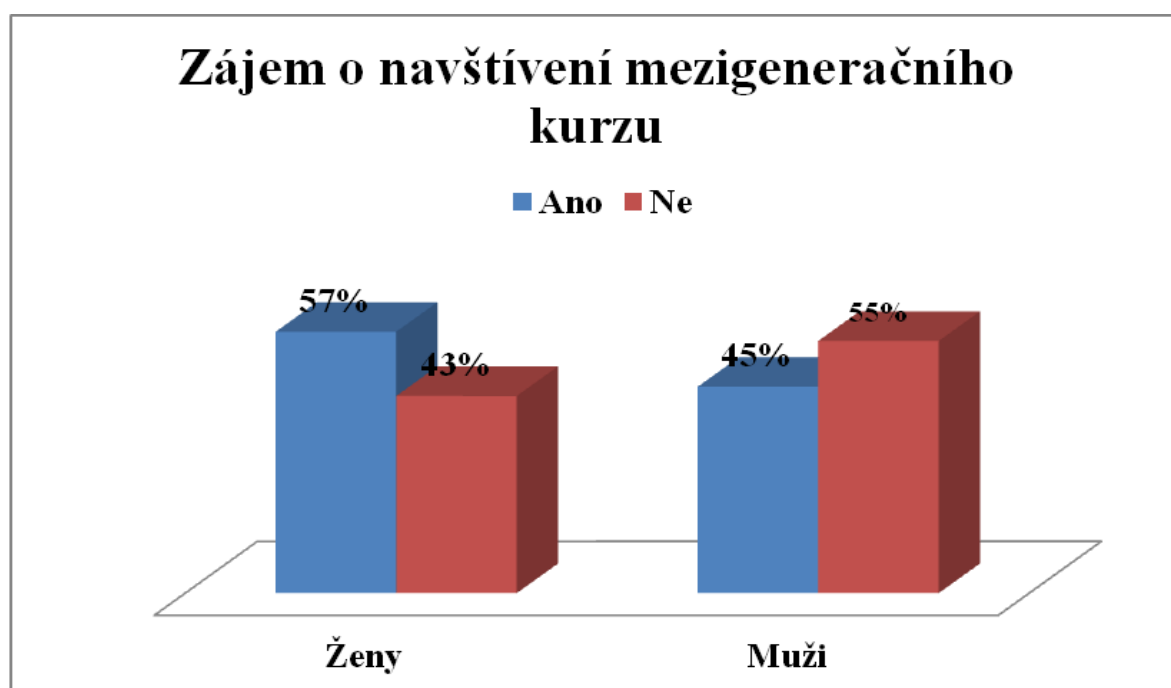
H_5 : Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří kurz dosud nenavštívili vzhledem k pohlaví respondentů.

H_0 : V zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří se kurzu dosud neúčastnili vzhledem k pohlaví respondentů, nejsou rozdíly.

H_A: V zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří se kurzu dosud neúčastnili vzhledem k pohlaví respondentů, jsou rozdíly.

V dotazníkové otázce č. 10 jsme nejdříve zjišťovali, zda respondenti někdy navštívili mezigenerační kurz. Respondentů, kteří na tuto otázku odpověděli *ne*, jsme se dále v dotazníkové otázce č. 11 ptali, zda by v budoucnosti měli zájem o účast v kurzu. Zde budeme tedy vyhodnocovat data jen těch respondentů, kteří mezigenerační kurz dosud nenavštívili.

U této hypotézy vycházíme z dotazníkových otázek č. 3 a 11. Zjišťuje, zda je vztah mezi zájmem o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří se kurzu dosud neúčastnili a pohlavím respondentů.

Graf 30. Zájem o navštívení mezigeneračního kurzu.

Z grafu je patrné, že respondenti z řad žen mají větší zájem o navštívení mezigeneračního kurzu než muži.

Dále budeme ověřovat hypotézu.

Pohlaví	Zájem o mezigenerační kurz		Σ
	Ano	Ne	
Ženy	39	29	68
Muži	27	33	60
Σ	66	62	128

Tabulka 7. Kontingenční tabulka č. 5.

Data jsme zaznamenali do čtyřpolní tabulky. Po dosazení do vzorce

$$\chi^2 = \frac{(ad - bc)^2}{(a+b)(a+c)(b+d)(c+d)} \cdot n$$

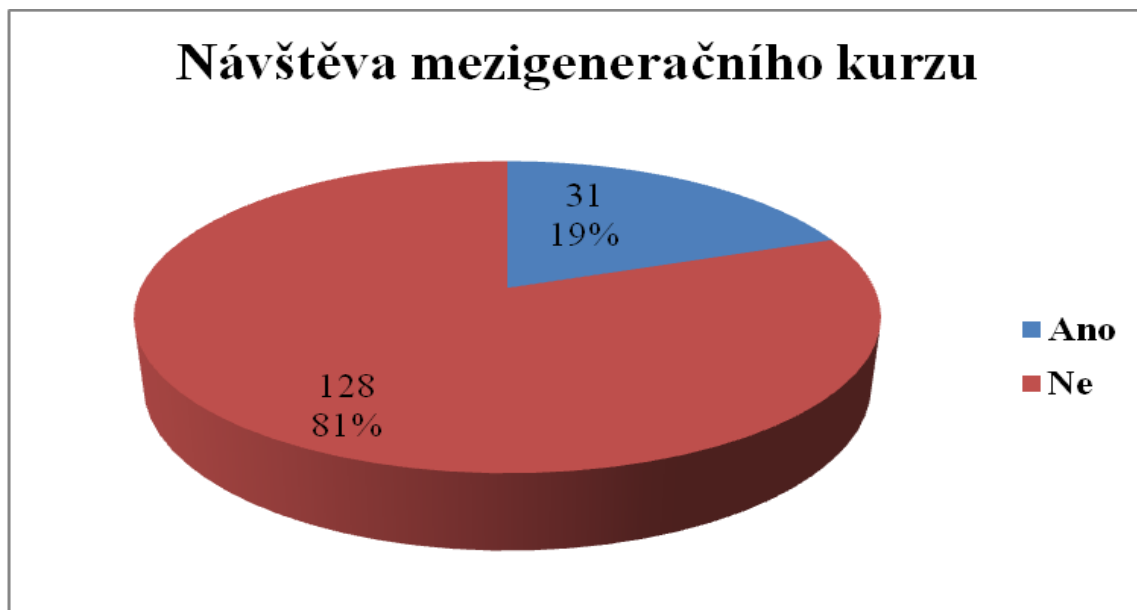
vychází testové kritérium **1,947**. Počet stupňů volnosti $f = (r - 1) \cdot (s - 1)$ činí 1. Pro vypočítaný počet stupňů volnosti a pro zvolenou hladinu významnosti 0,05 nalezneme ve statistických tabulkách kritickou hodnotu testového kritéria $X^2_{0,05}(1) = 3,841 > 1,947$. Po srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjišťujeme, že vypočítaná hodnota je nižší, a proto nezamítáme nulovou hypotézu. Ta tedy zní: H_0 : V zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří se kurzu dosud neúčastnili vzhledem k pohlaví respondentů, nejsou rozdíly.

V zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří se kurzu dosud nezúčastnili, nebyla vzhledem k pohlaví respondentů prokázána statisticky významná souvislost.

Hypotéza H5 nebyla potvrzena.

Pro úplnost na tomto místě uvedeme návštěvnost mezigeneračních kurzů respondenty. Údaje byly zjištěny v dotazníkové otázce č. 10, kde byli respondenti tázáni, zda někdy navštívili mezigenerační kurz.

Pro úplnost na tomto místě uvedeme návštěvnost mezigeneračních kurzů respondenty. Údaje byly zjištěny v dotazníkové otázce č. 10, kde byli respondenti tázáni, zda někdy navštívili mezigenerační kurz.

Graf 31. Návštěva mezigeneračního kurzu.

Z grafu vyplývá, že 81% respondentů mezigenerační kurz dosud nenavštívila.

5.4 Shrnutí výsledků výzkumu a interpretace dat

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jak příslušníci jednotlivých generací vnímají své vzájemné vztahy. Dále jsme zjišťovali, jak probíhá mezigenerační učení a vzájemná pomoc v rodinách. Objasňovali jsme, zda mají respondenti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a jak vnímají stáří. Zjišťovali jsme, jestli mají respondenti zájem o mezigenerační kurzy.

Na začátku výzkumu byly stanoveny výzkumné otázky. Formulovali jsme hypotézy.

První výzkumnou otázkou jsme zjišťovali, zda jsou příslušníci jednotlivých generací spokojeni s mezigeneračními vztahy v jejich rodinách. Od respondentů generace dětí (vnoučat) jsme zjišťovali, jak jsou spokojeni se vztahy, které mají se svými rodiči a prarodiči. U generace rodičů jsme se zajímali o to, jak jsou spokojeni se vztahy se svými dětmi a rodiči a generace prarodičů odpovídala na otázky, kde jsme zjišťovali jejich spokojenost se vztahy, které mají se svými dětmi a vnoučaty. Ve všech třech sledovaných generacích jsme zjistili nadpoloviční většinu pozitivních odpovědí, tedy spokojenost

se vztahy. Součtem odpovědí *ano/spíše ano* se zjištěné četnosti odpovědí pohybují v rozmezí 66% - 73% spokojených a spíše spokojených respondentů. Nejsou zde tedy patrné velké rozdíly. Největší spokojenost vyjádřili respondenti generace dětí (vnoučat) se svými prarodiči, součtem odpovědí *ano* a *spíše ano* (58% a 15% respondentů) jsme se dostali k počtu 73% odpovědí, které můžeme charakterizovat jako pozitivní. Vidovičová, Rabušic (2003, s. 45) příkládají dobrým mezigeneračním vztahům v rodině mezi vnoučaty a prarodiči velký význam, protože vztahy, které jsou mezi těmito generacemi vypěstované v rodině, do značné míry ovlivňují i vztahy k jiným lidem mimo rodinu. „*Ve svém důsledku to pak vede k lepší kooperaci mezi generací osob mladších a generací seniorů v celé společnosti.*“ O 2% nižší celkovou spokojenost (rovněž součtem odpovědí *ano* a *spíše ano*) vyjádřila skupina dětí (vnoučat) se vztahy, které mají se svými rodiči. Dle Langmeiera, Krejčířové (2006, s. 153) bývá dospívání provázáno revoltou proti rodičům, jejich kritikou, vytýkáním skutečných nebo vymyšlených nedostatků, nepřejí si přílišnou kontrolu. Ze strany adolescentů dochází ke zveličování generačních rozdílů v chování, názorech, postojích, zájmech i hodnotách. Přes všechnu kritiku si dospívající za normální okolností udržují s rodiči pozitivní vztahy. Náš výzkum existenci pozitivní vztahů u sledovaných respondentů potvrzuje.

Nejnižší spokojenost jsme zaznamenali u respondentů generace rodičů k jejich rodičům opět součtem odpovědí *ano* a *spíše ano* jsme zjistili počet 66% respondentů. Dle Langmeiera, Krejčířové (2006, s. 201) mívá střední generace obvykle objektivnější pohled na vlastní rodiče, než tomu bylo dříve, jsou přijímáni realisticky se všemi dobrými i zápornými stránkami. Vysoký počet zjištěných pozitivních údajů nás překvapil. Přesto, že je kvalita mezigeneračních vztahů v dnešních rodinách často kritizována, jsme u sledovaných respondentů zjistili, že jsou se vztahy většinou spokojeni.

Druhá výzkumná otázka byla zaměřena na zjištění, jaké zkušenosti mají příslušníci jednotlivých generací s jinými generacemi a jak tyto generace charakterizují. Zde jsme se zaměřili na tři oblasti. První oblast zjišťovala, jaké charakteristiky si respondenti jednotlivých generací vybaví ve spojení s příslušníky jiných generací. **Generace dětí (vnoučat)** byla tázána na generaci seniorů. Nejvíce respondentů má seniory spojeno s charakteristikou nemoci (29%), následují laskavost (19%), zkušenost (17%), moudrost a pomalost shodný počet (15%), ostatní respondenti (5%) zvolili možnost jiná – špatná nálada, nemohoucnost. Od respondentů **generace prarodičů** jsme zjišťovali,

jaká charakteristika se jim vybaví ve spojení s mládeží. Nejvíce respondentů má mládež spojeno s charakteristikou pomoci (28%), následují vulgárnost (23%), lhostejnost (21%), ochota (17%), laskavost (5%) a 6% respondentů si vybralo možnost jiná odpověď a doplnili podle vlastního uvážení tyto charakteristiky – netolerance, budoucnost, přílišné sebevědomí a neohleduplnost. Respondentů z řad **generace rodičů** jsme se ptali na charakteristiky mládeže i seniorů. Nejdříve shrneme charakteristiky mládeže. Nejvíce respondentů má mládež spojeno s charakteristikou lhostejnost (36%), následují vulgárnost (30%), pomoc (17%), ochota (9%), laskavost (2%) a 6% respondentů si vybralo možnost jiná odpověď a doplnili charakteristiku podle vlastního uvážení – neochota, nezkušenost, netolerance. Charakteristiky seniorů jsou následující. Nejvíce respondentů se vyslovilo pro charakteristiku zkušenost (38%), následují nemoc (21%), moudrost (17%), pomalost (11%), laskavost (6%), 7% respondentů vybralo možnost jiná odpověď – bezmocnost, ochota, sebestřednost, zapomnětlivost. Palmore (1990) uvedl, že pojem nemoc je jedním z předsudků, které mají vliv na vznik ageismu. Je rozšířen názor, že nemoc představuje velmi vážný problém pro převážnou část lidí nad 65 let, z toho důvodu musí trávit mnoho času na lůžku a nemohou se zapojit do běžných činností, mají akutnější nemoci než mladší generace, jsou unaveni, často jsou odkázáni na ústavní péči, která je dlouhodobá. (Palmore, 1990 cit. podle Tošnerová, 2002, s. 7)

Druhá oblast byla zaměřena na zjištění, jaké celkové zkušenosti mají respondenti s příslušníky jiných generací. Respondenti **generace dětí (vnoučat)** uvedli pozitivní zkušenosti se seniory v 66 % případů (34% odpovědi *pozitivní* a 32% *spíše pozitivní*). Respondenti **generace prarodičů** uvedli pozitivní zkušenosti s mladými lidmi v 57 % případů (20% odpověď *pozitivní* a 37% *spíše pozitivní*). Respondenti **generace rodičů** uvedli pozitivní zkušenosti s mladými lidmi v 68 % případů (26% odpověď *pozitivní* a 42% *spíše pozitivní*). Zkušenosti s generací seniorů jsou pozitivní u 72 % respondentů (36% odpověď *pozitivní* a 36% *spíše pozitivní*).

Třetí oblast byla zaměřena na mezigenerační konflikty. Jirásková a kol. (2005, s. 26) uvádí, že mezigenerační konflikty patří společně s manželskými problémy k nejčastějším sporům mezi lidmi. Mnoho z těchto konfliktů by však jistě vzniklo, i kdyby jejich účastníky byli vrstevníci. Jádru sporu může vyplývat například z rozdílnosti povah a nemusí tedy vůbec souviset se zařazením do určité věkové kategorie přesto, že se jedná o spor mezi lidmi jiných generací. Nejčastější příčinou konfliktů je předpojatost generací vůči sobě navzájem,

ulpívání na různých kliše, pokřivených názorech a předsudcích, které jsou brány jako jediná pravda.

Respondentů **generace dětí (vnoučat)** jsme se ptali, zda měli v poslední době konflikt se seniorem. 68% respondentů uvedlo, že konflikt nemělo. Od respondentů **generace prarodičů** jsme zjišťovali, zda měli konflikt s mladým člověkem, 66% respondentů konflikt nemělo. Respondenti z **generace rodičů** neměli konflikt s mladým člověkem v 62% případů a se seniorem v 72% případů. Zjištěná data ukazují, že zřetelně převládá počet respondentů, kteří konflikt neměli.

Třetí výzkumná otázka zjišťovala, jak v rodině probíhá mezigenerační učení a vzájemná mezigenerační pomoc. Respondentů všech generací jsme se ptali, od koho v rodině se v současnosti nejvíce učí. Respondenti z **generace dětí (vnoučat)** uvedli nejčastější odpověď *od rodičů i prarodičů*. Respondenti **generace rodičů** se nejčastěji učí *od dětí i rodičů* a respondenti generace prarodičů se nejčastěji učí *od svých dětí i vnoučat*.

Z výstupu výzkumného projektu „*Mezigenerační učení: děti, rodiče a prarodiče v neformálním vzdělávání a v informálním učení*“ vyplývá, že generace dětí a generace rodičů se nejvíce učí od více generací. Generace prarodičů se nejvíce učí od mladší generace. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2010, s. 142)

Dále jsme zjišťovali, kterému učení respondenti přiřkládají největší význam pro svůj život. Zda tomu co se naučili *ve škole, v rodině* nebo *ve škole i v rodině*. Všechny tři generace respondentů shodně uvedli, že největší význam pro jejich život má učení *ve škole i v rodině*.

Zjišťovali jsme, jak v rodinách probíhá vzájemná mezigenerační pomoc. Uvedeme zde odpovědi s největší četností. Respondenti z **generace dětí (vnoučat)** se domnívají, že dostávají víc od rodičů i od prarodičů, než sami dávají. Respondenti z **generace rodičů** dávají víc svým dětem i prarodičům, než sami dostávají. Respondenti z **generace prarodičů** uvádí, že dostávají víc od svých dětí a dávají víc svým vnoučatům.

Čtvrtá výzkumná otázka byla zaměřena na věkovou diskriminaci. Zjišťovali jsme, zda věková diskriminace souvisí s demografickými faktory. Byly formulovány hypotézy H1 a H2:

H1: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v četnosti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací vzhledem k věkové kategorii respondentů.

Mezi vlastní zkušeností s věkovou diskriminací a věkovou kategorií respondentů byla prokázána statisticky významná souvislost. Hypotéza H1 byla potvrzena.

H2: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v četnosti vlastní zkušenosti s diskriminací vzhledem k pohlaví respondentů.

Mezi vlastní zkušeností s věkovou diskriminací a pohlavím respondentů byla prokázána statisticky významná souvislost. Hypotéza H2 byla potvrzena.

Ze získaných dat je patrné, že se zvyšujícím se věkem stoupá i věková diskriminace. Zmíníme zde krajní zjištěné hodnoty. Nejmenší hodnoty byly zaznamenány u věkové skupiny **15-20 let**, zde se domnívá 15% respondentů, že je někdo diskriminoval kvůli věku. V nejstarší věkové skupině **91 a více let** jsme zaznamenali 75% respondentů, kteří se domnívají, že byli diskriminováni kvůli věku. Z výzkumu *Senioři 2002*, vyplývá, že se starší lidé setkávají s ageismem především při kontaktu s cizími lidmi v rámci společenského života. Zřejmě z tohoto důvodu v sociální interakci rozlišují společnost cizích a důvěrně známých lidí. Zatímco společnost cizích je zdrojem ageismu, společnost blízkých a významných osob je vnímána jako zdroj opory proti němu. (Sýkorová, 2007, s. 67-68)

Rozdíl jsme zaznamenali i ve srovnání mezi muži a ženami, kde se 46% žen domnívá, že byly diskriminovány kvůli svému věku. V mužské kategorii je to 27% respondentů.

V souvislosti s věkovou diskriminací jsme od respondentů dále zjišťovali, kde se s ní setkali. Nejčastější odpovědí (48% respondentů) bylo v zaměstnání, dále u lékaře (20% respondentů), v rodině (15% respondentů), v MHD (12% respondentů), ve škole (5% respondentů).

Pátá výzkumná otázka zjišťovala, jak je vnímán počátek stáří a jaký mají respondenti názor na péči o stárnoucí rodiče. Byly formulovány hypotézy H3, H4:

H3: Předpokládáme, že neexistují statisticky významné rozdíly v tom, kterými faktory respondenti posuzují začátek stáří vzhledem k jejich věkové kategorii.

Respondenti vybírali mezi faktory: dosažení určitého věku, odchod do důchodu a zhoršení zdravotního stavu. Mezi názory na faktory, které signalizují stáří a věkovou kategorií

respondentů, nebyla prokázána statisticky významná souvislost. Hypotéza H3 byla potvrzena.

U nejmladší věkové kategorie **15-20 let** dominoval u 50 % respondentů faktor *odchod do důchodu*. U ostatních věkových kategorií patřil k nejčastějším buď faktor *dosažení věku*, nebo *zhoršení zdravotního stavu*. Věková kategorie respondentů **21-40 let** považuje za faktor signalizující počátek stárnutí ve 47 % případů *dosažení určitého věku*, u věkové kategorie **31-40 let** je tento faktor zastoupen u 52 % respondentů, u věkové kategorie **41-50 let** u 42 % respondentů. U respondentů věkové kategorie **51-60 let** je nejčastějším zmiňovaným faktorem *zhoršení zdravotního stavu* a to u 48 % respondentů, u věkové kategorie **61-70 let** tento faktor zvolilo 40 % respondentů, u věkové kategorie respondentů **71-80 let** jej uvedlo 53% respondentů. U věkové kategorie respondentů **81-90 let** jsme zaznamenali shodný počet odpovědí u faktorů *dosažení určitého věku* a *zhoršení zdravotního stavu* a to u 43 % respondentů. Respondenti patřící do nejstarší věkové kategorie **91 a více let** zvolili v 50 % případů faktor *zhoršení zdravotního stavu*.

V několika výzkumech (Senioři 50+, 1996; Život ve stáří, 2002; Ageismus 2003) byla respondentům položena otázka, zda je možné definovat stáří věkem. Dosud bylo potvrzeno, že zhruba čtvrtina až třetina naší populace s tímto výrokiem souhlasí. Ve výzkumu PPA II – ČR byl věk definován 60% respondentů jako jeden z hlavní faktorů pro určení stáří. (Vidovičová, Rabušic, 2005, s. 15-16)

Z výzkumu Senioři 2002, vyplývá, že začátek stáří není respondenty střední generace posuzován podle věku jako u výše zmíněných výzkumů, ale zdravotním stavem, únavou a slábnutím fyzické kondice. (Sýkorová, 2007, s. 64)

H4: Předpokládáme, že neexistují statisticky významné rozdíly v názorech na povinnou péči dospělých dětí o své stárnoucí rodiče vzhledem ke generaci respondentů.

Mezi názory respondentů na povinnou péči dospělých dětí o stárnoucí rodiče a příslušností ke generaci, nebyla prokázána statisticky významná souvislost. Hypotéza H4 byla potvrzena.

U všech tří sledovaných generací získala největší počet odpovědí možnost *ano*, tedy, že je povinností dospělých dětí pečovat o své stárnoucí rodiče. V **generaci dětí (vnoučat)**

tuto možnost zvolilo 30% respondentů, v **generaci rodičů** ji uvedlo 38% respondentů a v **generaci prarodičů** 40% respondentů. Druhou nejčastější odpovědí byla možnost *spíše ano*. V **generaci dětí (vnoučat)** tuto možnost zvolilo 24% respondentů, v **generaci rodičů** ji uvedlo 32% respondentů a v generaci prarodičů 34% respondentů.

V České republice uvádí 80% populace, že je povinností dospělých dětí postarat se o své stárnoucí rodiče. Z reprezentativního výzkumu vyplývá, že více než polovina osob starších 60 let, kteří se sami o sebe nedokážou postarat, uvádí, že se jim od svých dětí dostává pravidelné pomoci, u 31% z nich je tato pomoc každodenní. Podobné procento seniorů pravidelně vypomáhá svou prací i materiálně svým dětem. Panuje zde výrazná genderová nevyrovnanost, neboť tři čtvrtiny osob poskytujících péči tvoří ženy, nejčastěji pomáhají dospělé dcery 33%. (Novák, 2014, s. 15)

Poslední šestá výzkumná otázka zjišťovala, zda mají respondenti, kteří dosud nenavštívili mezigenerační kurz, zájem o účast v kurzu. Nejdříve jsme se ptali, zda respondenti již navštívili nějaký mezigenerační kurz. Bylo zjištěno, že se mezigeneračního kurzu dosud zúčastnilo 19% respondentů. Zbývajících 81% respondentů jsme se ptali, zda mají zájem kurz v budoucnosti navštívit.

Byla formulována hypotéza:

H5: Předpokládáme, že existují statisticky významné rozdíly v zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří kurz dosud nenavštívili vzhledem k pohlaví respondentů.

V zájmu o účast v mezigeneračním kurzu respondentů, kteří se kurzu dosud nezúčastnili, nebyla vzhledem k pohlaví respondentů prokázána statisticky významná souvislost. Hypotéza H5 nebyla potvrzena.

Bylo zjištěno, že zájem o účast v kurzu mělo 57% žen a 45% mužů, kteří se mezigeneračních kurzů doposud nezúčastnili.

ZÁVĚR

Tématem diplomové práce byly Vztahy mezi generacemi a význam mezigeneračního učení v současné české společnosti. Problematika mezigeneračních vztahů je ve společnosti často diskutovaným tématem a je mu věnována velká pozornost. Jedná se tedy o aktuální a zároveň nadčasové téma.

Cílem diplomové práce bylo podat ucelený přehled o problematice mezigeneračních vztahů. Dále zjistit a popsat, jakou roli hraje v dnešní společnosti mezigenerační učení, seznámit s příklady dobré praxe. S tématem úzce souvisí i významné změny demografické struktury populace spojené s jejím stárnutím.

V teoretické části práce jsme se v první kapitole věnovali mezigeneračnímu soužití v rodině. Popsali jsme, jak probíhalo mezigenerační soužití v různých historických etapách, složení rodin a domácností i změny, které se v jednotlivých obdobích udály. Zaměřili jsme se i na současné mezigenerační soužití, představili jsme Národní koncepci rodinné politiky, která zdůrazňuje rodinnou soudržnost jako hlavní předpoklad pro existenci soudržné společnosti a dobrých mezigeneračních vztahů. Dále jsme se věnovali mezigeneračním rozdílům z pohledu vývojové psychologie. Zaměřili jsme se na vývojové etapy od adolescence po stáří. Popsali jsme důležité mezníky, specifické potřeby a zájmy, vývojové úkoly, změny v chování i prožívání, které jsou charakteristické pro jednotlivá období v životě jedince. Cílem bylo poukázat na rozdíly, které jsou mezi jednotlivými generacemi. Pozornost jsme věnovali mezigenerační solidaritě střední generace tzv. sendvičové generace. Poukázali jsme na to, že být vícegeneračním pečovatelem klade na jedince vysoké nároky, musí zabezpečit odlišné potřeby obou stran dětí i stárnoucích rodičů. Z reprezentativních výzkumů vyplývá, že více než polovina osob starších šedesáti let, kteří se o sebe nedokážou postarat bez pomoci jiných, uvádí, že se jim od svých dětí dostává pravidelné pomoci. V druhé kapitole jsme se zaměřili na mezigenerační konflikty, které společně s manželskými problémy, patří k nejčastějším sporům mezi lidmi. Konflikty jsme klasifikovali podle extrémní dominance určité psychologické charakteristiky. Objasnili jsme pojem ageismus a popsali jeho znaky. Shrnuli jsme předsudky, které mají vliv na vznik ageismu. Pozornost jsme zaměřili i na demografické stárnutí populace. Počet osob starších šedesáti let neustále narůstá a zároveň se zhoršuje početní nepoměr mezi ekonomicky aktivními lidmi a těmi, kdo jsou ve věku postaktivním. Tento stav vyvolává obavu z možné krize důchodových systémů, vyostřování mezigeneračních vztahů

a demografickou paniku, jejímž zdrojem je předpoklad, že bohatství národa je přímo závislé na věkovém složení obyvatelstva. Ve třetí kapitole jsme se zaměřili na problematiku mezigeneračního učení. Konceptu mezigeneračního učení nebyla v České republice donedávna věnována patřičná pozornost. Jako první se u nás tímto tématem začala zabývat Rabušicová, za přispění spoluautorek Kamanové a Pevné, byla v roce 2011 vydána publikace *O mezigeneračním učení*. Právě z této publikace jsme v této kapitole nejvíce čerpali a také z jejich článků v časopisech *Studia paedagogica*. Jiné publikace jsme neobjevili. V odborných časopisech jsme našli několik článků i od jiných autorů, všechny ovšem čerpají právě z výše uvedené publikace. Mezigenerační učení jsme uvedli do souvislosti s jednotlivými kategoriemi učení. Popsali jsme, jak probíhá mezigenerační učení v rodině, že jde o oboustranný přenos poznatků, zkušeností a rodinných postojů. Vysvětlili jsme, jak je mezigenerační učení uskutečňováno v mezigeneračních kurzech a programech. Představili jsme i několik příkladů dobré praxe.

Součástí diplomové práce byla i realizace a zpracování výsledků kvantitativního výzkumu, který byl proveden technikou dotazníku. Dotazník obsahoval celkem 38 otázek. Výzkumného šetření se zúčastnilo 159 respondentů.

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak příslušníci jednotlivých generací vnímají své vzájemné vztahy. Zkoumali jsme, jak probíhá mezigenerační učení a vzájemná pomoc v rodinách. Objasňovali jsme, zda mají respondenti vlastní zkušenosti s věkovou diskriminací a jak vnímají stáří. Zajímalo nás, zda mají respondenti zájem o mezigenerační kurzy.

Zjistili jsme, že respondenti mezigenerační vztahy a zkušenosti s lidmi z jiných generací vnímají pozitivně. Zároveň, že respondentů, kteří v poslední době měli konflikt s osobou z jiné generace, je výrazně méně, než těch, kteří jej neměli. Tyto pozitivní výsledky výzkumného šetření nás značně překvapili a to především z toho důvodu, že se často mluví o mezigenerační nesnášenlivosti a konfliktech.

Význam předkládané práce spatřuji především v poskytnutí uceleného přehledu o problematice mezigeneračních vztahů a mezigeneračního učení. Vzhledem k tomu, že naše populace stárne, bude toto téma stále patřit k těm nejvíce diskutovaným.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BERTINI, Kristine, 2013. Sendvičová rodina: souběžná péče o malé děti a seniory. 1. Vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0478-7.

BUTLER, Robert N, 1975 cit. podle VIDOVIČOVÁ, Lucie, 2008. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4627-6.

CIBULEC, Jindřich, 1980. Soužití tří generací. 1. Vyd. Praha: Práce.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Stárnutí se nevyhneme. [online]. ČSÚ, ©2011 [cit. 2016-01-30]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/czso/ea002b5947>

DUDOVÁ, Radka, 2015. Postarat se ve stáří. 1.vyd. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-182-4.

FARKOVÁ, Marie, 2009. Dospělost a její variabilita. 1. Vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2480-5.

FISCHER, T., 2008 cit. podle RABUŠICOVÁ, Milada , Lenka KAMANOVÁ a Kateřina PEVNÁ, 2011. O mezigeneračním učení. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5750-0.

GOODY, Jack, 2006. Proměny rodiny v evropské historii. 1. Vyd. Praha: NLN. ISBN 80-7106-396-7.

GRUSS, Peter a kol., 2009. Perspektivy stárnutí. 1. Vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-605-6.

HAŠKOVCOVÁ, Helena, 1989. Fenomén stáří. 1. Vyd. Praha: Panorama. ISBN 80-7038-158-2.

HAYFLICK, Leonard, 1997. Jak a proč stárneme. 1. Vyd. Praha: Columbus. ISBN 80-7176-536-8.

HELUS, Zdeněk, 2011. Úvod do psychologie. 1.vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3037-0.

HORSKÝ, Jan a Markéta SELIGOVÁ, 1996. Rodina našich předků. 1.vyd. Praha: NLN. ISBN 80-7106-195-6.

JIRÁSKOVÁ, Věra a kol., 2005. Mezigenerační porozumění a komunikace. 1. Vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA. ISBN 80-86861-80-5.

KALISH, R. 1979 cit. podle JIRÁSKOVÁ, Věra a kol., 2005. Mezigenerační porozumění a komunikace. 1. Vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA. ISBN 80-86861-80-5.

KALISH, R. 1969 cit. podle VIDOVIČOVÁ, Lucie, 2008. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4627-6.

KELLER, Jan, 2005. Soumrak sociálního státu. 1.vyd. Praha: SLON. ISBN 80-86429-41-5.

KPSS DĚČÍN, © 2011.[online].[cit. 2016-02-18] Dostupné z:
<http://komunitni.mmdecin.cz/orggranizacni-struktura/clanky/novinky/item/490-mezigeneracni-kurz-vyuky-pocitacovych-dovednosti>

KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2008. Konflikty mezi lidmi. 2. Vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-407-6.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 2006. Vývojová psychologie. 2. Vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1284-9.

LINHARTOVÁ, Dana, 2006. Psychologie pro učitele. 1. Vyd. Brno: Mendelova univerzita. ISBN 978-80-7375-222-4.

MATĚJČEK, Zdeněk, 1986. Rodiče a děti. 1. Vyd. Praha: Avicenum. ISBN 08-011-86.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍ VĚCÍ. Národní koncepce rodinné politiky. [online]. MPSV, © 2005. [cit. 2016-01-25]. Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍ VĚCÍ. Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017.[online]. MPSV, ©2014. [cit. 2016-01-25]. Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/21726/NAP_CZ_web.pdf

- MOKOSA, © 2016, [online]. [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: <http://mokosa.cz/>
- MOŽNÝ, Ivo, 1990. Moderní rodina: mýty a skutečnosti. Brno: Blok. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, Ivo, 2006. Rodina a společnost. Praha: SLON. ISBN 80-86429-58-X.
- NOVÁK, Tomáš, 2014. Jak (ne)rozumět emocím stárnoucích rodičů. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5152-8.
- PALMORE, E.B. 1990 cit podle TOŠNEROVÁ, Tamara, 2002. Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří. 1. Vyd. Praha: Ústav lékařské etiky. ISBN 80-238-9506-0.
- PALMORE, E.B. 1999 cit. podle VIDOVIČOVÁ, Lucie, 2008. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4627-6.
- PETRUSEK, Miloslav a kol., 1996. Velký sociologický slovník. 1 vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5.
- RABUŠICOVÁ, Milada, Markéta KLUSÁČKOVÁ a Lenka KAMANOVÁ. Mezigenerační učení v rámci programů neformálního vzdělávání pro děti, rodiče a prarodiče. In *Studia paedagogica*, roč. 14, č. 2, 2009, s. 137
- RABUŠICOVÁ, Milada, Lenka KAMANOVÁ a Kateřina PEVNÁ, 2010. Čas a věk hraje roli: tři generace se učí v kurzech. In *Studia paedagogica*, roč. 15, č. 2010, s. 143
- RABUŠICOVÁ, Milada, Lenka KAMANOVÁ a Kateřina PEVNÁ, 2011. O mezigeneračním učení. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5750-0.
- ŘÍČAN, Pavel, 1989. Cesta životem. 1. Vyd. Praha: Panorama. ISBN 80-7038-078-0.
- SANCHÉZ, M., 2006 cit. podle RABUŠICOVÁ, Milada, Lenka KAMANOVÁ a Kateřina PEVNÁ, 2011. O mezigeneračním učení. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5750-0.

SENIORUM, © 2008-2009. [online] [cit. 2016-03-02] Dostupné z:

<http://www.seniorum.cz/seznamtese>

SÝKOROVÁ, Dana, 2007. Autonomie ve stáří: Kapitoly z gerontosociologie. 1. Vyd. Praha: SLON. ISBN 978-80-86429-62-5.

ŠTILEC, Miroslav, 2004. Program aktivního života pro seniory. 1. Vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-920-8.

TANSKÁ, Nataša, 2001. Proč jdeme mladým na nervy? 1. Vyd. Praha: MOTTO. ISBN 80-7246-098-6.

TOŠNEROVÁ, Tamara, 2002. Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří. 1. Vyd. Praha: Ústav lékařské etiky. ISBN 80-238-9506-0.

TOŠNEROVÁ, Tamara, 2009. Jak si vychutnat seniorská léta. 1. vyd. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-2104-7.

TROJLÍSTEK, © 2013.[online].[cit. 2016-02-02] Dostupné z:

<http://www.trojlistek.com/>

VÁGNEROVÁ, Marie, 2008. Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří. 1.vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1318-5

VÁGNEROVÁ, Marie, 2010. Základy psychologie. 1. Vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-0841-9.

VIDOVIČOVÁ, Lucie, 2008. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4627-6.

VIDOVIČOVÁ, Lucie a Ladislav RABUŠIC, 2003. Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti, zpráva z empirického výzkumu. [online] Brno: VÚPSV. [cit. 2016-01-26]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/42398-Seniori-a-socialni-opatreni-v-oblasti-starnuti-v-pohledu-ceske-verejnosti.html>

VIDOVIČOVÁ, Lucie a Ladislav RABUŠIC, 2005. Věková diskriminace – ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh. [online] Brno: VÚPSV. [cit. 2016-01-30]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/346875-Vekova-diskriminace-ageismus-uvod-do->

teorie-a-vyskyt-diskriminacnich-pristupu-ve-vybranych-oblastech-s-durazem-na-
pracovni-trh.html

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ATD. A tak dále.

NAPŘ. Například.

TJ. To je.

TZN. To znamená.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Graf 1. Věkové složení respondentů.....	54
Graf 2. Složení respondentů podle generace.....	55
Graf 3. Složení respondentů podle pohlaví.....	55
Graf 4. Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů.....	56
Graf 5. Místo bydliště respondentů.....	56
Graf 6. Spokojenost se vztahy v rodině.....	57
Graf 7. Charakteristiky seniorů z pohledu generace dětí (vnoučat).....	59
Graf 8. Celkové zkušenosti se seniory z pohledu generace dětí (vnoučat).....	60
Graf 9. Konflikt se seniorem z pohledu generace dětí (vnoučat).....	60
Graf 10. Charakteristiky mládeže z pohledu generace prarodičů.....	61
Graf 11. Celkové zkušenosti s mladými lidmi z pohledu generace prarodičů.....	62
Graf 12. Konflikt s mladým člověkem z pohledu generace prarodičů.....	62
Graf 13. Charakteristiky mládeže z pohledu generace rodičů.....	63
Graf 14. Charakteristiky seniorů z pohledu generace rodičů.....	64
Graf 15. Celkové zkušenosti s mladými lidmi z pohledu generace rodičů.....	64
Graf 16. Celkové zkušenosti se seniory z pohledu generace rodičů.....	65
Graf 17. Konflikt s mladým člověkem z pohledu generace rodičů.....	65
Graf 18. Konflikt se seniorem z pohledu generace rodičů.....	66
Graf 19. Mezigenerační zkušenosti – shrnutí.....	66
Graf 20. Mezigenerační konflikty – shrnutí.....	67
Graf 21. Od koho se v rodině nejvíce učíte z pohledu generace dětí (vnoučat).....	68
Graf 22. Od koho se v rodině nejvíce učíte z pohledu generace rodičů.....	68
Graf 23. Od koho se v rodině nejvíce učíte z pohledu generace prarodičů.....	69
Graf 24. Význam učení.....	70
Graf 25. Vzájemná mezigenerační pomoc.....	71
Graf 26. Věková diskriminace.....	72
Graf 27. Vlastní zkušenost s věkovou diskriminací.....	74
Graf 28. Faktory signalizující počátek stárnutí.....	76
Graf 29. Názory na povinnou péči o stárnoucí rodiče.....	78
Graf 30. Zájem o navštívení mezigeneračního kurzu.....	80
Graf 31. Návštěva mezigeneračního kurzu.....	82

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1. Složení respondentů a věková kategorie.....	55
Tabulka 2. Kontingenční tabulka č. 1.	73
Tabulka 3. Kontingenční tabulka č. 2.	74
Tabulka 4. Kde dochází k věkové diskriminaci.....	75
Tabulka 5. Kontingenční tabulka č. 3.	77
Tabulka 6. Kontingenční tabulka č. 4.	79
Tabulka 7. Kontingenční tabulka č. 5.	81

SEZNAM PŘÍLOH

PI Dotazník.

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Vážení respondenti,

jmenuji se Silvie Hrdinová, studuji obor Sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Dovoluji si Vás požádat o vyplnění dotazníku, který je zaměřen na problematiku mezigeneračních vztahů. Dotazník se skládá z několika částí. 1. – 11. otázka je určena pro všechny respondenty. Podle toho kam sami sebe zařadíte v otázce č. 2, si prosím vyberte verzi dotazníku – pro děti (vnoučata), pro rodiče nebo pro prarodiče a pokračujte prosím ve vyplňování. Anonymní dotazník slouží pro potřeby diplomové práce, prosím Vás o jeho pravdivé vyplnění. Prosím označte jednu Vám vybranou odpověď.

1. Do jaké věkové kategorie patříte?

- 15-20
- 21-30
- 31-40
- 41-50
- 51-60
- 61-70
- 71-80
- 81-90
- 91 a více

2. V jaké roli se ve své rodině nacházíte?

- Dítě (vnouče)
- Rodič
- Prarodič

3. Pohlaví:

- Žena
- Muž

4. Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- Základní
- Vyučen
- Středoškolské
- Vysokoškolské

5. Kde bydlíte?

- Ve městě
- Na venkově

6. Domníváte se, že Vás v poslední době někdo diskriminoval kvůli Vašemu věku?

- Ano
- Ne

Na tuto otázku odpovídejte jen v případě, že jste v předchozí otázce odpověděli „ano“.

7. Kde k věkové diskriminaci došlo?

- V zaměstnání
- Ve škole
- U lékaře
- V rodině
- Na jiném místě.....

8. Který z níže uvedených faktorů podle Vás nejvíce signalizuje počátek stáří?

- Dosažení určitého věku
- Odchod do starobního důchodu
- Zhoršení zdravotního stavu

9. Domníváte se, že by dospělé děti měly povinně pečovat o své stárnoucí rodiče?

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

10. Navštívil/a jste někdy mezigenerační kurz?

- Ano
- Ne

Na tuto otázku odpovídejte v případě, že jste na předchozí otázku odpověděli „ne“.

11. Měl/a byste v budoucnosti zájem se mezigeneračního kurzu zúčastnit?

- Ano
- Ne

ČÁST PRO DĚTI (VNOUČATA)

12. Od koho ve Vaší rodině se v současnosti nejvíce učíte?

- Od rodičů
- Od prarodičů
- Od rodičů i prarodičů

13. S kterým z následujících výroků nejvíce souhlasíte?

- Největší význam pro můj život má to co jsem se naučil (učím se) ve škole
- Největší význam pro můj život má to co jsem se naučil (učím se) v rodině
- Učení ve škole i v rodině přikládám stejný význam pro můj život

14. Jste spokojeni se vztahy, které máte se svými prarodiči?

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

15. Jste spokojeni se vztahy, které máte se svými rodiči?

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

16. Jaká charakteristika se Vám vybaví ve spojení se seniory?

- Moudrost
- Zkušenost
- Laskavost
- Nemoc
- Pomalost
- jiná doplňte.....

17. Jaké jsou Vaše celkové zkušenosti se seniory?

- Pozitivní
- Spíše pozitivní
- Negativní
- Spíše negativní

18. Měl/a jste v poslední době konflikt se seniorem?

- Ano
- Ne

19. Když zhodnotíte situaci, jak si s Vašimi rodiči a prarodiči vzájemně pomáháte, jaký z toho máte pocit?

Srovnání s rodiči

- Dávám víc
- Dostávám víc
- Je to vyrovnané

Srovnání s prarodiči

- Dávám víc
- Dostávám víc
- Je to vyrovnané

ČÁST PRO PRARODIČE

20. Od koho ve Vaší rodině se v současnosti nejvíce učíte?

- Od svých dětí
- Od vnoučat
- Od svých dětí i vnoučat

21. S kterým z následujících výroků nejvíce souhlasíte?

- Největší význam pro můj život má to co jsem se naučil (učím se) ve škole
- Největší význam pro můj život má to co jsem se naučil (učím se) v rodině
- Učení ve škole i v rodině příkládám stejný význam pro můj život

22. Jste spokojeni se vztahy, které máte se svými dětmi?

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

23. Jste spokojeni se vztahy, které máte se svými vnoučaty?

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

24. Jaká charakteristika se Vám vybaví ve spojení s mládeží?

- Laskavost
- Pomoc
- Ochota
- Lhostejnost
- Vulgárnost
- jiná doplňte

25. Jaké jsou Vaše celkové zkušenosti s mladými lidmi?

- Pozitivní
- Spíše pozitivní
- Negativní
- Spíše negativní

26. Měl/a jste v poslední době konflikt s mladým člověkem?

- Ano
- Ne

27. Když zhodnotíte situaci, jak si s Vašimi dětmi a vnoučaty vzájemně pomáháte, jaký z toho máte pocit?

Srovnání s dětmi

- Dávám víc
- Dostávám víc
- Je to vyrovnané

Srovnání s vnoučaty

- Dávám víc
- Dostávám víc
- Je to vyrovnané

ČÁST PRO RODIČE

28. Od koho ve Vaší rodině se v současnosti nejvíce učíte?

- Od dětí
- Od rodičů
- Od dětí i rodičů

29. S kterým z následujících výroků nejvíce souhlasíte?

- Největší význam pro můj život má to co jsem se naučil (učím se) ve škole
- Největší význam pro můj život má to co jsem se naučil (učím se) v rodině
- Učení ve škole i v rodině příkládám stejný význam pro můj život

30. Jste spokojeni se vztahy, které máte se svými dětmi?

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

31. Jste spokojeni se vztahy, které máte se svými rodiči?

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

32. Jaká charakteristika se Vám vybaví ve spojení s mládeží?

- Laskavost
- Pomoc
- Ochota
- Lhostejnost
- Vulgárnost
- jiná doplňte

33. Jaká charakteristika se Vám vybaví ve spojení se seniory?

- Moudrost
- Zkušenost
- Laskavost
- Nemoc
- Pomalost
- jiná doplňte

34. Jaké jsou Vaše celkové zkušenosti s mladými lidmi?

- Pozitivní
- Spíše pozitivní
- Negativní
- Spíše negativní

35. Jaké jsou Vaše celkové zkušenosti se seniory?

- Pozitivní
- Spíše pozitivní
- Negativní
- Spíše negativní

36. Měl/a jste v poslední době konflikt s mladým člověkem?

- Ano
- Ne

37. Měl/a jste v poslední době konflikt se seniorem?

- Ano
- Ne

38. Když zhodnotíte situaci, jak si s Vašimi rodiči a dětmi vzájemně pomáháte, jaký z toho máte pocit?

Srovnání s rodiči

- Dávám víc
- Dostávám víc
- Je to vyrovnané

Srovnání s dětmi

- Dávám víc
- Dostávám víc
- Je to vyrovnané